

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

POLITIA

Вісник наукових робіт молодих вчених

ВИПУСК № 6

Івано-Франківськ - 2023

УДК 32
ББК 66.0

*Затверджено до друку
кафедрою політичних інститутів та процесів
(протокол № 5 від 1 грудня 2023 року)*

Головний редактор - доктор історичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів **Марчук В.В.**

Відповідальний секретар – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів **Березовська-Чміль О.Б.**

Редакційна колегія:

Дерев'янюк С.М., доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів;

Климончук В.Й., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології;

Кобець Ю.В., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Матвієнків С.М., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Міщук М.Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Геник М.А., кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Мадрига Т.Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Адреса редакційної ради:

м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, кафедра політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Тел. (0342) 596-146

Електронна пошта: kpol_inst@pnu.edu.ua

POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених. Івано-Франківськ, 2023.

Випуск № 6. 221 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2023

© Кафедра політичних інститутів та процесів, 2023

ЗМІСТ

ПОЛІТИКО-МЕДІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ (Щербій Ю., Климончук В.).....	4
ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (Кондрат А., Генік М.).....	16
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАЦІ НІКОЛЛО МАКІАВЕЛЛІ «ДЕРЖАВЕЦЬ» (Ставичний Р., Березовська-Чміль О.).....	30
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ДОВГОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ ДЕРЖАВИ (Тутов О., Березовська-Чміль О.).....	42
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ КІБЕРНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (Кирничний С., Матвієнків С.).....	56
ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ США ТА КНР НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (Ставичний Р., Березовська-Чміль О.).....	67
ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА В ТРАДИЦІЙНИХ МЕДІА (Шиманський Н., Матвієнків С.).....	72
СПРОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ В ХХІ СТОЛІТТІ (Приймак А., Кобець Ю.).....	92
АСИМЕТРИЧНІ ВІЙНИ ЯК ВИД СУЧАСНОГО ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ (Ковальчук Я., Кобець Ю.).....	108
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ (Курдидик В., Мадрига Т.).....	119
СИСТЕМА ВІДНОСИН КОРОЛЬ (КОРОЛЕВА) – ПАРЛАМЕНТ: ВЕЛИКА БРИТАНІЯ (Крис М., Міщук М.).....	132
ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ РФ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПОЯВИ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ НА ПІВДНІ І СХОДІ ДЕРЖАВИ (Дмитришин Р., Міщук М.).....	145

АФГАНІСТАН ТА БЛИЗЬКОСХІДНА ПРОБЛЕМА В СТРАТЕГІЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Д. ТРАМПА (<i>Генза А., Міщук М.</i>).....	165
ІДЕОЛОГІЯ ТА ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ (<i>Вацук М., Міщук М.</i>).....	175
ФАКТОРИ, АГЕНТИ ТА ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ (<i>Тарган Ю, Мадрига Т.</i>).....	194
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСТВА (<i>Вовкович В., Мадрига Т.</i>).....	211

Щербій Юлія,
студентка першого року навчання
магістерської програми
спеціальності «Політологія»,
Климончук В.Й.,
доктор політичних наук, професор

ПОЛІТИКО-МЕДІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах війни в Україні кардинально змінюються політичні процеси. На ранніх стадіях війни звичайна конкуренція між правлячою групою та опозицією слабшає, а суспільство стає більш дисциплінованим і згуртованим навколо уряду. Але чим довше триває війна, тим більше політика та медіа адаптуються: або ще більше організуються навколо лідера нації у стані війни, або повертається звичайна конкуренція, яка створює незвичайну загрозу національній безпеці. Озвучені в лютому 2022 року побоювання, що Україна може припинити своє існування як незалежна держава, відступили. Українська демократія виживе. І все ж, незважаючи на те, що увага світу, зрозуміло, зосереджувалася на перебігу війни, менше уваги приділялося впливу війни на українську політику, медіа та демократичний розвиток.

Стосовно медіа, то вони стали ще більш популярною ареною для громадянських та міжнародних журналістів та груп громадянського суспільства. Наші медійні заклики зараз транслюються по всьому світу, як символ боротьби та протистояння російській агресії. Сила медіа — це ретельне якісне дослідження, яке представляє переконливі аргументи. Наративи, створені ЗМІ, особливо ті, що побудовані навколо одного чи кількох образів, справді створюють ефект реальності, який впливає не лише на широку громадськість, а й на політиків. Ці наративи становлять опосередковану реальність, яка втручається в процес розробки політики, оскільки вони впливають на ментальний образ певної проблеми, через яку

політики взаємодіють і на основі якої вони приймають рішення [10]. Як наслідок, це дослідження розрізняє три різні ефекти, спричинені владою ЗМІ над політичним планом: прямий когнітивний та емоційний вплив телевізійних новин на порядок денний політиків, що стосується переважно приватного виміру їх споживання ЗМІ; прямий когнітивний вплив на сприйняття політиками поставлених проблем, що стосується як приватних, так і суспільних аспектів життя політиків; і непрямий вплив, який стосується занепокоєння політиків щодо впливу визначення порядку денного на громадську думку, і який можна розглядати як пов'язаний з інституційними ролями політиків.

Мета дослідження: визначити основні засоби впливу політико-медійної трансформації України під час війни та дослідити характер їх взаємодій.

Дану проблематику досліджували такі зарубіжні та українські вчені, як Балакірева О., Галушак М., Василенко В., Резнік О., Говінг Н., Тейлор П. Романюк Р., Кравець Р. та інші.

Внутрішня політика та ведення медіа в Україні неминуче змінюються внаслідок війни, і попереду багато викликів. Головний із них, українському суспільству доведеться боротися зі складним питанням про те, як узгодити роль, яку певні політичні діячі відігравали за роки до вторгнення, з ролями, які вони взяли на себе за кілька місяців після цього. За певний час своєї незалежності Україна намагалася виробити об'єднавчу ідею для консолідації національної ідентичності, подолання етнічних, релігійних і мовних поділів свого гетерогенного суспільства та спрямування свого геополітичного курсу [4]. Хоча анексія росією Криму та неоголошена війна в Донецькій і Луганській областях пробудили почуття патріотизму та цілеспрямованості серед багатьох українців у 2014 році, значна частина населення продовжувала сподіватися на нормалізацію відносин з москвою і це, насправді, була жахлива помилка [20]. Прихильники цієї точки зору були зосереджені в південно-східних регіонах країни, де місцева економіка та ланцюги поставок були глибоко інтегровані з росією як спадщина

радянського правління, і де росія користувалася значним соціальним і культурним впливом. Однак після початку «спеціальної військової операції», як це називає наш ворог, в лютому, надії на мирне співіснування з терористкою росією розвіялися. Як резюмував один аналітик української політики ідентичності, «переважна більшість українців по всій країні, навіть на історично більш дружньому до росії сході, тепер бачать у росії супротивника». Жорстокості, вчинені проти мирного населення України, такі як різанина в Бучі чи невибіркове знищення Маріуполя, лише посилюють погляди українців на сусіда-агресора [18].

Війна спровокувала перегляд спільної історії країн, де більше українців визнають роль росії в Україні як колоніальної держави, а не братської нації. Ідеологічний розкол між українцями та росіянами, яких президент росії путін сумно характеризував як «один народ», поглибився, а громадяни росії та України мають принципово несумісні погляди на своє минуле, сьогодення та майбутнє. У цьому контексті проросійська політична орієнтація стала застарілою та токсичною, а регіональний розкол, який десятиліттями нависав над українською політикою, зникає. Тим часом уряд вжив заходів, щоб захистити себе від маніпуляцій росії, встановивши обмеження на політичні рухи, які пов'язані з москвою або підтримують її позицію щодо війни. На початку конфлікту Рада національної безпеки і оборони України призупинила роботу кількох політичних структур, пов'язаних з росією, тоді як Верховна Рада України прийняла аналогічну постанову, підписану президентом Зеленським 14 травня, щодо заборони політичних партій, які виправдовують або заперечують збройну агресію росії проти України [16].

Якщо перейти до впливу на політичну лінію життя та медіа, то це були й олігархи. Ще у 2014 році ослаблена київська влада звернулася за підтримкою до олігархів. Банківський магнат Ігор Коломойський, наприклад, фінансував добровольчі загони, які воювали проти російських ставлеників на сході України [3]. Проте ці поступки відбулися ціною закріплення егоїстичних акторів на впливових позиціях і підризу монополії держави на

наси́льство. За кілька років після Революції Гідності зловмисний вплив олігархів в Україні став настільки проблематичним, що Гельсінська комісія США дійшла висновку, що олігархи «захопили українську державу, витіснивши некорумповані політичні партії та змагаючись один з одним у крадіжці». Занепокоєння великою корупцією постійно перешкоджало прагненню України приєднатися до Європейського Союзу та НАТО [5]. Зменшення цієї динаміки може спостерігатися, оскільки Україна готується до тривалого протистояння з росією. На даний час вже варто ізолювати політичні процеси та ЗМІ від неправомірного впливу бізнес-еліт.

Ще один протилежний вплив на регресивну роль олігархів і корупціонерів матиме громадянське суспільство України, яке мобілізувало величезні ресурси для підтримки оборони України та вирішення гуманітарних потреб. Майже третина всіх українців зголосилися допомагати співгромадянам або підтримувати оборону. Подібно до ветеранської спільноти, ця група громадян матиме значний вплив на українську політику та допомагатиме формувати порядок денний зсередини та поза урядом, приблизно так, як це було після Революції Гідності [12]. Громадянське суспільство, безсумнівно, відіграє певну роль у моніторингу витрачання міжнародних коштів, спрямованих на економічне відновлення України.

Важливу роль у трансформації України та становлення транслювання її нового політичного виміру відіграло також медіа. Засоби масової інформації завжди мали особливе ставлення до війни чи конфлікту, обмеженого війною, головним чином тому, що кожна з цих ситуацій вважається важливою для новин і надзвичайно важливою для суспільства та інтересом через наслідки для безпеки [6].

З різних причин медіа однаково важливі для цивільних осіб: як джерела, з яких отримують інформацію, інтерпретації та образи війни, або доповнюють, або замінюють досвід з перших рук. Для багатьох громадян телебачення, ймовірно, було основним постачальником новин (хоча ті, хто дивляться телевізійні новини, також можуть читати звіти преси та входити в

Інтернет-служби новин). Чи здатне телебачення, незважаючи на всі його мільйони глядачів і його технологічну здатність передавати зображення майже одночасно з подіями, що знімаються, надавати справді інформативні новини, залишається предметом багатьох дискусій [6]. Телевізійні новини часто критикують за те, що вони є сенсаційними, керуються міркуваннями розваги та ведуться зображеннями на шкоду аналізу та контексту, але у наш час це набуло серйозного значення та втручання у ведення ефірів разом із експертами, політичними діячами, військовими, волонтерами. Це дало можливість показати різні точки зору та як працює кожна окрема ланка у суспільстві під час війни [20].

Опір російській пропаганді українськими ЗМІ одночасно формує і відображає цим нові вимоги суспільства та його запити. Тому, досліджуючи зміни в українських медіа, потрібно розуміти, як українське суспільство в цілому змінилося. Серед страждань, спричинених російською війною, український народ творчо діяв у хаотичному полі, щоб відповісти на потреби своїх співвітчизників. Українці, переміщені всередині країни та за її межами, організували самодопомогу та гуманітарну допомогу через Telegram-канали, платформи соціальних мереж, це підхоплювали ЗМІ та транслювали далі [15].

Отже, з цього можна зрозуміти те, що українська політика та медіа вже не виглядають такими, якими були ще п'ять років тому, і Зеленський брав участь у змінах на всіх рівнях українського суспільства — змінах, які він мав очолити саме завдяки, а не всупереч своїй попередній кар'єрі актора та коміка, де був відомий своїм близьким зв'язком з українською аудиторією. Щоб зрозуміти природу та значення трансформації в українській політиці та медіа з моменту його приходу на політичну сцену, корисно вивчити не лише лідерство Зеленського під час війни, а й його попередню роботу [18]. Міжнародна аудиторія дивилася на Зеленського крізь вузьку призму лідера часів війни, який викликає повагу своєю мужністю перед обличчям серйозної небезпеки.

Держава чи політичні сили часто очікують від своїх засобів масової інформації високого рівня відповідності під час війни, що зазвичай пояснюється міркуваннями оперативної безпеки та захисту конфіденційної військової інформації, необхідної під час війни [7]. Визначаючи, що цілі, заради яких ведеться війна, невіддільні від національних інтересів, держава також значною мірою використовувала патріотизм як механізм дисциплінування медіа. Критика війни, її цілей і засобів, у результаті стає негативним актом.

Військові кореспонденти належать до більших інформаційних організацій, які дисциплінують свою роботу, іноді в такий рутинний та підсвідомий спосіб, що люди можуть здебільшого не знати про сили, які їх стримують і визначають не лише те, які історії висвітлюються, але й те, як вони оформляються [1]. Подібним чином новинні організації не залишаються відірваними від політичних, культурних та економічних структур свого суспільства. «Цінності новин», які визначають те, що вважається новиною в різних державах, є продуктом цих широких «невидимих» впливів, а також більш конкретних, інституціоналізованих практик. Хоча журналісти часто стверджують протилежне, «цінності новин» не властиві історіям; тому порядок денний новин не вибирається самостійно. Більше того, висвітлення війн, у які медіа залучена власна держава, ймовірно, значною мірою залежатиме від джерел внутрішньої еліти в уряді та військових [14].

Щодо другої медійної сторони, а це соціальні мережі, то російське вторгнення в Україну змусило гігантів соціальних медіа зробити те, що вони колись вважали немислимим: відмовитися від своєї свободи слова та обрати сторону.

Те, що спочатку почалося як крапелька — заборона підтримуваним кремлем ЗМІ купувати рекламу на Facebook і YouTube — за кілька днів перетворилося на потік обмежень, спрямованих на стримування використання кремлем онлайн-світу для політичних і військових цілей [6].

За словами людей, які були присутні на внутрішніх зустрічах, прохання керівників в Україні, Європі та інших країнах викликали запеклі суперечки в компаніях щодо того, чи заборона російських засобів масової інформації зрадить їхню відданість свободі слова. У міру зростання політичного та громадського заклику до дій керівники зробили заклики, які пішли далі в стримуванні онлайн-кампаній впливу москви, ніж багато хто спочатку вважав можливим.

Наслідки будуть довготривалими. Вживаючи заходів проти кремля, технологічні компанії прийняли політику, яка може стати фактичною нормою майбутніх конфліктів. Ці рішення можуть докорінно змінити відносини компаній з урядами, які змушені в режимі реального часу визнавати силу, якою володіють соціальні медіа під час війни [13].

Десятки інших технологічних компаній — від виробника мікросхем Intel до апаратних гігантів, таких як Apple, від компаній, що займаються бізнес-економікою, таких як Uber, до гіганта потокового відео Netflix — або розірвали зв'язки з росією, або відступили від контролю кремля в глобальній демонстрації солідарності з Україною [2]. Але рішення платформ соціальних медіа є особливо важливими через їх центральну роль в інформаційній війні, яка розгортається на їхніх платформах.

Багато найбільших світових онлайн-компаній, у тому числі Facebook і Google, народилися в епоху після холодної війни. Тепер відновлення напруженості між Заходом і росією призвело до того, що компанії не можуть реагувати, незважаючи на роки посилення перевірки того, як внутрішні та міжнародні актори використовують їхні платформи для поширення неправди.

Під час поспішно організованих дзвінків у Zoom невдовзі після того, як російські війська ввійшли в Україну, технічні керівники Google, Facebook і Twitter обговорювали плюси та мінуси заборони медіа, пов'язаних із російським урядом, а також іншу дезінформацію, потенційно пов'язану з кремлем [4].

Дехто стверджував, що необхідно підтримувати принципи свободи слова, щоб надати росіянам доступ до незалежної інформації. Інші закликали до прямої заборони.

Назад і вперед висвітлюється внутрішня напруга в найбільших світових технологічних компаніях, оскільки вони перетворюються на глобальних воротарів із владою, рівною, а іноді й більшою, ніж національні держави. Найбільші соціальні медіа-компанії можуть за допомогою кількох клацань відрізати уряди в Інтернеті [15].

Дії компаній спочатку включали припинення медіа-організацій, пов'язаних із росією, від розміщення реклами в Інтернеті — відповідь на санкції Заходу, які відрізали москву від світових фінансових систем. Вони також створили внутрішні команди з носіїв української та російської мов, щоб стежити за тим, як дезінформація та кремлівська пропаганда поширюються в Інтернеті, і працювали з незалежними фактчекерами, щоб просувати авторитетні голоси про війну.

Головним поворотним моментом став потік листів, які Михайло Федоров, міністр цифрової трансформації України, надіслав керівникам технологічних компаній на початку війни 2022 року.

У прямих проханнях до Google, YouTube, Apple і Netflix він закликав їх заблокувати або обмежити їхні російські сервіси, щоб чинити тиск на москву. Володимир Зеленський, президент України, також використав свою велику кількість підписників у соціальних мережах, щоб висвітлити ситуацію в своїй країні у прямому зверненні до людей на Заході [15;16] .

«У 2022 році сучасні технології — чи не найкраща відповідь танкам, системам залпового вогню та ракетам», — написав Федоров Тіму Куку, керівнику Apple [16] .

Західні чиновники швидко кинулися в бійку. Прем'єр-міністри Польщі, Естонії, Латвії та Литви — країн, які межують з росією чи Україною — надіслали відкритого листа до Twitter, Meta та Google з вимогою припинити російську дезінформацію на їхніх платформах. ЄС також наклав заборону на

в'їзд і заморозив активи Маргарити Симоньян, головного редактора англomовного мовника RT, а також Агентства інтернет-досліджень, петербурзької групи, пов'язаної з ворожою пропагандою. поширити в соціальних мережах [15].

Можемо зробити висновки, що війна росії спрямована на знищення української державності та української нації та має ознаки геноциду. Це мало негативні людські та матеріальні наслідки, але також стало рушієм як деструктивних, так і конструктивних змін в українському суспільстві, медіа та політиці. Державний устрій України зараз потужно трансформуються. Це частково відбувається і під впливом медіа. Незважаючи на руйнівну війну та оголошення воєнного стану з лютого 2022 року, суспільна підтримка демократії значно зросла, про що свідчать кілька опитувань та аналіз результатів опитувань, проведених в Україні за останні місяці. Довіра до національного уряду, медіа ресурсів українських та військових сил також зросла. Повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року змінило партійно-політичний ландшафт в Україні, але не призвело до монополізації законодавчої влади чи зникнення партійної політичної конкуренції [9].

Серед позитивних наслідків воєнної солідарності серед українців – більш консенсусна політична орієнтація та сильніші імпульси до реформ. Останній включає нову антикорупційну ініціативу, яка також стимулюється посиленням рамок умов для процесу вступу до ЄС, який зараз триває [10]. Природне прагнення до централізації під час війни призвело до напруги в децентралізованих владних структурах України та партійній політичній сфері, але не до повної монополізації влади чи зникнення партійної політичної конкуренції.

Український медіа-ландшафт пережив централізацію телевізійних новин, занепад друкованих засобів масової інформації та зростання інформаційних каналів у соціальних мережах. Як і інші українські підприємства, українські активні та конкурентоспроможні ЗМІ сильно постраждали від економічних наслідків ескалації російсько-української війни

у 2022 році. Різке зниження попиту на рекламні платформи та послуги призвело до зникнення, зниження рівня та/або злиття багатьох торгових точок [11]. У деяких випадках іноземні державні чи приватні кошти допомагали окремим журналістам і редакціям продовжувати роботу. Невдовзі після лютого 2022 року український уряд вирішив об'єднати мовлення більшості головних телеканалів в єдиний політичний та військово-орієнтований канал «Телемарафон – Об'єднані новини». Це було зроблено не лише з політичних та адміністративних міркувань, а й у відповідь на скорочення фінансових ресурсів різних каналів, де бюджети постраждали від війни, а рекламний бізнес зазнав краху. Нова єдина цілодобова програма поєднує в собі журналістські репортажі та мобілізаційні фільми з експертним аналізом. Він містить часті інтерв'ю з урядовцями, військовими та іншими експертами та іноземними коментаторами. Міністерство культури та інформаційної політики контролює організацію та зміст нового мовного наповнення [16].

Згідно з опитуваннями громадської думки, з лютого 2022 року телебачення втрачає свою традиційну роль основного джерела політичної інформації. взяли на себе лідерство у наданні політичних новин та аналізу. Наприкінці 2022 року домінуючими джерелами інформації для українців були Telegram-канали (60%), профілі у Facebook (25%), програми YouTube (16%), повідомлення у Viber (13%) та акаунти в Instagram (8%). Крім того, деякі відомі телевізійні станції розробили популярну продукцію Telegram і YouTube. Наприклад, новинний канал ТСН провідного телеканалу «1+1» має значну аудиторію в соціальних мережах, яка включає 10% українських користувачів Facebook, 15% користувачів YouTube і 7% зареєстрованих у Telegram [9].

Протягом 2022 року роль відеоблогерів зросла. Найпопулярніші та впливові – экс-комік та відомий волонтер Сергій Притула (частка аудиторії 16%); журналіст Дмитро Гордон (10%); політичний оглядач Олексій Арестович (10%); військові експерти Юрій Бутусов та Олег Жданов (кожний

з часткою аудиторії по 4%); та націоналістичний активіст Сергій Стерненко (4%). З іншого боку, дослідження громадської думки показали, що, незважаючи на зменшення частки аудиторії новин, довіра до «Телемафону – Єдині новини» (частка аудиторії 32%) залишається високою серед 84% тих, хто споживає новини від об'єднаної станції [10].

Одним із суперечливих рішень влади стало виключення колись впливових опозиційних телеканалів «Прямий» і «5 канал» із колективного проекту «Єдині новини». Ці два мовники пов'язані з колишнім президентом Петром Порошенко і зараз присутні лише в Інтернеті. Те саме стосується меншого каналу «Еспресо», який пов'язують із політиком і бізнесменом Костянтином Жеваго. Еспресо виключено з цифрового мовлення та не бере участь у «Телемафоні – Єдині новини», але продовжує бути присутнім на YouTube та соцмережах [8].

Характер і склад політико-економічної влади в Україні, так званої олігархії, та її здатність впливати на національне законодавство та урядові рішення швидко змінюються в умовах повномасштабної війни. Боротьба з корупцією та зміцнення верховенства права залишаються сферами, які потребують особливої уваги, з як обнадійливими, так і сумними результатами [15]. Внутрішні та західні актори, зацікавлені у підтримці України, повинні протидіяти тенденціям політичної надмірної централізації та сприяти прямим зв'язкам між національними, регіональними та місцевими українськими акторами та їхніми іноземними колегами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна і трансформація повсякденності: жіночий погляд. К.: Фонд ім. Г. Бьоля в Україні. 2015. С. 11-29.
2. Балакірева О. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. *Український соціум*. 2007. С. 63-70.

3. Wilson A. Ukrainian Politics since Independence. URL: <https://www.e-ir.info/pdf/54950>
4. Злобіна О. Особистісна складова суспільних змін: соціологічний контекст. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2003. С. 155-157.
5. Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. URL: http://hromada.hu/2015/nom_129/publicistika/vijna.html
6. Інтерфакс-Україна. Трансформація українських медіа під час війни: здобутки, виклики і перспективи. <https://interfax.com.ua/news/blog/914975.html>
7. Резнік О. (2023, 19 січня). Підтримувати демократію в Україні під час війни. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/support-democracy-in-ukraine-during-the-war>.
8. Українська правда (2022, 1 липня). Збройним силам України довіряють 97% українців, Зеленському – 85%. URL: <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2022/07/1/7355753/>
9. ОПОРА (2022, 1 червня). Медіаспоживання українців у повномасштабній війні. Опитування. URL: https://oporaua.org/en/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori?fbclid=IwAR2y1pLoIOYB0MkD-SGgJl8jle6pZrKwHJnIOi3919HMUk7yU1L4jqPWYc
10. Internews (2022, 28 листопада). Українці споживають більше новин, є більш стійкими до дезінформації та більше довіряють своїм ЗМІ під час війни Росії у 2022 році. URL: https://internews.org/wp-content/uploads/2022/12/USAID-Internews_Media-Consumption-Survey_2022_eng.pdf.
11. Українська правда (2022, 23 лютого). На Банковій десятині VIP-авто: Зеленський проводить зустріч із бізнесом. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/23/7325179/>

12. Українська правда (2022, 20 квітня). Філатов розповів про внесок олігархів в оборону Дніпра. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/20/7340891/>
13. НВ (2023, 8 березня). Новий директор НАБУ стикається з питаннями незалежності через зв'язки з владою. URL: <https://english.nv.ua/nation/new-nabu-director-faces-questions-of-independence-from-administration-of-ukraine-president-zelenskyy-50309242.html>.
14. Романюк Р., Кравець Р. (2022, 27 грудня). Підсумки військового року: український збір, переродження Зеленського, знищення олігархів. Українська правда . URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/12/27/7382476/>.
15. BBC News Україна. Пол Адамс. 16 жовтня 2022. Як Україна перемагає у війні в соціальних мережах. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63275028>
16. FREEДОМ. Війна змінює життя українців, а вони задають тренди в соцмережах: що про це думають експерти. Опубліковано 12 Січня 2023. URL: <https://uatv.ua/uk/vijna-zminyuye-zhyttya-ukrayintsiv-a-vony-zadayut-trendy-v-sotsmerezah-shho-pro-tse-dumayut-eksperty/>
17. P. Taylor. War and the Media: Propaganda and Persuasion in the Gulf War. Manchester: University Press. 2023. С. 274.
18. Н. Говінг. Телевізійний репортаж про війну в реальному часі: чи впливає це на урядову політику, чи ламає її. 2001. С. 16-22.
19. Р. Паркер. Майбутнє глобальних телевізійних новин: економічна перспектива. *Political Communication (Journal)*. 2023. С. 110.
20. Е. Жірдде. Репортаж про гуманітаризм: що змінюють нові електронні медіа. *Rotberg and Weiss*. 2000. С. 45.
21. Mykhailo Halushchak. Політика та війна: до визначення терміна «військово-політична думка». Науково-дослідний інститут українознавства, Ukraine. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/185910>

Кондрат Анастасія
студентка другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Геник М.А.
кандидат історичних наук, доцент

ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що регіон перестає бути однорідним і перетворюється в один з плацдармів глобального протистояння ліберально-демократичних і авторитарно-тоталітарних режимів, а також спільністю їхніх проблем та інтересів. Центральна-Східна Європа займає ключове місце у глобальному суперництві Росії і Заходу, демократії і авторитаризму. Країни регіону мають багато спільних рис: розташування біля лінії стику цивілізаційних платформ, перебування довгий час у складі багатонаціональних імперій, незначний досвід незалежного існування, належність до соціалістичного табору та приєднання до нових інтеграційних об'єднань у постбіполярному світі. Сьогодні країни Центрально-Східної Європи відчувають потенційну небезпеку, що надходить з боку Російської Федерації через її неоімперські амбіції, у той час щодо України Росія веде повномасштабну війну.

Метою дослідження є аналіз співпраці держав Центрально-Східної Європи в умовах викликів міжнародній безпеці, спричинених повномасштабним вторгненням РФ в Україну.

Дослідженням міжнародної безпеки займалися Генрі Кіссінджер, Ганс Моргентау, Карл Дойч, Мортон Каплан, Джозеф Най та інші.

Поняття безпеки у міжнародних відносинах відображає стан відсутності загрози або ризику для стабільності, миру та добробуту країн на міжнародному рівні. Це поняття містить різні аспекти, існують кілька

важливих аспектів безпеки в міжнародних відносинах: військова безпека, політична безпека, економічна безпека, соціальна безпека, екологічна безпека, кібербезпека та транснаціональна безпека.

В міжнародних відносинах безпека є складною та багатоаспектною концепцією, і забезпечення її рівноваги вимагає спільних зусиль країн, міжнародних організацій та інших акторів на світовій арені. Питання безпеки у міжнародних відносинах переросло у цілу концепцію міжнародної безпеки.

Міжнародна безпека визначає стан відсутності загрози або військової агресії між країнами та забезпечує збереження миру та стабільності на світовому рівні [3]. Це широкий та складний поняття, яке охоплює різні аспекти безпеки, включаючи політичну, економічну, соціальну, екологічну та військову безпеку.

Міжнародна безпека орієнтована на запобігання конфліктам між країнами та зменшення ризику військових конфліктів. Для досягнення цієї мети використовуються різні засоби та стратегії, такі як дипломатія, міжнародні договори, регіональні та міжнародні організації, миротворчі операції та інші зусилля [3].

Міжнародна безпека також охоплює охорону прав людини, боротьбу з тероризмом, незаконним оборотом зброї та наркотиків, а також захист від загрози кібербезпеці. Вона є важливим аспектом міжнародних відносин і вимагає співпраці між країнами для забезпечення стабільності та безпеки в світі.

У сучасній дипломатії сфера міжнародної та національної безпеки є однією з ключових сфер діяльності будь-якої держави. Для детального дослідження основних підходів до вивчення міжнародної безпеки необхідним є аналіз моделей, навколо яких точаться основні дискусії, а найбільш поширеними є два підходи до класифікації міжнародної безпеки.

Сьогодні існує безліч викликів та загроз міжнародній безпеці, які впливають на стабільність та мир у світі. Деякі з найважливіших викликів міжнародній безпеці включають. Серед них геополітичні конфлікти,

тероризм, Кіберзагрози, поширення ядерної та хімічної зброї, глобальні проблеми навколишнього середовища, транснаціональні організовані злочинні групи, пандемії та глобальні захворювання боротьба з бідністю та нерівністю.

Дослідження міжнародних відносин Центрально-Східної Європи є важливою темою в науковій літературі та охоплює різні аспекти політики, історії та культури цього регіону. Ці дослідження віддзеркалюють важливі проблеми та виклики, які впливають на міжнародні відносини в Центральній та Східній Європі. Серед основних проблем: європейська інтеграція, Східне партнерство, безпекові виклики, дипломатія і зовнішня політика, інституціональні реформи.

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну майже усі країни Центрально-Східної Європи, окрім Угорщини декларували свою політичну підтримку України, яка переросла у військову. Саме лідери країн ЦСЄ стали першими, хто прибув до України з початку повномасштабного вторгнення.

Важливим символічним кроком у підтримці України став приїзд прем'єр-міністрів Польщі, Чехії та Словенії, Матеуша Моравецького, Петра Фіали та Янеза Янша, до яких приєдналися віцепрем'єр-міністр з питань безпеки Польщі Ярослав Качинський. Це був перший приїзд іноземних лідерів до України з початку повномасштабного вторгнення. Він відбувся 15 березня, коли російські війська перебували у Київській області.

Пізніше після деокупації Київської області до України прибули президенти Польщі Анджей Дуда, Литви Гітанас Науседа, Латвії Егілс Левітс та Естонії Алар Каріс та відвідали Бородянку. Під час візиту лідери на власні очі побачили злочини, які чинять російські військові на окупованій території.

На початку повномасштабного вторгнення Польща почала адвокацію вступу України до ЄС. розпочав низку візитів до країн Південної Європи, щоб переконати їх сприяти швидкому шляху вступу України в ЄС. Тоді Канцелярія президента заявляла, що Анджей Дуда обговорить можливості

експорту українського зерна в Португалії та Італії. Очільник Бюро міжнародної політики президента Польщі Якуб Кумоч наголосив, що візит є частиною кампанії на підтримку України [8].

У липні до Києва у День української державності прибув Президент Литви Гітанас Науседа, де він виступив із заявою у Верховній Раді України та вручив Володимирі Зеленському орден Вітовта Великого (найвищу державну нагороду Литви). Під час свого виступу Гітанас Науседа запевнив, що Вільнюс буде й надалі закликати міжнародну спільноту посилити санкційний тиск на Росію та збільшити військову допомогу Україні.

Перед цим литовський сейм прийняв резолюцію, яка визнає дії російської держави в Україні геноцидом та ідентифікує Росію, як державу, що підтримує та здійснює тероризм. У документі зазначено, що дії російських збройних формувань спрямовані на повне або часткове знищення української держави, її духу, шляхом вбивства сімей, включаючи дітей, їх викрадення, катування, зґвалтувань, у тому числі й неповнолітніх, та знущання з тіл вбитих та закатованих. У резолюції також підкреслюється, що Російська Федерація, збройні сили якої навмисно і систематично обирають цивільне населення для бомбардувань, є державою, яка підтримує і здійснює тероризм. Крім того, у квітні Уряд Литви ухвалив рішення про відзначення 9 травня Днем пам'яті жертв геноциду в Україні та вшанування пам'яті громадян України, які загинули внаслідок агресивної війни Російської Федерації [12].

Сейм Латвії став одним із перших визнав Росію державою, яка підтримує тероризм. У заяві йшлося, що насильство Росії, яке спрямоване на мирне населення і здійснюється для досягнення політичних цілей є тероризмом, а сама Росія — державою, що підтримує тероризм [13].

Напередодні вторгнення 22 лютого Офіс Президентки Словаччини Зузанны Чапутової опублікував заяву, у якій зазначено, що Україна мирно та дипломатично відреагувала на масове зростання російської військової присутності біля своїх кордонів за останні місяці, на провокації та військову

агресію, тому що Україна прагне миру, як і ми, і вся євроатлантична спільнота. Словацька сторона заявила, що вважає мир найвищою цінністю і буде наполягати на дипломатичному вирішенні ситуації [7].

Крім цього у цій заяві Офіс президентки Словаччини визнали, що безпосередньо країна не постраждала від ситуації в Україні, але спостерігає помітне зростання гібридної діяльності Росії на своїй території. Це включає поширення дезінформації та фейкових новин, таких як нібито загальна мобілізація в Словаччині. Метою була спроба дестабілізувати ситуацію в Словаччині, віддалити країну від союзників і наблизити до російської сфери впливу [7].

Вже після початку повномасштабного вторгнення Сюзанна Чапутова вийшла із заявою про підтримку прискорення вступу України до ЄС. Цю заяву тоді підтримали президенти Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі та Словенії. Очільники цих держав закликали держави-члени ЄС консолідувати найвищу політичну підтримку України та дати можливість інституціям ЄС здійснити кроки для негайного надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС та відкрити процес переговорів [6].

На початку 2023 року у Чехії пройшли вибори, де переміг колишній очільник військового комітету НАТО. Його риторика була проукраїнською на фоні іншого кандидата - олігарха та ексміністра Андрея Бабіша. Павел серед інших кандидатів найгостріше висловлювався щодо Росії. «Україна зараз має не вести мирні перемовини, а виганяти росіян зі своєї території», — писав він на своїй сторінці у Twitter. При цьому після інавгурації він досить гостро висловлювався про можливості України на фронті. Зокрема, він говорив, що Україна матиме лише одну спробу масштабного контрнаступу, також про те, що 2024 рік є вирішальним для розвитку війни, бо з часом підтримка України зменшиться [4].

Політична підтримка країн Центрально-Східної Європи України трансформувалася у військову підтримку українського війська. Станом на липень 2023 року країни Балтії, Польща та Словаччина залишаються

лідерами з погляду частки допомоги Україні з огляду на власний ВВП. Естонія витратила на допомогу Україні 1,26% ВВП (0,54 млрд доларів), Латвія – 1,09% ВВП (0,51 млрд доларів), Литва – 0,95% ВВП (0,76 млрд доларів), Польща – 0,68% ВВП (6,21 млрд доларів). Понад 0,5% свого ВВП на допомогу Україні витратили також Словаччина (0,63%) [5].

Реакція Угорщина та її політика щодо України в умовах повномасштабного вторгнення суттєво відрізнялася від решти країн Центрально-Східної Європи. засудив російський повномасштабний напад на Україну 24 лютого 2022 р. та, попри критику, підтримав санкційні заходи, запроваджені ЄС проти РФ. При цьому угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан схарактеризував російсько-українську війну як «війну слов'ян», до якої угорці не мають жодного стосунку – хоч і гинуть на ній. На його думку, причинами війни стали невиконання Україною Мінських угод та неготовність Заходу надати РФ гарантії не вступу України до НАТО [2].

Будь-яку військову підтримку України Віктор Орбан трактує як «участь у війні, яка не стосується Угорщини». Він кілька разів заявляв, що «ми повинні триматися подалі від цієї війни, тому що цього вимагають наші національні інтереси». На цій підставі Угорщина відмовляється не тільки передавати або продавати нашій державі зброю, але й не пропускає такі постачання через свою територію або повітряний простір з інших держав [9]. Свою позицію Будапешт пояснює «необхідністю захистити Угорщину та угорців». Після виборів в Угорщині у квітні 2022 р. риторика Віктора Orbana щодо РФ кардинально не змінилася.

З самого початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Угорщина блокує рішення ЄС про запровадження санкцій проти Росії. Наприклад, речник угорського уряду Золтан Ковач у травні 2022 року повідомив, що позиція Угорщини щодо нафтогазових санкцій проти Росії залишається незмінною, тобто країна їх не підтримує [9].

Дипломатичні представники Угорщини єдині у Європі, які продовжують контактувати з представниками РФ. Міністр закордонних

справ Петер Сійярто здійснив низку дипломатичних візитів до РФ та Білорусі. А Віктор Орбан став першим європейським лідером, який зустрівся з Владіміром Путіним. Зустріч пройшла Один пояс - один шлях у Пекіні. Сторони обговорили угорсько-російську співпрацю у сферах постачання газу та нафти, а також ядерної енергетики.

Проблема експорту зерна стала особливо гострою для України в умовах повномасштабного вторгнення через блокування Росією Чорного моря та загрозу цивільному судноплавству. Відсутність українського зерна на ринку стала глобальною проблемою: ціни на продовольство зростали й була загроза голоду в країнах Африки та Азії. З огляду на це Україна почала постачати зерно залізничними шляхами через сусідні країни, зокрема Польщу, Румунію, Словаччину, Угорщину тощо. Щоб полегшити транспортування, ЄС скасував митні збори й імпортні квоти на українську продукцію.

Українське зерно проводили транзитом п'ять країн: Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія і Болгарія. Його мали доставляти до портів на Балтійському і Середземному морях, а звідти — до замовників у країнах Африки й Азії. Єврокомісія навіть назвала ініціативу «Шляхи солідарності». Невисока пропускна здатність, черги на кордоні та різниця у залізничних коліях затримували експорт агропродукції. У 2022 році ця схема виглядала хоч і не ідеальною, але робочою.

У 2023 році ціна на пшеницю на польських фондових біржах впала нижче однієї тисячі злотих за тонну, що вдвічі нижче, аніж у 2022 році, коли вона сягала двох тисячі злотих. Для порівняння у 2021 році — 900 злотих за тонну.

Українське зерно почало осідати в Європі, а не рухатися до третіх країн. Це призвело до падіння цін на локальних ринках країн, що допомагають Україні з експортом – до 40%. Були й випадки корупційних схем. Наприклад, у травні 2023 року стало відомо, що польські імпортери та брокери продавали українське «технічне» зерно польським млинам і

комбікормовим заводам під виглядом продовольчого. Оскільки «технічне» зерно, яке імпортується до Європейського Союзу для технічних (енергетичних або промислових) цілей, не має власного коду Єдиного митного тарифу. Тому зерно на митниці класифікувалося за однаковими кодами незалежно від того, призначені вони для споживання, чи для енергетичних або промислових цілей.

У квітні була досягнута домовленість, згідно з якою імпорт української агропродукції обмежувався. Протягом травня-червня пшениця, кукурудза, ріпак і насіння соняшнику з України не могли вільно обертатися в Польщі, Угорщині, Румунії, Болгарії та Словаччині. Згодом угоду продовжили до 15 вересня, хоча уряди європейських країн наполягали на дії заборони до кінця року.

Європейська комісія 15 вересня вирішила не продовжувати обмеження на імпорт української сільськогосподарської продукції: «Єврокомісія після аналізу даних щодо впливу експорту чотирьох категорій сільськогосподарської продукції на ринок ЄС дійшла висновку, що завдяки тимчасовим заходам, запровадженим 2 травня 2023 року, викривлення ринку в п'яти країнах-членах, що межують з Україною, зникли». Тоді обмеження втратили чинність, а Україна, зі своєї сторони, мала вжити всіх заходів, щоб не допустити викривлень на ринках сусідніх країн. Утім, Польща, Угорщина та Словаччина попри рішення Європейської комісії в односторонньому порядку пролонгували ембарго на українське зерно [11].

Позиція урядів Болгарії та Румунії відрізнялася. Попри те, що болгарські фермери вимагали продовжити обмеження і вдалися до протестних акцій, прем'єр Болгарії Ніколай Денков порівняв фермерів з терористами. Румунія продовжила заборону на ввезення української агропродукції на 30 днів та переговори з українським урядом щодо врегулювання ситуації.

Однією з причин, чому Польща так відреагувала на ситуацію з українським збіжжям стало наближення парламентських виборів 15 жовтня.

Питання України стало важливим елементом виборчих програм партій. Партія «Права і Справедливості» обіцяла продовжувати підтримувати Україну, але зобов'язується «моніторити торгові потоки з Україною». Однією з обіцянок ПiС стала заборона на імпорт українського збіжжя. У партії це зробили, щоб задовольнити вимоги однієї з найбільших своїх груп виборців — польських фермерів. Станом на осінь 2023 року майже половина всіх фермерів у країні готова була голосувати за партію (а за даними Центру вивчення громадської думки (CBOS), 14.6% потенційних виборців ПiС готові проголосувати за них, бо «їхні політики найбільш надійні, чесні та реалізують передвиборчі гасла»). Голова Інституту соціальних досліджень IBRIS Марчін Дума заявляє: «Якщо хтось думає, що фермери відвернулися від “Права і Справедливості”, він помиляється. Ця група голосуватиме відповідно до своїх інтересів, а керівна партія реагує на вимоги фермерів».

Реакція Угорщини цілком відповідає антиукраїнській політиці уряду Віктора Орбана. У випадку Словаччини справді йдеться про інтерес свого фермера та також наближення виборів, які пройшли наприкінці вересня. Річ у тім, що на сільськогосподарські землі Словаччини припадає 2,44 млн га (майже половина всієї площі країни), з яких 34% – це сіножаття та пасовища. Через це рішення Польщі, Угорщини та Словаччини Україна була змушена звернутися з позовом до Світової організації торгівлі.

Президент України Володимир Зеленський розкритикував позицію Польщі у питанні експорту зерна. 20 вересня під час виступу на засіданні Генасамблеї ООН Зеленський сказав, що «деякі наші друзі у Європі підривають солідарність політичним театром, роблячи із зерна трилер. Може здатися, що вони грають власну роль, але насправді вони допомагають підготувати сцену для московського актора». А президент Анджей Дуда порівняв Україну з «людиною, що тоне, і може потопити рятівника». Тоді ж між президентами не відбулась двостороння зустріч. У Канцелярії польського президента тоді заявили, що зустріч не відбулась через розбіжність графіків обох лідерів, попри те, що Дуда був одним із лідерів

візитів до України в умовах повномасштабного вторгнення та часто проводив зустрічі із Володимиром Зеленським.

Після цієї заяви відносини між Україною та Польщею погіршилися. Польські урядовці на чолі з Матеушем Моравецьким почали маніпулювати та робити низку антиукраїнських заяв. Наприклад, у відповідь на заяву заступника Міністра економіки та торгівлі України Тараса Качки щодо можливого ембарго на овочі та фрукти з Польщі у відповідь на дії Польщі, Моравецький заявляв про розширення заборони імпорту українських продуктів, «якщо українська влада ескалуватиме конфлікт». Також МЗС Польщі викликало Посла України Василя Зварича. Запрошення пов'язане з «багатьма висловлюваннями представників української влади», які Польща «вважає недоречними» [8].

У відповідь на це Міністерство закордонних справ України закликала польський уряд «відкинути емоції» у питанні імпорту українського зерна.

Промову Зеленського під час Генасамблеї ООН Моравецький розцінив як «образу поляків». Прем'єр-міністр Польщі тоді заявив: «хочу сказати президенту Зеленському, щоб він більше ніколи не ображав поляків, як він нещодавно зробив під час свого виступу в ООН, поляки ніколи цього не дозволять... Ми будемо захищати всі наші права в поточному геополітичному контексті, і ми знаємо, як ці права мають бути сформульовані» [7].

Моравецький також заявляв, що Польща не передає озброєння Україні, бо зосереджена на власних потребах. На його думку, рішення Польщі поки не надавати свою зброю не поставить під загрозу безпеку України, адже Польща досі присутня в консультаціях зі США й НАТО.

Заяви лідера Право і Справедливість Ярослава Качинського на фоні заяв Моравецького виглядали більш поміркованими. 20 вересня Качинський заявив, що «сумна ситуація» навколо заборони імпорту українського зерна не змінює ставлення Польщі до України, його країна підтримуватиме Україну до її перемоги. Ярослав Качинський говорив: «Ми хочемо і будемо на

передовій підтримки України, але ми не ліквідуємо польське сільське господарство з цієї причини».

Заяви президента Дуди теж виглядали більш поміркованими. Він вважав, що суперечки між Польщею та Україною щодо імпорту зерна суттєво не вплинуть на хороші двосторонні відносини. А заяву Моравецького про постачання зброї він пояснив так: Польща перестала передавати Україні нову зброю, яку країна купує зараз, оскільки модернізує власну армію [10].

Зрештою Україна представила Єврокомісії план дій щодо експорту зернових. Відповідно до нього Україна надавала інформацію щодо експорту конкретних сільськогосподарських продуктів та країну призначення для експорту. Також запроваджувалася система верифікації експортних даних. Болгарія та Румунія погодилися його розглянути та імплементувати. Угорщина, Словаччина та Польща спочатку вийшли з перемовин, але потім повернулися, але вже у форматі віч-на-віч, без посередництва Єврокомісії. Мінагрополітики повідомляли, що Словаччина погодилася на план дій. Польща та Україна, станом на кінець вересня, все ще в процесі домовленостей.

Підсумовуючи зазначене, можна прийти до висновку, що позиція Угорщини в питанні російсько-української війни. Угорщина єдина країна регіону, яка виступає за скасування європейських санкцій з Росії, блокує фінансову допомогу Україні від ЄС, а також готова блокувати вступ України до євроатлантичних структур. Також Угорщина продовжує свою залежність від російських енергоресурсів, у той час, як інші європейські країни намагаються зменшити цю залежність, а угорські високопосадовці єдині в Європі продовжують дипломатичні зустрічі з російськими. Однак при цьому Будапешт на початку повномасштабного вторгнення надав Україні гуманітарну допомогу та прийняв українських біженців. При цьому інші країни Центрально-Східної Європи зайняли іншу позицію: вони активно підтримують Україну політично та військово.

У той час Польща, яка активно надає Україні військову допомогу та лобіювала питання надання членства Україні в ЄС, готова використовувати ситуацію в Україні у власних цілях та захищати власні національні інтереси, як це було у випадку із блокуванням експорту українського зерна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. З англ. перекл. Олена Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2000.
2. Орбан про війну Росії проти України. Про що свідчать заяви прем'єра Угорщини? [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/orban-viyna-rosiya/31966481.html>.
3. Політологічний енциклопедичний словник. уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2015.
4. Україна матиме лише одну спробу масштабного контрнаступу — президент Чехії Петр Павел [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://svidomi.in.ua/page/ukraina-matyme-lyshe-odnu-sprobu-masshtabnoho-kontrnastupu-prezydent-chekhii-petr-pavel>.
5. Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України [Електронний ресурс]. 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>.
6. Joint statement of Presidents of Central and Eastern Europe [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.pl/news/joint-statement-of-presidents-of-central-and-eastern-europe,59400>.
7. Position of the president on the current situation in Ukraine [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу:

<https://www.prezident.sk/en/article/stanovisko-prezidentky-k-aktualnej-situacii-na-ukrajine/>.

8. President supports fast-tracking Ukraine's EU membership [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: [President supports fast-tracking Ukraine's EU membership](#).
9. Viktor Orbán refuses to discuss Russia oil embargo at EU summit [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: <https://www.ft.com/content/0c90617c-e3a7-41be-94f4-0c5515ea7bb0>.
10. Prezydent Andrzej Duda kontynuuje misję mającą na celu pozyskanie jak najszerszego poparcia dla szybkiej ścieżki akcesji Ukrainy do UE. [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/biuro-polityki-miedzynarodowej/aktualnosci/w-srode-rozpoczyna-cykl-wizyt-w-europie-poludniowej,55060>
11. Sprawozdanie Komisji o poselskim projekcie uchwały w sprawie członkostwa Ukrainy w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&NrKadencji=9&NrPosiedzenia=77&NrGlosowania=16>.
12. Seimas vienbalsiai pripažino Rusijos Federacijos vykdomą karą prieš Ukrainą ukrainiečių tautos genocidu [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=281039.
13. Seimas imasi iniciatyvos dėl Ukrainos pakvietimo prisijungti prie Aljanso [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=286091.
14. Saeima paziņojumā atzīst Krieviju par terorismu atbalstošu valsti [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступа до ресурсу: <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/31308-saeima-pazinojuma-atzist-krieviju-par-terorismu-atbalstosu-valsti>.

15.Szijjártó: Csak akkor tudjuk megszavazni a javaslatot, ha a Brüsszel által kreált problémára Brüsszel megoldást is javasol. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2022/05/11/szijjarto-csak-akkor-tudjuk-megszavazni-a-javaslatot-ha-a-brusszel-által-krealt-problemara-brusszel-megoldast-is-javasol>

**Ставичний Роман,
студент третього курсу
спеціальності «Політологія»,
Березовська-Чміль О. Б.,
кандидат політичних наук, доцент**

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАЦІ НІКОЛЛО МАКІАВЕЛЛІ «ДЕРЖАВЕЦЬ»

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що значна кількість ідей відомого італійського мислителя і політика Ніколло Макіавеллі, висвітлених в праці «Державець» (або «Володар», «Державотворець») широко використовуються в сучасній науці, політиці та економіці. Ці ідеї можна назвати універсальними порадами щодо ефективної взаємодії, комунікації, управління людьми та державою. Окрім того, науковці вважають Макіавеллі одним із найяскравіших мислителів епохи Відродження, основоположником нової науки про політику, засновником реалістичної, світської теорії політичної влади і лідерства.

Макіавеллі з впевненістю говорить, що держави бувають тільки двох видів Республіки та Монархії, також наголошує, що влада здобувається шляхом завоювання (завдяки власним силам, але якщо такої змоги нема то завдяки допомозі), або через прихильність долі, або через відвагу [3, с. 6].

Коли мова заходить про спадкові монархії Нікколо Макіавеллі акцентує свою увагу на владі Монарха, даючи йому поради для правління та

утримання влади, хоча наголошує, що правителю, який успадкував владу легше втримати її, будучи навіть жорстоким та недалекоглядним, адже звичайно його роду стали уже притаманними підданам. З вище сказано мислитель робить висновок, що при таких обставинах володареві немає потреби утискати підданих. Спадкоємне правління дає змогу забути про проблеми в тому числі перевороти, які можуть стояти на шляху гармонійної влади.

Говорячи про змішані держави, варто наголосити, що це природне явище в той період, так як завоювання нових територій є важливою складовою правління, але одна справа приєднати землі, а інша навести там порядок та закріпитися. Правителі майже завжди на щойно здобутих володіннях звертаються за допомогою до жорстокості, думаючи що це допоможе їм підкорити народ, але в підсумку вони наживають собі ворогів в обличчі тих хто міг би їх боготворити, якщо попередня влада була неправомірною та жорстокою. Ми погоджуємося з думкою мислителя, адже новий державотворець постає в очах народу ще більшим тираном, ніж попередник, а це може привести до нових зрушення та навіть повернення старого правителя.

Нікколо Макіавеллі наводить такий приклад: Людовик XII в короткі терміни захопив Мілан, але так само швидко втратив владу і цим скористався герцог Людовик, тому зміг відбити Мілан своїми силами, причиною цього інциденту стало те, що народ побачив, що звірства нового державця гірші, ніж попереднього [3, с. 8].

Захоплене володіння чи те, яке було успадковане, можуть мати одну мову і традиції, якщо землі мають відношення до однієї країни й тут варто зазначити, що в цьому випадку втримати владу просто. Головне не збільшувати податки та не наполягати на змінених сталих нормах та звичаїв, адже людям притаманна відраза до нових законів та правил. Варто пам'ятати, що доки живі прихильники старих порядків на спокійне панування не варто розраховувати, тому потрібно знищити прихильників попереднього державотворця. Якщо на щойно здобутій території присутні декілька мов, які

несхожі між собою та звичаї, то на здобутих володіннях варто пересилити свій народ і почати засновувати колонії. Вони недорого обходяться та забезпечують спокій, не дають зібратися з силами усім ворогам держави.

Захоплення держави, на думку мислителя, повинно бути швидке, рішуче і з використанням всієї сили, щоб ваші вороги одразу здалися. Це допоможе уникнути зайвого кровопролиття в середині самого міста. Спершу буде присутній страх, а потім повага за вашу стриманість, адже нальсильніший удар уже був зроблений, а на його фоні всі інші будуть здаватися нетакими страшними. Якщо вдарити недостатньо сильно, то вороги думаючи, що ви зробили все що могли почнуть збирати проти вас всі сили і тоді доведеться знову вступати в протистояння [1, с. 291].

Також варто в такій країні стати на сторону слабших сусідів та ослаблювати сильних цього світу, хоча коли сильний володар підкорює нові землі, слабші завжди тяжіють до нього, але не через повагу чи захоплення, а через страх бути поваленим ним. Головне в такій ситуації не зазнаватися, бути завжди на сторожі та не давати слабшим ставати рівнею, адже в такій ситуації можуть початися проблеми [3, с. 7-17].

Макіавеллі розмірковує про процвітання сформованої держави Олександра Великого та царства Дарія, яке під натиском сили Олександрового війська пало. Одночасно з тим на прикладі Османської імперії та Франції проводить паралелі з вище сказаною ситуацією та наводить позитивні сторони сформованих політичних режимів, які показують свої сильні та слабкі сторони в конкретних ситуаціях. Він говорить, що монархію султана важко завоювати в силу того що, вона підкорюється тільки йому. Всі його слуги тільки раби, яких він може міняти, коли захоче, намісників його волі немає, тож боятися заколоту в середині держави йому не варто. Якщо завоювання було успішним, то державу султана легко втримати. За поглядами Макіавеллі, таку країну, як Франція легко завоювати, оскільки в державі, де короля оточує його родинне панство, завжди знайдеться хтось невдоволений своїм положенням та правлінням

короля. Але потрібно розуміти, що її важко втримати, небезпека буде загрозувати з боку тих, кого було переможено і тут недостатньо буде викоринити рід, як в державі султана, бо завжди будуть барони, які закликатимуть до нового бунту та повернення до старих установ.

Можна стверджувати, що царство Дарія за будовою нагадувало державу султана і так, як Олександр розбив військо Дарія, то йому неварта було хвилюватися за свою владу. Безтурботне володарювання могло тривати навіть в його наступників, якби вони не ворогували між собою [3, с. 18-21].

В першу чергу все залежить від устрою держави, яку збираєшся підкорити, а потім від методів для реалізації своїх планів. Устрій країни відіграє на думку мислителя найважливішу роль, коли мова стосується завоювання держави, особливо, якщо її звичаї та політичні інститути відрізняються від твоєї.

Якщо земля живе за сталими звичаями та законами, тоді є три способи для її втримання:

- зруйнувати;
- оселитися там;
- дозволити жити за власними законами.

З першими двома способами все зрозуміло, що стосується третього, то тут варто наголосити, що схилиючись до нього, варто оподаткувати жителів та довірити правління вірним особам, які будуть усвідомлювати свою залежність від володаря і вразі заворушення повідомлять його.

Цей спосіб є гуманним, але небезпечним для влади. Адже, як писав Макіавеллі: «Хто захопить споконвіку вільне місто й помилує його, того місто не помилує» [3, с. 21-22]. На нашу думку, дотримання такого методу в наш час є ірраціональним та аморальним, але враховуючи минулі традиції в галузі володарюванні та той тягар пристрастей людських, він був необхідний.

Розглядаючи досвід Спарти та Риму, бачимо, що спартанці владарювали над містами Афіни й Фіви впровадивши там олігархію, однак втратили контроль над двома містами. Римляни для утримання Капуа,

Карфагена й Нуманції знищили їх й утримали над ними владу. Владу над Грецією хотіли тримати майже так само, проте зазнали невдачі й, щоб не втратити всю країну мусили зруйнувати багато міст.

Варто розуміти, що завжди знайдеться хтось хто захоче повернутися то старих порядків, особливо це стосується республік, там більше бажання помсти, вони завжди пам'ятають скоєне проти них зло. Тому для вільного правління варто оселитися на щойно завойованій території, або зруйнувати її уклад.

Не завжди вміння та навички можуть допомогти підкорити державу, іноді перемоги здобуваються чужою зброєю, або милістю долі. В таких випадках мислитель говорить, що стати володарем легко, але втримати владу важко, оскільки шлях до неї не був тернистим і проблем не уникнути. Мова іде про владу здобуту за гроші, або отриману в подарунок.

Пересічній людині влада може потрапити до рук шляхом злочинним або завдяки підтримці населення. Якщо влада здобута першим шляхом, то влада буде супроводжуватися кров'ю, задля забезпечення подальшого володарювання. В таких випадках жорстокі дії допоможуть підкорити людей та втриматися на вершині, але потрібно розумно нею послуговуватися. Жорстокість, може бути застосована добре, якщо її використовують з міркувань безпеки, не зловживають нею та направляють на благо підданців. Погано застосована жорстокість тоді, коли прояви жорстокості відбуваються зрідка, а з тривалим проміжком часу входять в невід'ємну частину правління, а не навпаки. Хто діє у перший спосіб із Божою й людською допомогою утримає владу, якщо буде дотримуватися вказівок другого способу влада його буде недовга [3, с. 40].

Головне для державця з виконавцями його волі поводитися так, щоб жодна подія ні лиха, ні добра не змусила його змінити свої погляди щодо них, бо у важкі часи зло чинити пізно, а добро марно, інакше його розцінять як вимушену дію і не дякуватимуть [3, с. 40].

Якщо влада здобута завдяки любові та вірності співгромадян, то завдячувати тут потрібно не жорстокості, а хитрощам. Така влада називається цивільною та може постати там де цього вимагає знать, або народ. Між ними постійно виникають конфлікти, які не завжди легко вирішити, але є три шляхи до подолання суперечок:

- єдиновладдя;
- беззаконня
- свобода

Флорентійський філософ вважає, що єдиновладдя встановлюється за рахунок народу або вельмож, також він наголошує, що здобувши владу за допомогою вельмож, важче при ній залишитися, ніж тому, кого обрав народ, бо якщо володар оточений знаттю, яка вважає себе рівнею йому, він не може ні наказувати, ні незалежно діяти. Разом із тим обранець народу править самотужки. Окрім цього важливого аспекту зазначається, що неможливо задовольнити волю вельмож, але можливо задовольнити вимоги народу. Знать за своєю суттю завжди жадає влади, хоче бути наближена до державотворця і може хотіти безпосередньо брати участь у володарюванні. Тому з ними потрібно чинити так, як вона чинить з тобою, не допускати слабкості і тверезо мислити. Кожному правителеві варто дружити з народом, щоб в скрутну годину можна було розраховувати на підтримку [3, с. 40-44].

Якщо ми говоримо про захоплення влади різними шляхами, то погляньмо на церковні держави, адже їх захопити найважче. Церковні канони які поставлені за основу в цих держава складають їхню основу, якими б не були вчинки правителя, вони не зможуть похитну сталі порядки. Така сили церкви зумовлена страхом перед смертю та життєвими вчинками, які визначають місце людей в іншому світі [3, с. 47-50].

Розмірковуючи про сталі порядки різних за своєю будовою держав, Макіавеллі наголошував: «...Основа ж влади в усіх державах чи успадкованих, чи змішаних, чи нових це хороші закони й хороше військо» [3, с. 50]. Можемо погодитись з цією думкою, оскільки розвиток держави та

прагнення миру в минулому не відігравали такої вагомої ролі, як наявність сильного війська та хороших законів. Завжди була менш розвинена в усіх аспектах держава в якій було сильне військо і за рахунок цього вона поневолювала більш розвинені країни .

Говорячи про військо, мислитель наголошує, що воно буває чотирьох видів: власне, союзницьке, наймане, змішане.

Держава, яка хоче розцвітати та здобувати перемоги на полі бою, не повинна покладатися на союзницьке та наймане військо. Це пояснюється тим, що у них нема приналежності до держави та до інтересів, які вони відстоюють. Їх тримає тільки платня, саме тому в воєнний час на них неможливо покладатися в повній мірі.

Розумні правителі завжди бачили переваги власного війська. Вони вважали, що краще програти зі своїм військом, аніж виграти з чужими, бо не є справжньою перемога, яка була здобута чужою зброєю. Особисте військо формується складається з вірних людей та громадян, вони формують міцний фундамент безпекового ладу країни, а значить і правителя. Будь-які інші є або союзницькими, або найманими [3, с. 57-60].

Військове мистецтво має за мету допомогти державотворцю втриматися на вершині, так і піднятися до неї. Оволодівши ним здобуваєш владу, але розслабившись даєш змогу оволодіти нею іншим, тому насолод слід остерігатися, адже через них можна все втратити.

Філософ наголошував, що військове мистецтво допомагає втриматись на престолі будь-якому правителю, але він має постійно вдосконалювати себе, їздити на полювання для покращення своїх навичок та покращенню здоров'я, вчитися орієнтуватися в місцевість та підключати уяву для імітування бойових дій, щоб завжди бути готовим до боротьби за нових землі [2].

В яких би умовах не перебував правитель і незважаючи на його жорстокість чи добросердечність йому варто пам'ятати, що його відношення з виконавцями його волі та союзниками впливатимуть на його стан. Доброго

правителя буде любити, благоволити та прославляти народ, він не повстане проти нього і не буде омріяний бажанням помсти, але його суперники розцінять це, як слабкість та захочуть скористатися цим. Надмірно жорстокого правителя, так легко не проведеш, завжди буде страх бути спійманим, а в підсумку покараним.

Поміркований правитель повинен нагороджувати та карати по заслугах, а не в силу звички. Потрібно розпізнавати моменти, коли варто відступити від добра та користуватися ним за потреб. Завжди варто дотримуватися середини, якщо ступати надто низько, або надто високо, то не бачиш плодів своєї праці.

Макіавеллі наголошував, що володар має містити в собою єство людини та звіра. Серед тварин він має бути хитрим, як лис та сильним, як лев. Поєднуючи в собі ці два стани, не завжди виходитиме правити по совісті, виконувати всі обіцянки та бути щирим, але від державотворця це не повинно вимагатися в повній мірі. Задля блага держави він інколи мусить змінити напрямок, а це часто веде за собою юрбу обманутих та поневолених [3, с. 72-74].

Споконвіку державотворці користувалися різними методами для підтримки влади та боротьби з непокірними. Дехто для зміцнення своєї сили роззброював своїх підданців, хтось підтримували розбрат серед громадян у нових містах, дехто зводив фортеці, інші розграбовували й цілком зруйновували. Важко зупинитися на одному з вище зазначених методів, оскільки все залежить від політичної ситуації в державі. Якщо правитель озброїть підданців, то отримає особисте військо, завойовуєш відданість одних, зміцнюєш відданість в інших і таким чином обертаєш підданців у своїх прихильників. Роззброївши підданців, вони будуть вважати це проявом неповаги та недовіри, а це в свою чергу їх зганьбить. Немаючи власного війська, державотворець буде змушений просити допомоги в союзників, а це вже буде проявом слабкості [3, с. 87].

Є ситуації, коли власне роззброєння підданців є обов'язковим, якщо правитель приєднує нові землі до держави, то нових виконавців його волі слід роззброїти, окрім тих, хто сприяв завоюванню. Можемо припустити, що роззброєння щойно сталих союзників, без яких завоювання не вдалося б, не сподобається такий хід подій. Це може привести до змов та непокори з їхнього боку.

Флорентійський мислитель стверджує, що нові правителі переконувалися на власному досвіді, що найвірніші люди це ті, кому вони не охоче довіряли. Як приклад він наводить владарювання Пандольфо Петруччі, який спирався на осіб, які не викликали позитивних емоцій, ніж на всіх інших. Отримати прихильність особи, яка була твої ворогом нескладно тоді, коли вони для збереження власного соціального стану потребуватимуть його згоди та ласки. Пам'ятаючи добро, вони віддано та чесно служитимуть, тому що будуть мати на меті довести свою відданість, вони завжди виявлятимуться кориснішими для правителя, аніж ті, хто, маючи абсолютну впевненість у його благоволінні, занадто хвилюватимуться своїми справами [3, с. 89-90].

Кожен державотворець хоче, щоб його поважали. Для цього потрібно зважати на військові заходи та незвичайні вчинки, це може проявлятися в військовому мистецтві, суспільному житті, культурному та економічному положенні. Головна мета державотворця, коли він закріплений при владі, це всіма можливими методами створювати репутацію великої людини, завжди приймати рішення, адже стояння в стороні в основному грає на руку ворогам і викликає ненависть людей з діаметрально протилежними поглядами, які очікують, що державець пристане на чиїсь бік. Так уже склалося, що людина, яка каже відійти в бік, являється недругом, а особа, яка кличе відкрито виступити за нього зі зброєю в руках є другом. Невпевнені правителі не хочуть втручатися в конфлікти заради уникнення небезпеки, але переважно це спричиняє крах усього, що їм цінне [3, с. 94].

Погляди Макіавеллі свідчать, що ставши на сторону одного з учасників конфлікту, ти гарантуєш собі вільне положення і вразі перемоги, союзник буде вдячний тобі і ваші відносини зміцніють та наберуть нового значення. Якщо фортуна відвернулася і програш неминучий, то з вдячності до благородного вчинку, союзник буде тобі допомагати, поки зможе. Можливий ще третій варіант, коли жоден учасник конфлікту не несе загрози, то можна уникнути бою, але розумніше буде пристати на чийсь сторону, адже так буде надана поразка іншому, а після здобутої перемоги можеш підкорити союзника.

З вище сказаного випливає небезпека, яку несуть сильні союзники, адже потрапити в залежність від іншого державотворця, це все рівно, що втратити владу та стати його підданцем. Кожен мудрий правитель, повинен пам'ятати також про добробут свого населення, всіляко сприяти його процвітання та час-від-часу приймати участь в житті суспільства та дозволяти їм дотримуватися традицій [3, с. 96].

Прийняття рішень, які мають безпосередній вплив на формування політичного плацдарму, це справа нелегка. Кожній особі при владі потрібні радники. Макіавеллі казав: «Про розум правителя найперше судять за тим, яких людей він до себе наближує» [3, с. 96]. Ми згодні з цією думкою, оскільки сам вибір помічників впливає на авторитет володаря, адже обравши собі мудрих радників, про нього думатимуть так само.

Якщо помічники є недолугими, то слухи про нераціональні вчинки правителя підуть в народ, а це уже вагома помилка. Незалежно від побоювань, варто перевірити свою довірену особу, щоб це зробити потрібно поспостерігати за його хвилюваннями та побоюваннями, дізнатися, як сильно він у своєму положенні шукає вигоду і чи хвилюється за себе більше, ніж за правителя. Якщо ці фактори підтверджуються. Тоді нетреба на нього покладатися. Мислитель пише, що: «Міністр, який опікується справами держави, зобов'язаний думати не про себе, а про державотворця, і не з'являтися перед ним ні з чим, що не стосується державотворця» [3, с. 97]. На

наш погляд, кожна людина за своєю природою жадає влади, але коли мова стосується держави в XV-XVI ст., то власні інтереси не бралися до уваги, адже процвітання та добробут загалу, а в першу чергу правителя відгравав важливішу політично-соціальну роль.

Непотрібно забувати, що чесний та справедливий правитель завжди виділяє та винагороджує вірних підданих, для того щоб вони не подумали, що потрапили в немилість і з побоювань не почали «плести інтриги», які можуть нести загрозу для володаря.

Загрозу становлять не тільки інтриги, але й підлабузники. Однак хто бажає викоренити підлабузництво, ризикує викликати до себе зневагу. Бо, як писав мислитель: «Немає іншого способу позбавитися лестошів, як привчити людей до думки, що якщо вони казатимуть тобі правду, ти не ображатимешся на них, разом із тим, коли кожен зможе казати всю правду, тобі припинять виказувати пошану» [3, с. 98]. Тут можемо припустити, що правда в своїй суті для державотворця не завжди є приємною, не кожен повинен її висловлювати, адже це потягне за собою словесну вседозволеність.

Макіавеллі пропонує мистецтво порад довіряти тільки мудрецам, які не боялися говорити правду, якою б гіркою вона не була. Але наголошує, що потрібно мати власну точку зору і незалежно від ситуації останнє слово повинно бути за правителем.

Доля є важливим аспектом нашої дійсності і філософ вважав, що вона впливає на половину подій в нашому житті, незважаючи на соціальну, фінансову та будь-яку іншу складову нашого життя [2].

Мислитель порівнює долю з бурхливою річкою, яка, розбурхавшись руйнує все на своєму шляху, змушуючи всіх тікати та з жахом згадувати минуле. Але наголошує, що в спокійний час люди повинні робити все для того, щоб при раптовому ударі долі були вжиті всі заходи для зменшення небезпеки. Фортуна мінлива, на це накладається ще той фактор що люди вперта в своїй поведінці, тож коли настає розбрат та непорозуміння вона б'є з усією силою [3, с. 103-106].

Підсумовуючи, варто зауважити, що робота «Державець» значною мірою присвячена Лоренцо де Медичі, правителю Флоренції. Нікколо Макіавеллі в своєму політичному трактаті дає чітко зрозуміти, які погляди та дії повинні бути притаманні правителю його часу. Сьогодні поради та настанови флорентійського мислителя здаються аморальними та неправомірними, але ми повинні віддавати належне його прагненню допомогти державотворцю повернути велич своїй батьківщині. Також цінність праці полягає в тому, що вчений одним з перших відокремив світську владу від церковної, обґрунтував ідеї прагматизму в політиці та пріоритету загального державного блага над індивідуальним людським.

Аналізуючи вплив роботи в наш час, варто зазначити, що країни з авторитарним політичним режимом досить часто беруть за основу вчення мислителя. Макіавеллізм, як політична позиція та поведінка притаманний людям, які не нехтують нічим заради влади та правління. Для них завжди актуальним буде твердження: «Мета виправдовує засоби». Сьогодні країни, президенти яких дотримуються настанов та догматів мислителя є часто ізольованими в силу неприпустимої позиції по відношенню до моральних цінностей та традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батлер-Боудон Т. 50 видатних творів. Філософія. Пер. з англ. Н. Лавської. К. : Вид. група КМ-БУКС. 2022. 496с.
2. Козинець О. Г. «Державець» Н. Макіавеллі – практичне керівництво побудови держави. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2019. № 1 (5). С. 24-29.
3. Макіавеллі Н. Державотворець. Про військове мистецтво. К.: Арій, 2020. 408 с.

**Тутов Олексій,
студент першого курсу
спеціальності «Політологія»,
Березовська-Чміль О.Б.,
кандидат політичних наук, доцент**

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ДОВГОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ ДЕРЖАВИ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що з початку російсько-української війни в 2014 році наша держава зіткнулась з гострою проблемою внутрішньо переміщених осіб. Вони вимушено покинули територію активних бойових дій або зони окупації. Достеменно більшість з них опинилась у скрутному матеріальному та моральному становищі. Це також принесло значні збитки державі в сфері економіки, адже вона втратила багато зайнятого населення, яке здійснювало сплату податків, тим самим наповнюючи бюджет. На сьогодні політика всіх рівнів влади залишається неясною або розмитою щодо вирішення цих проблем і зводиться тільки до соціальних виплат, надання пільг та інших заходів, що не здатні повною мірою врахувати інтереси ВПО.

Мета статті: аналіз міжнародного досвіду і політики нашої держави стосовно внутрішньо переміщених осіб та пошук вирішень цієї проблеми з урахуванням сучасних реалій.

Насамперед зауважимо, що наша країна не була першою, що зіткнулась з внутрішньою міграцією населення. Починаючи з 1990-х і до 2014 року, зі схожою проблемою зіткнулись Грузія, Молдова, країни Балкан та інші.

Варто розпочати з політики Грузії стосовно внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок збройних конфліктів (у 90-х роках з військовими формуваннями осетинів та абхазів, у 2008-му році з росією) були три хвилі, коли люди були змушені залишити свої домівки:

- у 1989-1992 роках у Цхінвальському регіоні, що розташований у Південній Осетії;
- у 1992-1993 роках велика кількість людей була вимушена покинути Абхазію;
- 2008 року знову відбулося переміщення масової кількості людей із Цхінвальського регіону.

Загалом ці події призвели до того, що понад 253 500 осіб (близько 6% населення Грузії) стали вимушеними переселенцями. Основним завданням стало не лише відновлення зруйнованих міст і сіл, але й пошук нового житла для великої кількості людей.

У 2008-му році міжнародні донори надали Грузії \$4,4 млрд, із яких \$350 млн. були спрямовані на допомогу людям, які вимушено покинули свої домівки після конфлікту з росією. У 2018 році Грузія зазначила, що хоча вже забезпечено житлом 43% внутрішньо переміщених осіб, ще потрібно близько \$800 млн. для задоволення потреб решти людей.

На 2022 рік у Грузії зареєстровано 91 671 родину внутрішніх переселенців, і з них 45 715 вже отримали постійне житло. Щорічно надання нових будинків або ремонт і передача у власність державних житлових приміщень відбувається повільно, але систематично. Минулого року було розселено понад 4000 сімей, у 2021-му році – 1572 родини, у 2020-му – понад 2300 сімей. [2]

Попри певну повільність вирішення проблеми, Грузія вирішує її цілком успішно, зважаючи на свої можливості. Успіху сприяв комплекс заходів, прийнятих владою країни, але цьому передувало повне усвідомлення того факту, що повернення окупованих територій не буде швидким.

Можемо виділити основні дії держави стосовно ВПО у Грузії:

1) Створення Міністерства у справах біженців та розселенню Грузії (Департамент з питань вимушених переселенців; Департамент міграції, розселення та біженців), основним завданням якого є надання допомоги ВПО, а саме: тимчасове розміщення та надання першої необхідної допомоги;

допомога в пошуку тимчасової роботи відповідно до їхньої професії та кваліфікації; безкоштовна середня освіта в школах; медичне страхування в рамках існуючих державних програм та страхових схем; соціальні виплати ВПО; вирішення питань пенсійного забезпечення ВПО; допомога у вирішенні соціальних та побутових питань; участь у заходах з пошуку захоронень померлих, загиблих та зниклих безвісті в результаті масових порушень прав людини; надання допомоги із повернення на попереднє місце проживання; у випадку смерті внутрішнього переселенця відшкодовують витрати, пов'язані із похованням.

2) Розробка Державної стратегії для внутрішньо переміщених осіб;

3) Розробка Плану реалізації Державної стратегії для внутрішньо переміщених осіб на основі Закону «Про осіб, вимушено переміщених з окупованих територій Грузії, - вимушених переселенців»

Однак поряд з цим, необхідно визначити й слабкі місця у роботі уряду Грузії щодо внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на створення окремих органів, розробку Програм та Стратегії щодо ВПО було недостатньо налагоджено координацію між урядом Грузії, міжнародними та недержавними організаціями, які були учасниками процесу; спостерігалася мала інтеграції ВПО до місцевих громад та соціальна пасивність, безініціативність та залежність ВПО від зовнішньої допомоги; лише третина ВПО висловила задоволення від результатів довгострокового переміщення [10].

Досвід в розробці довгострокових стратегій та створенні окремих інституцій, що стосуються виключно переміщених осіб особливо цінний. Зважаючи на масовість внутрішньої міграції, для нас є необхідною розбудова таких структур і чітких планів вирішення проблем, які були розроблені в Грузії.

Конфлікт у Придністров'ї призвів до виникнення хвилі біженців та внутрішньо переміщених осіб, яких налічувалося 130 тис. Серед них 80 % були етнічними молдованами, 8 % росіянами, 7 % українцями. Загальна

кількість молдован, що звернулися за статусом біженця в інші країни досягла 20 тис. осіб, частина з них емігрувала в Україну, росію, Білорусію. У правобережній частині Молдови було зареєстровано 51 289 ВПО (з них 28 746 дітей), значна частина – у Кишиневі.

Завдяки оперативному вирішенню питання, проблема ВПО перестала існувати. У звітах міжнародних організацій, що працюють у сфері вимушених переміщень, ВПО в Молдові не згадуються вже впродовж десяти років (згідно бази даних Світового банку, в 2000 р. в країні їх було 8080, у 2002 р. – 1000, на сьогодні – немає).

У зв'язку з воєнним конфліктом та з метою організації надання переміщеним особам невідкладної допомоги уряд прийняв низку постанов. Основним кроком було створення Республіканської комісії з координації дій щодо матеріального забезпечення біженців, розроблено положення щодо порядку надання допомоги особам, вимушеним залишити місця постійного проживання на лівобережжі Дністра, напрями діяльності якої зводилися до забезпечення житлом, сприяння у працевлаштуванні, надання матеріальної допомоги.

Передбачалися тимчасова реєстрація біженців в місцях тимчасового перебування, надання одноразової матеріальної допомоги, виплата допомоги на харчування, допомоги у разі безробіття нарівні мінімальної зарплатні, було передбачено компенсацію шкоди, заподіяної майну, встановлено п'ятирічний термін надання ВПО постійного житла. До цього часу місцева влада мала забезпечити їх тимчасовим житлом. Для осіб, які проживали в готелях, санаторіях, орендували житло, передбачалася грошова допомога на покриття житлових витрат.

Відповідальність за роботу з ВПО було покладено на місцеві органи влади, а також Міністерство праці, соціального захисту та сім'ї, де існував департамент міграції. У 2004 р. уряд затвердив План дій із забезпечення ВПО житлом. План не передбачав безкоштовного надання житла, натомість відкривалася безвідсоткова кредитна лінія строком на 25 років. До

кредитування було залучено комерційні банки, Міністерство фінансів сплачувало відсотки за кредитами, а якщо особа брала участь у воєнних діях, держава погашала половину суми кредиту [10].

Приклад Молдови є теж важливим для пошуку шляхів вирішення даної проблеми. Ми знову бачимо створення окремого органу, який займається виключно справами ВПО і цікаву систему кредитування для житла, що може бути корисною для нас.

Балкани не є вдалим прикладом для реалізації в Україні, проте він є цінним в плані запобігання допущених помилок. Звісно даний конфлікт містив момент етнічних чисток, що змушувало людей виїжджати за межі своєї країни на постійне проживання, проте були переселення переміщених в анклав для їхньої етнічної групи. Але є один схожий момент між Україною і Балканами: "Багато історій інтеграції, про які я чув, відбувалися за принципом "приїхав до родичів", а не за якимись урядовими програмами. Тому, я вважаю, якщо чомусь ми можемо навчитися, то не робити подібних помилок", - розповідає експерт у сфері розбудови миру Андрій Кришталь [6]. Ця ситуація спостерігалась як і в 2014, так і в 2022 році, та окрім вище описаного принципу, значна кількість людей виїжджала в невідомість, і потім на новому місці намагалась адаптуватись. Значно сприяють такому процесу волонтери, громадські організації та просто небайдужі люди.

Підсумовуючи, варто зауважити, що основними уроками, які повинна винести Україна з міжнародного досвіду у вирішенні цієї проблеми є:

- створення окремого апарату у вирішенні проблеми ВПО;
- забезпечення мотивації переміщених у адаптації на новому місці;
- розробка чіткої довгострокової стратегії для ВПО.

Звісно, не можна недооцінювати міжнародну грошову допомогу для вирішення цього питання і масштаби проблеми, з якими зіткнулась наша країна. Проте окресленні уроки, зважаючи на сьогоднішні реалії, на нашу думку, є необхідними для реалізації.

Починаючи з 2014 року, коли росія окупувала Крим та розгорнула бойові дії на Донбасі чисельність внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) на 16 травня 2016 року сягнула 1 780 946. Після 24.02.2022 року з розгортанням повномасштабної агресії ця кількість деколи досягала 7 млн. 710 тис, згідно з даними МОМ. Згідно з даними на 2021 рік чисельність населення України була 41 167 335 осіб, тобто майже 19 % відсотків популяції країни на початку війни стала ВПО. На сьогодні їх чисельність зменшилась до 3,67 млн. осіб, але це все одно становить значний прошарок суспільства.

Згідно з оперативного звіту МОМ 3–25 вересня 2023 року:

Діти (1-9 років) з загальної кількості ВПО становлять: 362 тис. осіб.

Діти, підлітки (10-17 років) з загальної кількості ВПО становлять: 354 тис. осіб.

Жінки (18-59 років) з загальної кількості ВПО становлять: 918 тис. осіб.

Чоловіки (18-59 років) з загальної кількості ВПО становлять: 630 тис. осіб.

Літні люди (60+ років) з загальної кількості ВПО становлять: 699 тис. осіб.

Менше половини респондентів ВПО (48%) вказали, що їхні доходи дозволяють їм покрити свої побутові потреби [11].

Грошова виплата на місяць становить 2000 грн. на кожного дорослого та 3000 грн. на дітей або людей з інвалідністю.

Зважаючи на витрати держави на виплати ВПО, і тенденцією розвитку війни, можна сказати, що нам потрібно кардинально переосмислити політику стосовно даного прошарку населення. Вона повинна бути спрямована на допомозі переміщеним людям в самозабезпеченні. За цієї умови впливають перші дві нагальні потреби, а саме - забезпечення власним житлом і працевлаштування. Правова основа для їх реалізації вже присутня (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»),

проте, залишаються неясними механізми і спостерігається відсутність координації всіх учасників, які повинні приймати в цьому участь. Особливу роль в забезпеченні цих двох потреб повинні відігравати взаємодії держава – бізнес, держава – міжнародні організації, міжнародна спільнота.

Проблема забезпечення житлом є однією з основних, на мою думку. Зрозуміло, що витратити значну частину бюджету на закупівлю квартир наша економіка покрити не спроможна. Найбільш логічним, дешевим та швидким може бути варіант модульних містечок для переселенців, проте, тут вже наявний доволі суперечливий досвід, починаючи з 2014 року. За заявами Ірини Верещук: «Ми побачили, що модульні містечка (сьогодні у нас їх 25, де перебуває близько 5 тисяч людей, і ще йдуть процеси облаштування нових містечок), не спрацювали. Я не вважаю, що це ефективна форма і що вона може у майбутньому бути», «Форма модульних містечок, як на мене, не проявила себе і не зарекомендувала, хоча може бути предметом для дискусій». З негативних сторін вона також виділяє високі витрати місцевих громад для утримання таких поселень. [1]

Менеджерка міських проектів Вікторія Тітова виділила соціальні проблеми модульних містечок, зокрема:

1. Створюючи такі містечка, ми акумулюємо людей з однаковим травматичним досвідом в одному місці. Це може ще більше ускладнити переживання травматичного досвіду.

2. Розмістивши переселенців у модульних містечках, ми ризикуємо надовго поставити на них клеймо "чужих", "не місцевих". Район, що створюється спеціально для тих, хто втратив дім, перетворюється на "район переселенців" і не скоро стане частиною міста.

Ще одним важливим аспектом такого типу житла є його розрахунок на тимчасовість (від 6 місяців до 3 років). Це зумовлює швидке зношення поселень, що в свою чергу призводить до значного погіршення умов проживання. Проте люди у модульних будиночках на Харківщині, збудованих у 2015 році, продовжували там жити, незважаючи на значне

погіршення стану будівель, це обумовлено насамперед відсутністю коштів та альтернативи в проживанні [9].

Отже, як бачимо, негативні сторони модульних поселень ставлять під сумнів їхнє застосування. Також, звести їх в масштабах, щоб вистачило на кілька мільйонів осіб, теж є проблематичною задачею. Додайте сюди все вище перелічене і відсутність можливості включення людей в життя міста, що забезпечувало б їхнє скоріше інтегрування в громади, які їх прихистили. Виходить, що зведення таких поселень є не вигідним, що найважливіше для перспективи повернення ВПО до нормального існування всередині країни.

Ще одним варіантом розміщення переселенців є МКП (місця компактного проживання), до яких входять різні типи будівель: гуртожитки, санаторії, школи та ін. Зараз здійснюється закріплення МКП в правовому полі, їхні постійні перевірки, щоб забезпечити ВПО гідними умовами тимчасового проживання. Але поглянемо на статистику. Згідно з заявами директорки Департаменту соціального захисту населення ЗОДА Марини Нотанової в Запорізькій області створено 63 об'єкти МКП, де мешкає 4,7 тисячі переселенців.[4] Загальна кількість переселенців в цьому регіоні становить 230 тис. осіб, за даними Запорізької обласної ради станом на 9 травня 2023 року [8]. Тому, можна стверджувати, що ця модель теж не здатна забезпечити всіх переміщених житлом. Також, розглянуті проблеми соціального характеру присутні і в цьому рішенні.

Тому, можна стверджувати, що більшість ВПО вимушені шукати житло самостійно, здебільшого орендуючи його. Ціни на оренду закономірно почали рости, тому, щоб зняти собі квартиру з більш менш гідними умовами проживання треба заплатити від 9-10 тис грн в місяць, без комунальних платежів. Беручи до уваги звіти Державної служби статистики, середня заробітна плата по Україні за 1 півріччя 2023 року становить 16,3 тис грн [3], віднімаючи від цієї суми 9 тисяч(в деяких випадках більше) за оренду житла, ми отримуємо 7,3 тис грн. Відніміть сплату комунальних - вийде ще менша сума для інших аспектів життя. Звісно, люди переважно живуть сім'ями,

тому залишок у них буде більший. Проте, навряд, чи з нього вони щось відкладуть собі на майбутнє.

Зважаючи на те, що держава не може забезпечити тимчасовим житлом, з належними умовами всіх переселенців, то ще одним вирішенням проблеми житла, може стати надання іпотек на нього. Із зазначеного вище, ВПО платять високу оренду за житло, причому не кожен орендодавець робить це офіційно, з чого випливає певна тінізація економіки. То чому ж людям не спрямовувати ці кошти на власне житло через іпотеку? З початком війни уряд запусив програму «Оселя», згідно з її умов, стартовий внесок на купівлю житла становить 20% від загальної суми, і сплата залишку під 3% річних для військовослужбовців, працівників сектору безпеки та оборони, медиків, вчителів та педагогічних працівників, науковців, і певних категорій громадян, які не мають житла, для всіх інших 7% річних [5]. На перший погляд програма виглядає добре, але виникає перше нагальне питання: де людям взяти стартовий внесок? Відповідно до вище проаналізованої інформації, ВПО не мають можливості відкласти такі суми в короткий термін, деякі взагалі не можуть заощадити, хоч якусь частину зарплатні.

Тому, фактично переселенці не можуть нажити знову своє, хоча б невеличке нерухоме майно на новому місці. Це значно гальмує розвиток таких людей, як середнього класу, від якого б наша країна отримала б більшу користь. По суті, модель набуття власного житла можна було б провести в два етапи:

Перший - тимчасовий стан, ВПО жили б в місцях компактного розміщення з гідними умовами, поступово вливаючись в нову громаду і працевлаштовуючись, паралельно збираючи гроші на стартовий внесок; Другий етап - це вже безпосереднє здобуття житла та повноцінне закріплення людини на новому місці. Але за окреслених вище умов не всі зможуть піти по такому шляху, чи то в силу соціальних, економічних та інших причин.

Отже, вирішення даних проблем повноцінно, наразі відсутнє, але я з упевненістю можу сказати, що для цього треба об'єднати зусилля людей

різних галузей, провести більше досліджень, діалогів між владою, бізнесом, міжнародними організаціями і знайти спільне вирішення. Звісно, також, треба не випускати з поля зору фактор війни, який забирає найбільше ресурсів нашої країни.

Другою важливою проблемою є працевлаштування ВПО. Основною інституцією, яка повинна вирішувати це, є центри зайнятості. При зверненні до них, безробітного опитують, виносять пропозиції та ін., і на основі зібраних даних розробляють план працевлаштування. Також, створена Єдина база вакансій, повинна розширити спектр вакансій і відповідно можливості для отримання роботи.

Проте присутні і суттєві, часті проблеми, які виникли на сьогодні у пошуку роботи на новому місці проживання для ВПО.

- відсутність вакансії за спеціальністю та рівнем освіти;
- за наявні робочі місця пропонують дуже низьку заробітну плату;
- небажання роботодавця наймати на роботу ВПО;
- недостатність професійних навичок та досвіду роботи для працевлаштування;
- проблеми з оформленням на роботу через брак документів, в тому числі – нерозірвані трудові відносини з попереднім роботодавцем.

Також є сумною статистика працевлаштування майже у всіх областях. Наприклад, за інформацією Харківської ОВА, станом на кінець 2022 року в Харківській області офіційно було зареєстровано понад 363 тисячі внутрішньо переміщених осіб. З серпня 2022 року по січень 2023 року до обласної служби зайнятості в області звернулось 2291 тис. осіб. При цьому, з них отримали статус безробітного – 2124. Працевлаштовано – 426 осіб (у тому числі самостійно).

Черкаська область прихистила понад 103 тис. вимушених переселенців. З них протягом періоду, який аналізується, до Черкаської обласної служби зайнятості звернулися 3191 особа, а отримали статус безробітного – 2824 особи. Працевлаштовано – 688 осіб.

В Кіровоградській області, за останніми даними, обліковується 93553 переселенців. З серпня 2022 року по січень 2023 року до обласної служби зайнятості в області звернулось 1464 особи. З них статус безробітного оформлений 1233 особам. Працевлаштовано – 379 осіб. [7]

Як бачимо, кількість отриманих статусів безробітного більша, ніж працевлаштованих. Вирішенням кількох проблем може стати розгортання перекваліфікації людей на інші спеціальності, в яких є нагальна потреба в регіоні, де перебувають ВПО. Цим самим, ми можемо покрити деякі прогалини на робочому ринку і стимулювати економіку, надавши людям роботу. Також, переглядаючи дані небагатьох досліджень, можна стверджувати, що треба суттєво поліпшити комунікацію з переселенцями та роботодавцями в питанні працевлаштування. Для покращення ситуації також важливими є розробка і впровадження місцевих програм щодо підтримки релокованого бізнесу та підприємств, які беруть на роботу внутрішньо переміщених осіб.

Якщо проаналізувати все вище сказане, то можна прийти до висновку, що політика держави має спрямовуватись не тільки на підтримку ВПО а й поступового перетворення (в перспективі) цього прошарку населення в середній клас, або мінімум, щоб вони змогли самі себе забезпечити. Це матиме позитивний політичний, економічний та соціальний вплив на державу. Особливо зараз, коли країна перебуває у війні, то мінімальна вимога у самозабезпеченні ВПО змогла б створити умови за яких кошти, що спрямовувались на виплати їм, могли спокійно перейти в сектор оборони.

Беручи за мету створити середній клас з цих людей, можна було б поділити цей процес на три етапи:

Перший етап – держава всебічно допомагає ВПО;

Другий – ВПО переходять на самозабезпечення своїх потреб;

Третій – безпосередній розвиток переселенців на нових місцях та, зрештою, перехід в середній клас.

Звісно запропонована послідовність потребує всебічного дослідження проблеми, залучення бізнесу, місцевих влад, громадських та міжнародних організацій, науковців, політологів, економістів, соціологів задля тісної кооперації і розробки шляху її вирішення, з урахуванням наявних реалій. Важливим компонентом також є всебічна і глибока комунікація з переселеними особами.

З тим як ВПО поступово закріплюються на нових місцях проживання, створюється перспектива, що значна їх кількість залишиться і повністю інтегрується в місцеві громади. Тобто вони стануть новим електоратом, боротьба за який, з окреслених вище проблем, повинна починатись вже зараз. Звісно, в деяких місцевостях їх кількість може бути в порівнянні невеликою, проте, якщо взяти такі області як: Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Київська, то в них за статистикою присутній значний прошарок ВПО, які в майбутньому, залежно від врахування їх інтересів регіональними партіями, можуть проголосувати за ту чи іншу політичну силу.

Розгортання різнобічних програм підтримки, які вирішуватимуть (хоча б частково) проблеми окресленні вище, забезпечуватимуть значну підтримку місцевих еліт та партій, які їх будуть просувати. Тобто, вони не тільки будуть поліпшувати свій імідж, інтегруючи в свою громаду ВПО, таким чином проводячи свою «приховану» виборчу кампанію, а й покращуватимуть економічне та соціальне становище держави. Звісно, це буде досягатись лише з правильним здійсненням цієї тактики і умовою: підвищенням комунікацій з ВПО, місцевим бізнесом та організаціями, започаткування різноманітних програм, висвітлення здобутків у медіапросторі, залучення міжнародних організацій і капіталу та ін.

Підсумовуючи, зауважимо, що в державі спостерігається загострення проблем, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, спровокованих вторгненням росії в Україну. В двох основних напрямках політики країни, а саме забезпечення житлом і працевлаштуванні переміщених, спостерігаються значні проблеми, вирішення яких поки є складними, зважаючи на

економічний стан, військові дії і відсутність чіткої та ефективної комунікації. Якщо ми хочемо досягти якихось більш перспективних для майбутнього рішень, треба створити спільну платформу співпраці між державними і недержавними акторами в даній галузі соціальної політики. Формування середнього класу з ВПО або просте повернення їх до нормального життя, має стати центральним питанням на сьогодні в цій сфері. Питання реінтеграції окупованої території та її відновлення теж є важливими, але вони залежать від динаміки подій на фронті, які, на жаль, затягнулись майже на два роки і невідомо скільки ще триватиме війна. Також необхідно врахувати міжнародний досвід у розробці довгострокової стратегії і створенні окремих інституцій для рішень стосовно ВПО, щоб поступово проблеми житла та працевлаштування нівелювались. Але найбільшим викликом для нас є визнання факту, що повернення територій буде довготривалим і людям доведеться надовго залишатись на нових місцях, не тільки заради підвищення свого добробуту, а й заради міцності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верещук каже, що модульні містечка для переселенців «не спрацювали» / Укрінформ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3703902-veresuk-kaze-so-modulni-mistecka-dla-pereselenciv-ne-spracuvali.html>
2. Відбудова житла в Грузії: досвід та уроки для України / Марія Мигаль / Інститут аналітики і адвокації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/vidbudova-zhytla-v-gruziyi-dosvid-ta-uroky-dlya-ukrayiny/>
3. В Україні збільшилася середня зарплата, але інфляцію не перекрыла / Лія Ільченко / Економічна правда [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/17/706724/>

4. Для подальшого функціонування МКП, балансоутримувачі мають подати заяву на внесення до реєстру / Офіційний сайт Запорізької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.zoda.gov.ua/news/67068/dlya-podalshogo-funktsionuvannya-mkp,-balansoutrimuvachi-majut-podati-zayavu-na-vnesennya-do-rejestru.html>
5. "єОселя" замість "іпотеки Зеленського". Хто зможе взяти кредит на квартиру під 3% / Олександр Колесніченко / Економічна правда [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/24/692933/>
6. Інтеграція вимушених переселенців: європейський досвід і український контекст/ [Наталія Проскуренко](#) / Європейська Правда [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/22/7156509/>
7. Працевлаштування переселенців через центри зайнятості: з якими проблемами стикаються ВПО? / Українська гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pratsevlashtuvannia-pereselentsiv-cherez-tsentry-zayniatosti-z-iyakymy-problemamy-stykaiutsia-vpo/>
8. У Запоріжжі презентували результати дослідження щодо актуальних потреб мешканців прифронтових громад регіону та ВПО / Офіційний сайт Запорізької обласної ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zor.gov.ua/content/u-zaporizhzhzi-prezentuvaly-rezultaty-doslidzhennya-shchodo-aktualnyh-potreb-meshkanciv>
9. Чому модульні містечка "не працюють" та яка є альтернатива / [Саша Дмитрук](#) / Ліга [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ukr.net/news/details/economics/97869450.html>
10. Шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід / О. В. Балуєва, І. О. Аракелова / Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та

розвиток» [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=929>

11. Ukraine internal displacement report, general population survey round / Міжнародна організація з міграції [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-14-september-october>

**Кирничний Себастьян,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Матвієнків С.М.,
кандидат політичних наук, доцент**

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ КІБЕРНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Останнім часом всі держави світу все більше приділяють увагу глобальному кіберпростору як одному з найважливіших аспектів безпеки. Це пояснюється тим, що його функціонування стає визначальним чинником для розвитку економіки, військової сфери, соціальних процесів та інших галузей.

У сучасному українському суспільстві зростає залежність від інформаційних технологій, що призводить до збільшення його уразливості перед можливими негативними наслідками зловживання кіберпростором. Щороку кількість кібернападів і різноманітних кіберінцидентів зростає в найважливіших сферах життєдіяльності нашої держави.

В цих умовах, одним з основних завдань держави є прийняття превентивних заходів, спрямованих на створення гарантованих умов для захисту національних інтересів у кіберпросторі. Один з напрямів виконання цього завдання полягає у створенні резервних копій інформаційних ресурсів

держави, а також у впровадженні ефективної національної системи кібербезпеки, яка дозволить значно знизити, а іноді повністю унеможливити наслідки кібератак.

Мета статті: дослідити особливості та механізми державної політики України у сфері кібернетичної безпеки.

Україна активно взаємодіє зі світовим кіберпростором, що призводить до виникнення різноманітних загроз і негативних впливів, пов'язаних з його розвитком, включаючи суперництво між США, ЄС, РФ та КНР. Це ставить перед країною серйозні завдання в галузі кібербезпеки на загальнодержавному рівні. Щоб ефективно впоратися з цими проблемами, необхідно концептуально уявляти нову реальність кібербезпеки, встановлювати внутрішні нормативні положення, визначати повноваження відомств і організацій, які забезпечують кібербезпеку держави, і вирішувати комплекс проблем, пов'язаних з будівництвом національної системи кібербезпеки. Одним з найбільш ефективних способів розв'язання цих питань є розробка національної моделі кібербезпеки та визначення пріоритетних напрямків діяльності як державного, так і приватного секторів у галузі кібербезпеки.

Вперше термін "кібербезпека" набув поширення в середині 1990-х років, коли уряд США почав активно досліджувати цю проблематику. З тих пір було проведено численні міжнародні та національні форуми, конференції, семінари на різних рівнях, і було опубліковано значну кількість наукових робіт, присвячених різноманітним аспектам кібербезпеки. Багато країн прийняли або розробляють свої стратегії кібербезпеки, включаючи США, Німеччину, Францію, Канаду та багато інших [4].

Термін "кіберпростір", який походить від письменника Вільяма Гібсона, вперше з'явився в його оповіданні "Палаючий хром" (Burning Chrome) в 1982 році. У цьому оповіданні кіберпростір описується як віртуальна реальність, яка доступна за допомогою комп'ютерних систем і мереж. Цей термін швидко став популярним і почав використовуватися для

опису сфери взаємодії та комунікації в електронному середовищі. Зараз кіберпростір охоплює багато різних аспектів, включаючи соціальні, економічні та культурні.

Кіберпростір є складним та розгалуженим середовищем, яке включає в себе різноманітні аспекти кібербезпеки. Це віртуальне просторове середовище, в якому взаємодіють та обмінюються інформацією користувачі з усього світу. Кіберпростір має велике значення як для індивідуальних користувачів, так і для держав та організацій, оскільки він створює безліч можливостей, але й несе за собою ризики та загрози безпеці. Для ефективного функціонування та захисту в кіберпросторі необхідні розуміння та впровадження відповідних стратегій, політик та заходів з кібербезпеки [7].

Кібербезпека повсюдна, у всякому разі, в матеріальному плані, і з її наростаючою увагою до онлайн-контенту та самовираження вона вторгається в дії громадян, зазвичай мало стурбованих вимогами національної або економічної безпеки. Розвиток кібербезпеки є довгим і складним процесом. Важливо відзначити, що він виник не тільки з міркувань комп'ютерів і комп'ютерних мереж або їхнього значення для національної безпеки, а й з міркувань безпеки людей і їхніх даних, а також безпеки соціальних інфраструктур та економіки. На початку двадцять першого століття кібербезпека є ключовим завданням сучасних, технологічно розвинених країн і міжнародної системи в цілому

Кібербезпека – це процес забезпечення безпеки інформаційних систем шляхом нейтралізації загроз, що можуть впливати на доступність, цілісність або конфіденційність циркулюючих даних.

Кібербезпека також може бути розглянута як окремий аспект інформаційної безпеки, який виникає внаслідок використання комп'ютерних систем та телекомунікаційних мереж. У такому випадку може бути сформульоване визначення: кібербезпека - це забезпечення інформаційної безпеки в умовах використання комп'ютерних систем або телекомунікаційних мереж. Існує також розширене визначення: кібербезпека

- це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в умовах використання комп'ютерних систем та/або телекомунікаційних мереж, який мінімізує завдання шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність використовуваної інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також несанкціоноване поширення, використання та порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1].

Продовжуючи аналізувати визначення, слід зазначити, що окремо вказуються дії, які порушують безпеку інформаційних мереж та систем. Серед них можна виділити:

- Перехоплення електронної комунікації, копіювання або модифікація даних.
- Неавторизований доступ до комп'ютера або комп'ютерних мереж.
- Деструктивні атаки на мережі, включаючи атаки на доменні імена, перевантаження мережі штучними повідомленнями та атаки, спрямовані на порушення маршрутизації.
- Використання шкідливого програмного забезпечення.
- Підробка веб-сайтів.
- Безпекові інциденти, спричинені непередбаченими та ненавмисними подіями, такими як природні катаклізми, збої у роботі апаратних засобів та програмного забезпечення, а також людські помилки [5].

Протягом останніх років керівництвом держави було здійснено низку важливих кроків, спрямованих на посилення боротьби з кіберзагрозами, та вжито низку заходів, спрямованих на розбудову повноцінної національної системи кібербезпеки, посилення заходів кібербезпеки держави

Наприклад, у Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що «національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики», без уточнення економічної, соціальної, інформаційної, кібернетичної та ін. Тому політику і

визначу основним засобом, який використовується для досягнення необхідних безпечних умов суспільного і державного життя. Також у згаданому законі зацентовано увагу на державній політиці [8].

Базуючись на Законі України «Про основи національної безпеки України», можна виокремити дві ключові категорії, які зумовлюють зміст і напрями державної політики кібернетичної безпеки:

1) загрози національним інтересам і національній безпеці України в кібернетичній сфері;

2) основні напрями державної політики з питань національної безпеки в кібернетичній сфері.

Основною метою державної політики кібербезпеки є управління реальними та потенційними кіберзагрозами і небезпеками для створення необхідних умов для задоволення кібернетичних потреб людини і громадянина, а також реалізації національних інтересів у зазначеній сфері.

Як і безпека, зокрема кібербезпека, політика завжди піклується про час, тобто кожен прийнятий нормативно-правовий акт завжди представляється «процесом у часі», орієнтованим на конкретну мету, концепція якого, завжди має на увазі майбутнє посилення на стан безпеки в державі. Політика також стурбована минулим, постійно звертаючись до історичних пам'яток, як політична практика показує, безпека також є ретроспективної, вона аналізує минуле, щоб сформулювати наративи ідентичності, котрі узаконюють і виправдовують її втручання

С.О. Кравченко наголошує, що вироблення будь-якої політики має починатися з визначення місії – головної загальної мети політики, що розкриває призначення такої діяльності. Місія задає загальний орієнтир, без якого неможливо сформулювати єдину систему цілей, тому її визначення має передувати постановці ціле [6].

Щодо напрямів державної політики кібербезпеки, то, насамперед, вона повинна бути чітко визначена та зафіксована в національному законодавстві.

Нині такі спроби було зроблено під час розроблення проекту Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3].

У вищезазначеному законі так визначені напрями державної політики:

- пропонується створення національного сегмента кіберпростору, який буде забезпечувати безпеку та сприяти відкритому суспільству. Концепція "відкритого суспільства" є новою в юридичній термінології, тому її слід ретельно визначити, щоб уникнути прогалин та конфліктів у законодавстві.

- захист внутрішніх справ України (тобто справ, що входять у внутрішню компетенцію держави) та протидія втручанню в її інформаційні ресурси з боку інших держав.

- посилення обороноздатності держави в кіберпросторі
- протидія кіберзлочинності та кібертероризму, що потребує чіткого визначення відповідальних суб'єктів, як у цьому напрямку, так і в інших сферах державної безпеки. Кіберзлочинність стала актуальною проблемою, з якою стикаються усі країни у XXI столітті, і її масштаби та завдані збитки постійно зростають. Наприклад, у липні 2017 року Національний банк України оголосив про створення Центру кіберзахисту. Варто відмітити, що відсутнє законодавче визначення цього явища. У проекті закону "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" кіберзлочин визначається як суспільно небезпечна винна дія у кіберпросторі, передбачена кримінальним законодавством України, а кіберзлочинність - як сукупність кіберзлочинів. Термін "кібертероризм" виник задовго до широкого використання Інтернету, і він поєднує поняття "кібербезпековий простір" і "тероризм". Кібертероризм визначається як незаконна діяльність, спрямована на досягнення негативних наслідків, таких як отримання матеріальних користей або загроза інформаційній безпеці держави. Кібертероризм проявляється у кіберпросторі кібербезпеки.

- зниження рівня уразливості об'єктів кіберзахисту, зокрема й об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

- забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській і регіональних системах гарантування кібербезпеки.
- дотримання міжнародних зобов'язань щодо боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом

Оскільки кібербезпека є складником інформаційної безпеки, яка, своєю чергою, є складником національної безпеки, доцільним під час визначення напрямів державної політики кібербезпеки буде використання положень Закону «Про основи національної безпеки України».

З метою реалізації вказаних пріоритетів держава повинна не лише створити та розвивати ефективні (у тому числі кадрові та технологічні) підрозділи з повноваженнями ведення збройного протиборства в кіберпросторі, але й сформувати належну організаційно-правову та технологічну модель їх функціонування та застосування, що неможливо уявити без: ефективної взаємодії основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та сил оборони під час проведення заходів з кібероборони, належного навчання та фінансового забезпечення таких структур, систематичного проведення кібернавчань, оцінки спроможностей та ефективності підрозділів, розроблення та імплементації індикаторів оцінки їх діяльності. Україна має забезпечити проведення контррозвідувальних заходів з виявлення, попередження та припинення розвідувально-підривної діяльності іноземних держав, актів кібершпигунства та кібертероризму, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення для убезпечення інтересів держави, суспільства і окремих громадян. Правоохоронні та державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями мають посилити спроможності для мінімізації загроз кіберзлочинності, свій технологічний і кадровий потенціал для проведення превентивних заходів та розслідування кіберзлочинів. Важливим напрямком залишається створення необхідних умов задля забезпечення стримування агресивних дій у кіберпросторі проти України шляхом застосування економічних, дипломатичних, розвідувальних заходів, а також залучення потенціалу неурядового сектору [2].

Основними напрямками державної політики в інформаційній сфері є:

- забезпечення інформаційного суверенітету України. Цей закон містить визначення інформаційного суверенітету України як права держави на формування та реалізацію національної інформаційної політики відповідно до Конституції та законодавства України, а також міжнародного права в межах національного інформаційного простору України.

- вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових і економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у такій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну.

- активне залучення засобів масової інформації до запобігання і протидії корупції, зловживанням службовим становищем, іншим явищам, які загрожують національній безпеці України. Протидія будь-яким явищам, які загрожують кібербезпеці України, шляхом залучення засобів масової інформації

- забезпечення неухильного дотримання конституційних прав на свободу слова, доступ до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації та журналістів, заборони цензури, дискримінації в інформаційній сфері та переслідування журналістів за політичні позиції, за виконання професійних обов'язків, за критику.

- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору і протидії монополізації інформаційної сфери України [3].

В умовах російсько-української війни найвищим національним пріоритетом є подальше зміцнення складових сектору безпеки і оборони. Тільки успішна і послідовна державна політика, що виходить із максимально ефективного використання власних людських, фінансових, матеріально-

технічних та інформаційних ресурсів, неухильне просування у напрямі європейської і євроатлантичної інтеграції, а також всебічний розвиток взаємодії зі стратегічними союзниками, у тому числі з НАТО надасть змогу захистити інтереси України і створити синергетичний ефект національної єдності та міжнародної співпраці. За таких умов модель сектору безпеки і оборони України має бути суттєво змінена, що передбачає уточнення повноважень, взаємоузгодження функцій та завдань суб'єктів сектору безпеки і оборони з метою унеможливлення виконання ними дублюючих або невластивих їм функцій, розпорошення сил та засобів.

На підставі вказаного Постановою Кабінету Міністрів України була затверджена “Концепція створення державної системи захисту критичної інфраструктури”

Реалізація принципів, викладених у цій Концепції, мала сприяти наступним результатам:

1. Створенню державної системи захисту критичної інфраструктури, яка забезпечує належний рівень захисту цих об'єктів від будь-яких загроз.

2. Розробленню ефективних механізмів швидкого реагування на кризові ситуації та ліквідацію їх наслідків, а також швидкому відновленню функціонування критичної інфраструктури.

3. Встановленню ефективної взаємодії між всіма суб'єктами державної системи захисту критичної інфраструктури з активною підтримкою суспільства, місцевих громад, засобів масової інформації та недержавних дослідних інституцій, які вивчають проблеми безпеки та оборони.

4. Гармонізації законодавства України з питань захисту критичної інфраструктури з законодавством ЄС.

5. Розвитку міжнародного співробітництва у сфері захисту критичної інфраструктури [2].

Таким чином, у сучасних умовах державна політика у сфері забезпечення кібербезпеки повинна бути сконцентрована на досягненні вагомих результатів з метою створення захищеного національного сегмента кіберпростору; запобігання втручанню у внутрішні справи України та блокування будь-яких посягань на її інформаційні ресурси з боку інших держав; посилення обороноздатності держави в кіберпросторі; зниження рівня вразливості об'єктів кіберзахисту; приєднання до європейської системи та дотримання міжнародних зобов'язань щодо боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом; забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах забезпечення міжнародної кібербезпеки.

Державна політика у сфері кібернетичної безпеки являє собою діяльність державно-правових інституцій щодо управління реальними та потенційними кіберзагрозами і небезпеками з метою задоволення кібернетичних потреб людини та громадянина, а також реалізації національних інтересів у зазначеній сфері.

Державну політику кібербезпеки можна розуміти як діяльність держави в кібернетичній сфері, спрямовану на задоволення інформаційних потреб людини і громадянина шляхом створення відкритого інформаційного суспільства. Це досягається шляхом розвитку єдиного кібернетичного простору в цілісній інформаційно розвиненій державі та її інтеграції у світовий кібернетичний простір. При цьому враховується збереження національної ідентичності та реалізація національних інтересів з гарантуванням кібернетичної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

Забезпечення кібербезпеки в Україні як важлива складова державної політики залишається комплексною проблемою, що потребує, у першу чергу, схвалення законодавчих та нормативно-правових актів, спрямованих на розв'язання проблемних питань у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов О.А. Про тлумачення та визначення поняття «кібербезпека» / О.А. Баранов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ippi.org.ua.
2. Горун О. Ю. Пріоритетні засади державної політики кібербезпеки: організаційно-правовий аспект / О. Ю. Горун // Інформація і право. – 2021. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://il.ippi.org.ua/article/view/238343>
3. Діордіца В. І Напрями державної політики кібербезпеки / І. В. Діордіца // Прикарпатський юридичний вісник. - 2017. - Вип. 3. - С. 116-122. - Режим доступу: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2017/2017_3.pdf#page=116
4. Діордіца І.В. Поняття та зміст національної системи кібербезпеки / І.В. Діордіца [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goal-int.org/ponyattyata-zmist-nacionalnoi-sistemi-kiberbezpeki/>.
5. Запорожець О.Ю. Політика європейського союзу в сфері інформаційної безпеки / О.Ю. Запорожець // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2009. – Вип. 87, ч. 2. – С. 36–45.
6. Мамедова Е. Категоріальні та історико-правові аспекти державної політики кібербезпеки в Україні. Е Мамедова. Юридичний вісник, 279-288, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2293/2567>
7. Присяжнюк М. М. Цифра І. Є Особливості забезпечення кібербезпеки / М. М. Присяжнюк, Є. І. Цифра // Реєстрація, зберігання і обробка даних. - 2017. - Т. 19, № 2. - С. 61-68.
8. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

**Ставичний Роман,
студент третього курсу
спеціальності «Політологія»,
Березовська-Чміль О. Б.,
кандидат політичних наук, доцент**

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ США ТА КНР НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що на сучасному етапі такі держави, як США та КНР є одними з найбільш впливових у світі, і без сумніву їх політика, тип і стан політичного режиму впливає на розподіл сфер впливу та геополітичну ситуацію загалом. Ці країни можна віднести до геостратегічних гравців, що змагаються за економічну першість та політичну гегемонію. Відтак трансформація їх політичних систем та режимів впродовж тривалого часу залишаються об'єктом уваги як зарубіжних, так і українських науковців.

Насамперед, варто зауважити, що у наукових дослідженнях термін «політичний режим» є одним із головних термінів, який застосовують для точного опису політичної реальності. Політологи аналізують як різні політичні режими впливають на культурну, соціальну та економічну сферу. Вони проводять паралелі між режимами та встановлюють основні причини та особливості, а також закономірності перетворення політичних режимів, як приклад: перехід з демократичного в авторитарний режим, з авторитарного в тоталітарний режим тощо. Від типу політичного режиму в державі безпосередньо залежить дотримання прав і свобод людей та їхній добробут.

Ми звикли вважати, що в політичній науці з'явилося дві традиції розуміння політичних режимів. Перша традиція пов'язана із інституціональним підходом, а друга – з соціологічним підходом. Лоуренс Уайтхед запропонував таке визначення політичного режиму: «Термін «політичний режим» означає певний набір інститутів і «правил гри», що

регулює доступ та використання, позиції органів державної влади в конкретному суспільстві» [1].

В умовах сьогодення життя людей протікає в епоху глобальних економічних та політичних змін. Сучасні тенденції формування політичного генезису, а також активний економічний ріст зуміли виділити двох основних і найбільш впливових геополітичних гравців у світі. По праву ці два місця належать КНР та США. Але їхній шлях до вершин економічного та соціального розвитку носить діаметрально протилежний характер.

Що стосується КНР, то варто відзначити, що відповідно до конституції даної країни від 4 грудня 1982 р. за формою державного правління Китай є соціалістичною народною республікою. На центральному рівні функціонують шість владних структур: Голова Китайської Народної Республіки, Всекитайські Збори народних представників, Державна Рада, Верховний Народний Суд, Народна Прокуратура та Центральна Військова Рада [2].

За формою державного устрою КНР є унітарною державою. Згідно з конституцією цієї країни ухвалено адміністративний поділ на три ступені: провінції, автономні райони та міста центрального підпорядкування.

Якщо говорити про партійну систему даної країни то необхідно відмітити, що КПК являється єдиною правлячою партією, яка наділена абсолютною владою. В КНР, окрім КПК, існують ще вісім демократичних політичних партій, проте в авторитарній країні, роль та їхній вплив на суспільно-політичне життя мінімальний і відбувається під наглядом панівної комуністичної партії. Влада здійснюється завдяки політичним інститутам [3]. В такій країні ЗМІ є інструментом в руках провладної партії. Програми, матеріали, які планують вийти на телеканали проходять перевірку на цензуру, щоб не показати в поганому світлі керівництво країни. Можна зробити висновок, що свобода слова в китайському інформаційному просторі зведена до мінімуму.

Щодо економіки, можна зазначити, що впродовж останніх 25 років ми бачимо динамічні темпи її розвитку. На даний момент ця економіка є другою в світі. Одним із чинників, що характеризують оцінку економіки країни є ВВП. У Китаї ВВП на душу населення складало 12556 USD (2021), на фоні загального 17,73 трильйонів USD. Така цифра здається дивною і, на наш погляд, певною мірою зумовлена політичним режимом Китаю.

На протипагу авторитарному політичному режиму в КНР, можна протиставити демократичний режим в США, становлення якого тривало не одне століття та який можна вважати еталоном демократичного режиму. США на сьогоднішній день є наймогутнішою державою світу практично в усіх сферах та галузях, які нам відомі.

США – це республіка, в якій є три рівні влади. В країні функціонують дві основні найбільш впливові політичні партії, – Демократична та Республіканська, що між собою змагаються за владу. Щодо Федеративного уряду, то він складається з трьох гілок: законодавчої, виконавчої та судової. Конституція була прийнята в 1787 році. За нею країна є федеративною республікою, яка включає 50 штатів і федеральний округ Колумбія. Оскільки держава є федерацією, в кожного штату є свої законодавчі збори, губернатор та навіть конституція [4].

Якщо проаналізувати ЗМІ, то прийдемо до висновку, що вони не мають рівних у світі. Найбільш масовим і впливовим ЗМІ в США є, поза сумнівом, телебачення. Свобода слова, яка гарантована конституцією, є недоторканною і тому доволі часто можна почути критику верхівки країни, резонансні публікації та висвітлення матеріалу, який не піддається критичному огляду з боку влади.

На сьогоднішній день світовим лідером в економічній сфері є США. Вони досягли того рівня, що має безпосередній вплив на майже всі економіки світу та є своєрідним індикатором економічного стану. Так, ВВП США (2021р) складало 23,32 трильйони USD, а на душу населення – майже 70 249 USD.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що економічний розвиток та соціальна сфера дають змогу проаналізувати встановлений політичний режим, визначити сильні та слабкі його сторони. При демократичному політичному режимі, права та добробут індивіда стоять на першому місці, а це в свою чергу свідчить, що вага людини є значною в державі з такою політичною системою. За авторитарного політичного режиму навпаки на перший план виходить колективізм, добробут суспільства і держави в цілому, а права і цінність окремої людини нівелюються.

Також встановлено, що режим має здатність мінятися в середовищі, яке цього вимагає, тобто може відбуватися поступовий перехід з одного політичного режиму в інший. На нашу думку, для країн, які тільки розпочинають впровадження демократичного режиму, цей етап є надзвичайно важким, на відміну від авторитарного, який може тимчасово стабілізувати політичну ситуацію силовими методами. Хоча варто зауважити, що для цього потрібен відповідальний лідер, який свої особисті інтереси не буде класти вище національних і авторитарна модель повинна бути із поєднанням ринкового економічного спрямування, щоб бути життєздатною в сучасному світі.

Проаналізувавши політичний режим КНР та США ми прийшли до висновку, що демократичний політичний режим в країні зі стабільною політичною ситуацією підійде найкраще. Звісно для цього потрібно, щоб в населення був високий рівень соціалізації та громадської свідомості, а це можливо, на нашу думку, тільки в країнах з високим економічним потенціалом та культурним осередком. Китай хоч і наздоганяє США в економічній гонці, однак політична і соціальна ситуація там не найкращі. Фінансовий стан серед населення КНР кардинально відрізняється від добробуту жителів США, саме через політичний режим, який й визначає основний напрямок виділення та розповсюдження коштів. Ми це чітко побачимо, якщо звернемо увагу на ВВП на душу населення. В КНР це 12

556,33 USD (2021), а в США 70 248,63 USD (2021), хоча загальний показник ВВП не так сильно відрізняється.

Що стосується зовнішньої політики, то варто зазначити, що США готові прийти на допомогу демократичним країнам, які потрапили в скрутне становище з метою підтримки демократії і протидії диктаторським авторитарним режимам. Якщо ситуація вимагає фінансових вливань, то США надасть грошову підтримку, при потребі відстоювання цінностей демократичного режиму або спроби його становлення. Якщо знадобиться військова підтримка, то все буде залежати від консолідації суспільних поглядів та буде розглядатися думка союзників. У будь-якому разі будуть проаналізовані всі плюси та мінуси військової допомоги.

Китай в свою чергу надає фінансову допомогу країнам, які розвиваються, але робить це виключно з власних цілей і задля власної вигоди. Потрібні вагомі причини для отримання допомоги від КНР.

Щодо внутрішньої політики, на основі вище зазначеного, припустимо, що США в першу чергу дбають про добробут своїх громадян. На відміну від Китаю, де люди значною мірою є лише робочою силою і засобами для досягнення мети. Якщо аналізувати партійно-політичну складову, то зауважимо, що США, як держава з демократичним режимом дотримується правил, які встановлені ним, а Китай в свою чергу, хоч і декларує дотримання норм демократії насправді сповідує цінності авторитарного режиму.

За результатами дослідження нами виявлено, що демократичний політичний режим є найбільш розповсюджений у світі. Країни, які обрали цей режим за основу, мають різносторонні економічні та міжнародні перспективи розвитку, які будуть покращувати добробут населення та закріплювати за собою авторитет серед інших держав, в силу того, що цей режим є панівним наданий момент.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилюк Н.М. Основні підходи до трактування поняття «політичний режим». URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/141>.
2. Китай. Державний устрій та форма правління. URL: <https://pidru4niki.com/17620522/turizm/kitay>.
3. Політична система КНР. URL: https://pidru4niki.com/1589031558802/pravo/politichna_sistema_knr.
4. Стопа В., Сімененкова І. Політичний режим в США. URL: https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/2060/1/Zbirnik_politologiya_108-111.pdf

**Шиманський Назар,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Матвієнків С.М.,
кандидат політичних наук, доцент**

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА В ТРАДИЦІЙНИХ МЕДІА

Роль традиційних медіа в політичній рекламі залишається значущою, особливо через їхню широку аудиторію та вплив на формування громадської думки. Нижче наведено деякі ключові аспекти ролі традиційних медіа в політичній рекламі.

Розглядаючи «широку аудиторію» в контексті традиційних медіа у політичній рекламі, можна виокремити кілька ключових аспектів. Традиційні медіа, такі як телебачення та радіо, забезпечують масовий охоплення аудиторії. Телевізійні та радіо-рекламні кампанії можуть одночасно досягти великої кількості глядачів і слухачів, дозволяючи кандидатам ефективно комунікувати з широкою аудиторією.

Традиційні медіа звертаються до різних груп аудиторії, охоплюючи різноманітні соціальні, етнічні та демографічні категорії. Це важливо для політичних кампаній, оскільки вони можуть намагатися звертатися до різних виборчих груп і залишатися релевантними для широкого спектру виборців.

Газети та інші друковані видання можуть дотримуватися різних політичних, економічних та соціальних поглядів. Таким чином, рекламні повідомлення можуть дістатися до різних соціальних шарів, дозволяючи політичним кампаніям адаптувати свої повідомлення для різних сегментів суспільства.

Традиційні ЗМІ можуть охоплювати велику територію, що важливо для політичних кампаній, особливо великих масштабів, наприклад, при національних виборах. Це дозволяє кандидатам привертати увагу виборців з різних регіонів.

Деякі медіа спеціалізуються на певних аудиторіях, наприклад, бізнес-журнали, політичні тижневики або розважальні програми. Реклама в таких ЗМІ може звертатися до конкретних груп аудиторії, які мають певні інтереси чи погляди.

Загалом, широка аудиторія традиційних медіа робить їх ефективним інструментом для політичних кампаній, особливо у великих та масштабних виборчих процесах, де важливо досягти якнайбільшого кількісного та якісного охоплення.

Довіра та авторитет традиційних медіа грають важливу роль у політичній рекламі через їхні особливості та вплив на сприйняття інформації. Традиційні медіа, такі як газети, телебачення та радіо, зазвичай прагнуть підтримувати високий рівень професіоналізму та об'єктивності. Це створює довіру серед глядачів, читачів та слухачів, що робить рекламу в цих медіа більш авторитетною в очах громадськості.

Традиційні ЗМІ, які мають довгу історію та визнану репутацію, надійніші для глядачів. Реклама в таких медіа може виглядати більш

переконливою, оскільки вона асоціюється з вже встановленою надійністю та авторитетом [6].

Традиційні медіа часто ставлять високі стандарти щодо якості рекламних матеріалів. Це може включати в себе вимоги до фактології, етики та стилістики. Рекламодавці, розміщуючи оголошення в таких медіа, можуть вигравати в довірі аудиторії. Традиційні ЗМІ мають суттєвий вплив на формування громадської думки. Оскільки глядачі та читачі вірять та слухають традиційні медіа, реклама в цих каналах може викликати більше реакцій і впливати на переконання ширшої аудиторії. Традиційні медіа можуть надавати більше глибини та деталей в своїх репортажах, порівняно з деякими елементами соціальних мереж. Це створює сприятливі умови для більш деталізованих політичних рекламних повідомлень.

У той час як традиційні медіа мають численні переваги, важливо також враховувати їхні обмеження, зокрема те, що аудиторія може бути менш інтерактивною, ніж у випадку інтернет-платформ. Однак, завдяки своєму авторитету та довірі, традиційні медіа продовжують відігравати ключову роль у політичній рекламі.

Можливість контролю змісту є важливим аспектом ролі традиційних медіа в політичній рекламі. Традиційні медіа надають рекламодавцям певний ступінь впливу та керівництва над тим, як їхні повідомлення подаються глядачам, слухачам чи читачам.

Рекламодавець має можливість визначити структуру та формат своєї реклами в межах засобу масової інформації. Наприклад, на телебаченні це може бути рекламний ролик або спеціальна передача, в газеті - це може бути повносторінковий оголошення або стаття. Рекламодавець може впливати на те, які конкретні ідеї, повідомлення чи факти будуть включені в рекламний матеріал. Важливо зазначити, що деякі медіа можуть мати стандарти чи правила, які регулюють припустимість рекламного вмісту.

Традиційні медіа дають можливість рекламодавцям обирати канали та видання, які досягнуть їхню цільову аудиторію. Це дозволяє точно

налаштовувати повідомлення та контент так, щоб вони відповідали інтересам та поглядам конкретної групи.

Рекламодавець може визначити час та місце розміщення своєї реклами, залежно від цільової аудиторії. Наприклад, під час важливих подій або програм, що підвищують аудиторію, реклама може мати більший вплив.

Традиційні медіа надають можливість відстеження ефективності рекламної кампанії через вимірювання обсягів продажів, зміни в індексах сприйняття бренду та інші метрики [5].

Хоча є можливість контролю, важливо також враховувати, що деякі аспекти рекламного контенту можуть піддаватися редагуванню чи обмеженням з боку медіа, особливо, якщо це суперечить їхнім етичним стандартам чи вимогам. Крім того, з огляду на зміни в медіапейзажі, рекламодавці також враховують цифрові платформи для досягнення більш широкої аудиторії та підвищення взаємодії з нею.

Масова реклама в ролі традиційних медіа в політичній рекламі визначається здатністю до одночасного досягнення великої аудиторії та формування громадської думки.

Традиційні медіа, такі як телебачення та радіо, можуть одночасно досягати мільйонів глядачів та слухачів. Це надає політичним кампаніям можливість звертатися до широкої аудиторії та впливати на велику кількість виборців.

Телевізійна реклама може використовувати велику кількість візуальних та аудіо елементів, що робить її ефективною для враження та запам'ятовуваності. Це особливо важливо для створення сильного емоційного враження виборців. Газети та інші друковані видання також можуть забезпечувати масове поширення інформації через друковані рекламні матеріали, які можна розміщувати на видному місці [10].

Реклама в традиційних медіа може виглядати більш авторитетною та достовірною завдяки репутації конкретних ЗМІ. Люди часто довіряють визнаним і відомим джерелам інформації. Оскільки традиційні медіа є

ключовими гравцями у формуванні громадської думки, реклама в цих каналах може мати значний вплив на утворення переконань та поглядів виборців.

Масова реклама в традиційних медіа, особливо на популярних телеканалах або в виданнях, може вимагати значних витрат. Однак це також може бути виправданим в контексті досягнення великої аудиторії. Рекламні кампанії в традиційних медіа дозволяють одночасно взаємодіяти з великою кількістю людей, що особливо важливо під час виборчих кампаній.

Масова реклама в традиційних медіа має свої переваги та недоліки, і вона часто використовується в поєднанні з іншими стратегіями, такими як онлайн-промоції та соціальні мережі, для максимізації впливу на аудиторію.

Підтримка інших медійних форматів в ролі традиційних медіа в політичній рекламі визначається здатністю цих медіа допомагати іншим формам реклами, таким як дебати, інтерв'ю та інші.

Традиційні медіа можуть надати платформу для проведення дебатів між кандидатами або інтерв'ю, де вони можуть детально розглядати свої позиції та відповідати на питання. Це дозволяє виборцям краще розуміти погляди кандидатів та їхні плани.

Традиційні ЗМІ можуть створювати аналітичні програми та шоу, в яких експерти обговорюють політичні події, аналізують позиції кандидатів та розглядають ключові питання. Це може допомагати виборцям глибше розуміти складні аспекти політики.

Газети, телебачення та радіо можуть створювати спеціальні випуски та репортажі, присвячені політичним подіям, виборам чи ключовим питанням. Це дозволяє вирізнятися важливим аспектам та надавати детальний аналіз.

Традиційні медіа можуть вирішити розглядати політичні питання через оповідальні репортажі та документальні фільми, що дозволяє аудиторії зануритися в глибину теми та розуміти її контекст. Газети та журнали можуть виділяти місце для колонок та експертних статей, де політики

можуть висловлювати свої погляди та висловлювати власні думки про ключові питання.

Кандидати можуть укладати партнерства із традиційними медіа, наприклад, надаючи їм ексклюзивні інтерв'ю чи матеріали, що дозволяє підсилити взаємодію та підтримку [15].

Ці різноманітні форми медійної підтримки допомагають розширити способи, якими політичні кампанії можуть спілкуватися з виборцями та надавати більше контексту щодо їхніх програм та поглядів.

Доступність для різних груп аудиторії є важливим аспектом ролі традиційних медіа в політичній рекламі. Традиційні медіа можуть забезпечувати комунікацію з різними соціальними, етнічними та демографічними групами.

Традиційні ЗМІ, такі як телебачення та радіо, забезпечують масовий охоплення, що дозволяє політичним кампаніям досягати великої аудиторії одночасно. Це важливо для того, щоб повідомлення долучалося до різних груп населення. Традиційні ЗМІ мають різноманіття форматів та каналів, які можуть бути налаштовані на різні аудиторії. Наприклад, політичні рекламні кампанії можуть використовувати різні телевізійні програми або газети для досягнення конкретних груп.

Деякі традиційні медіа спеціалізуються на роботі з етнічними або культурними групами. Реклама в таких медіа може бути налаштована на конкретні культурні особливості та відмінності.

Традиційні газети, телевізійні канали та радіостанції можуть слугувати різним політичним спрямуванням, що дозволяє рекламодавцям обирати ті канали, які найкраще відповідають їхнім політичним поглядам та аудиторії.

Газети та інші друковані видання можуть бути локалізовані за географічним принципом, що дозволяє досягати конкретних регіональних аудиторій з місцевими інтересами та проблемами. Деякі програми та видання можуть бути спрямовані на певний гендер, що дозволяє політичним кампаніям звертатися до різних гендерних груп.

Реклама в різних медіа може бути спрямована на аудиторію в різні часи доби в залежності від її активності та привертання уваги [10].

Враховуючи ці аспекти, традиційні медіа можуть допомагати політичним кампаніям досягати різних груп аудиторії та адаптувати свої повідомлення для врахування різних інтересів та потреб.

Політична реклама є складовою частиною політичних кампаній та виборчих стратегій. Ось деякі основні поняття та тенденції у політичній рекламі наведені далі.

Політична реклама — це форма комунікації, спрямована на вплив на погляди, переконання та поведінку громадськості стосовно політичних питань, кандидатів чи партій. Це важлива складова частина політичних кампаній та виборчих стратегій.

Рекламні кампанії – це систематичні плани та стратегії, спрямовані на розповсюдження рекламних повідомлень для підтримки чи критики певного кандидата, партії чи публічної політики. Використання різних медійних платформ для розповсюдження рекламних повідомлень, включаючи телебачення, радіо, газети, журнали, інтернет, соціальні мережі та інші.

Використання різних стратегій, таких як позитивна та негативна реклама, для сформування переконань та впливу на виборців. Взаємодія з журналістами, редакторами та іншими представниками ЗМІ для отримання прес-покриття та створення певного іміджу.

Використання електронної пошти та реклами на мобільних пристроях для прямого зв'язку з виборцями. Використання даних та аналітики для точного налаштування рекламних повідомлень для конкретних аудиторій.

Включення учасників виборчих кампаній у дебати, інтерв'ю та інші форми публічного виступу для презентації своїх поглядів. Звернення до емоцій виборців для створення сильного емоційного зв'язку та враження.

Використання соціальних мереж як ефективного каналу для взаємодії з виборцями та поширення інформації. Зусилля боротьби з поширенням неправдивої інформації та дезінформації [15].

Політична реклама грає важливу роль у формуванні громадської думки, створенні іміджу кандидатів та розповсюдженні інформації про ключові питання виборчого періоду. Її вплив на суспільство та політичні процеси може бути значною, особливо в контексті сучасного медіапейзажу та розширених можливостей цифрових технологій.

Електоральна реклама – це форма політичної реклами, спрямована на вплив на виборців з метою здобуття їхньої підтримки для конкретного кандидата чи партії під час виборчої кампанії. Ця форма реклами спрямована на залучення голосів та створення позитивного чи негативного іміджу виборчого суб'єкта.

Електоральна реклама може бути позитивною, де вона підкреслює досягнення та якості кандидата, або негативною, де фокусується на слабких сторонах опонента. Вона використовує різні медійні канали, такі як телебачення, радіо, інтернет, соціальні мережі, газети та інші для досягнення різних аудиторій.

З використанням цифрових технологій електоральна реклама може бути налаштована для конкретних сегментів виборців, використовуючи мікротаргетинг та персоналізацію. Кандидати можуть включатися в дебати та публічні виступи як частину електоральної реклами для презентації своїх поглядів та переконань.

Використання аналітики та досліджень для визначення ефективності рекламної стратегії та адаптації до потреб виборців. Застосування географічної локалізації для спрямування реклами на конкретні регіони чи виборчі округи. Загострення ролі соціальних мереж як ефективного засобу взаємодії з виборцями та поширення рекламної інформації. Використання емоційної апеляції для створення сильного емоційного зв'язку з виборцями. Розвинення творчих та запам'ятовуваних рекламних рішень, які можуть виділятися серед інших [16].

Електоральна реклама стає все більш суттєвою в епоху цифрових технологій та динамічних змін у медіапейзажі. Ефективність такої реклами

часто визначається розумінням потреб та очікувань виборців та вмінням адаптуватися до нових тенденцій у медіа та суспільстві.

Негативна реклама – це форма політичної реклами, в якій акцентується на негативних аспектах опонента чи противника з метою вплинути на голосування та створити невдоволення або сумніви серед виборців. Головний аспект негативної реклами – це вказування на слабкі сторони, помилки, скандали або невдачі опонента.

Використання різних методів для підкреслення або перебільшення негативних аспектів, таких як використання нелістингових фотографій, негативних характеристик тощо. Звернення до емоції страху серед виборців, намагаючись показати, що опонент є непридатним або небезпечним для суспільства.

Порівняння негативів опонента з позитивами власного кандидата чи партії. Використання соціальних мереж та інших каналів для максимального поширення негативного повідомлення. Використання слів або виразів з подвійним значенням, які можуть сприйматися як критика чи образа.

Використання історій або подій з минулого опонента для створення негативного іміджу. Залучення експертів або авторитетних осіб, які підтверджують негативний характер опонента [7].

Негативна реклама може бути дієвим інструментом для впливу на громадську думку, однак вона також може викликати критику за свою агресивність та спроби зайти за межі конструктивної дискусії. У деяких випадках вона може викликати виборців до участі у виборах через емоційні аспекти, але також може призвести до погіршення загальної атмосфери виборчої кампанії.

Позитивна реклама – це форма політичної реклами, в якій акцентується на позитивних аспектах кандидата чи партії з метою підвищення підтримки серед виборців. Цей вид реклами призначений для створення позитивного іміджу та залучення уваги до сильних сторін кандидата чи партії.

Позитивна реклама зазвичай фокусується на досягненнях, професійних якостях та позитивних внесках кандидата чи партії. Вона використовує оптимістичний та відкритий тон для створення позитивного враження та атмосфери. Використання позитивних історій та прикладів, щоб підкреслити зв'язок кандидата чи партії з виборцями. Позитивна реклама може включати елементи, які створюють враження динаміки, прогресу та позитивного розвитку.

Спроби отримати позитивне медіапокриття та пресу для поширення позитивного іміджу. Залучення підтримки від відомих осіб, експертів чи громадських лідерів. Спроба створити емоційний зв'язок з виборцями через позитивні емоції та цінності. Позитивна реклама може включати елементи, які підкреслюють єднання та солідарність [5].

Позитивна реклама зазвичай спрямована на створення позитивного перцепції серед виборців та викликає в них підтримку. Вона може бути особливо ефективною в умовах, коли електорат відчуває нестабільність або негативний настрій, і кандидат чи партія хоче привернути увагу до позитивних аспектів своєї платформи чи особистості.

Мікротаргетинг – це стратегія маркетингу та реклами, що використовує персоналізовані повідомлення та контент для конкретних сегментів аудиторії. У політичному контексті мікротаргетинг використовується для налаштування рекламних повідомлень та кампаній для вузьких груп виборців з урахуванням їхніх індивідуальних характеристик, переконань та поглядів.

Збір та аналіз різноманітних даних про виборців, таких як вік, гендер, соціальний статус, економічні показники, політичні переконання, покупкова історія тощо. Розділення аудиторії на різні сегменти з урахуванням спільних характеристик та інтересів.

Створення персоналізованих рекламних повідомлень для кожного сегменту аудиторії, враховуючи їхні індивідуальні потреби та очікування. Вибір оптимального контексту та медійного каналу для кожного сегменту

виборців. Залучення до аудиторії через соціальні мережі, де можна точно налаштувати оголошення для конкретних користувачів.

Проведення експериментів та аналіз результатів для постійного вдосконалення стратегій мікротаргетингу. Спрямованість на досягнення конкретних цілей та вимірювання повернення інвестицій (ROI).

Мікротаргетинг дозволяє політичним кампаніям максимально ефективно використовувати рекламний бюджет, спрямовуючи ресурси на аудиторії, які найбільше схильні взяти участь в виборах чи підтримати конкретного кандидата чи партію. Такий підхід дозволяє більш точно адаптуватися до потреб виборців і забезпечує більший ефект в порівнянні з загальними рекламними стратегіями [7].

Тенденція цифрової трансформації в політичній рекламі визначається використанням цифрових технологій для оптимізації та покращення різних аспектів політичних кампаній та виборчих стратегій. Ось деякі ключові аспекти цієї тенденції.

Цифрова трансформація в політиці суттєво підвищила значення соціальних мереж як платформи для залучення виборців, комунікації та поширення політичних повідомлень. Кандидати активно використовують такі платформи як Facebook, Twitter, Instagram тощо для взаємодії з виборцями та підтримки своїх кампаній.

Цифрові інструменти дозволяють кандидатам та політичним партіям вести ефективну електронну пошту, розсилати новини, звертатися до підписників та збирати фінансову підтримку. З використанням аналітики та даних кандидати можуть створювати персоналізовані рекламні стратегії для конкретних груп виборців, підлаштовуючи повідомлення під їхні індивідуальні потреби та переконання.

Цифрова трансформація дозволяє кандидатам ефективно взаємодіяти з виборцями через мобільні додатки та повідомлення, забезпечуючи миттєвий та постійний зв'язок. Використання цифрових платформ, таких як Google

Ads, YouTube, та інші, для розміщення політичної реклами та досягнення цільової аудиторії.

Використання технологій для виявлення та відстеження дезінформації, а також для факт-чекінгу, щоб забезпечити достовірність інформації, що розповсюджується під час виборчих кампаній. Деякі кампанії експериментують із використанням віртуальної та розширеної реальності для створення інтерактивних та захопливих політичних досвідів для виборців.

Використання онлайн-платформ для збору фінансових коштів, що дає можливість кандидатам отримувати підтримку безпосередньо від громадськості.

Цифрова трансформація в політичній сфері не тільки змінює способи виборчих кампаній, але й впливає на спосіб взаємодії влади з громадськістю та розвитку політичного діалогу в сучасному світі [4].

Соціальні мережі є важливим елементом сучасного інтернет-простору та мають значний вплив на різні аспекти життя, включаючи сферу політики. У політичному контексті соціальні мережі використовуються для спілкування з виборцями, мобілізації громадськості, поширення політичних повідомлень та проведення кампаній.

Політики та кандидати використовують соціальні мережі для прямого спілкування з виборцями. Це дозволяє створювати більш особистий та прозорий зв'язок. Політичні кампанії розміщують рекламу на соціальних мережах для досягнення цільової аудиторії. Можливість точного налаштування оголошень дозволяє ефективно звертатися до різних груп виборців.

Соціальні мережі використовуються для мобілізації громадськості та активізації виборців. Вони дозволяють розповсюджувати заклики до дії та координувати політичні заходи. Аналіз коментарів та реакцій на соціальних мережах надає можливість політикам вивчати громадську думку, виявляти тренди та реагувати на зміни у виборчому настрої. Соціальні мережі часто

використовуються для проведення онлайн-дебатів та дискусій між кандидатами, політиками та громадянами.

Розміщення інформації про політичні погляди, програми та діяльність на сторінках у соціальних мережах допомагає освічувати виборців та забезпечувати їх інформованість. Соціальні мережі надають можливість політикам швидко реагувати на кризові ситуації, комунікувати з громадськістю та виражати свою позицію.

Політичні кампанії використовують різноманітні формати контенту, такі як відео, стріми, інтерактивні пости тощо, для привертання уваги та взаємодії з аудиторією [8].

Соціальні мережі стали невід'ємною частиною політичних кампаній, які допомагають кандидатам та політикам будувати підтримку, комунікувати з громадськістю та впливати на громадську думку.

Факт-чекінг – це процес перевірки достовірності фактів, інформації та тверджень, які подаються у засобах масової інформації, включаючи політичні заяви та новинні матеріали. Основна мета факт-чекінгу полягає в тому, щоб надати громадськості точну та перевірену інформацію, а також виявляти та виправляти можливі неточності чи маніпуляції.

Факт-чекери перевіряють твердження, які роблять політики в медіа, виступах, дебатах чи соціальних мережах. Факт-чекінг може включати перевірку новинних матеріалів, статей та заяв, які публікуються у різних джерелах. Факт-чекінг допомагає виявляти намагання дезінформувати або маніпулювати громадською думкою шляхом розповсюдження неправдивих або прихованих фактів.

Факт-чекери користуються різноманітними джерелами, включаючи публікації досліджень, офіційні заяви, статистику та інші авторитетні джерела. Факт-чекінг спрямований на виявлення та корекцію поширених міфів та неправдивих інформаційних тверджень.

Робота факт-чекерів сприяє збільшенню довіри громадськості до медіа та політичних процесів. Факт-чекінг може підвищити рівень відповідальності

політиків та інших громадських постачальників інформації за їхні заяви та дії.

Важливою складовою факт-чекінгу є незалежність та об'єктивність. Організації, які займаються факт-чекінгом, зазвичай прагнуть залишатися поза впливом політичних та інших інтересів, щоб забезпечити надійність своїх висновків.

Персоналізація та мікротаргетинг є стратегіями в області маркетингу та реклами, які дозволяють налаштовувати повідомлення та контент для конкретних сегментів аудиторії, враховуючи їхні індивідуальні характеристики, інтереси та поведінку. У політичних кампаніях ці стратегії використовуються для ефективного залучення виборців та максимізації впливу.

Персоналізація дозволяє адаптувати політичний контент до індивідуальних потреб та інтересів конкретного виборця. Це може бути виконано шляхом зміни тону повідомлення, підкреслення конкретних питань чи врахування географічних особливостей.

Використання даних про виборчу активність та поведінку для розуміння того, які питання цікавлять конкретного виборця. На основі цих даних створюється персоналізована стратегія комунікації.

Висилання персоналізованих листів та повідомлень електронною поштою, де можна врахувати індивідуальність виборця та надати інформацію, яка для нього найбільш цікава. Використання персоналізованих рекламних банерів та оголошень на веб-сайтах та соціальних мережах, щоб залучити увагу конкретної аудиторії.

Мікротаргетинг: розділення виборців на малий, визначений сегмент для більш точної аналізу та спрямованості. Використання різноманітних джерел даних для визначення характеристик та інтересів конкретних груп виборців. Створення рекламних кампаній, які спеціально налаштовані для мікросегментів аудиторії, з використанням персоналізованого контенту та звернень [3].

Використання точного таргетування для розміщення реклами в медійних каналах, які є найефективнішими для конкретного сегменту аудиторії. Постійне вдосконалення стратегій мікротаргетингу на основі результатів та змін у поведінці виборців. Застосування контекстуальних повідомлень та тем, які відповідають конкретним інтересам та потребам мікросегментів.

Якщо використовувати персоналізацію та мікротаргетинг належним чином, це може допомогти політичним кампаніям ефективніше залучати виборців, створювати більш індивідуалізовані повідомлення та максимізувати вплив на різні групи аудиторії. Однак, ці практики також породжують етичні та конфіденційність питання, і тому їх слід використовувати з урахуванням правових та соціальних аспектів.

Політична відеореклама – це вид рекламної діяльності, що використовує відеоформат для поширення політичних повідомлень, просування кандидатів, партій або політичних поглядів серед виборців. Цей вид реклами може включати різноманітні формати, такі як телевізійні рекламні ролики, відеоролики в Інтернеті, ролики на соціальних мережах та інше.

Спрямованість на телевізійні канали, що переважають серед цільової аудиторії. Використання емоційно зарядженого контенту для привертання уваги та створення позитивного чи негативного враження від кандидата чи партії. Використання можливостей соціальних мереж для взаємодії з аудиторією, отримання коментарів та розповсюдження контенту.

Налаштування рекламних кампаній для конкретних регіонів чи виборчих округів. Використання креативних елементів та нестандартних підходів для створення реклами, яка залишиться в пам'яті глядачів [12].

Використання відео для розповіді історії, яка підкреслить цінності та погляди кандидата чи партії. Використання аналітичних інструментів для визначення успішності рекламної кампанії, вимірювання переглядів,

взаємодій та впливу на виборців. Створення спеціальних відео для участі в виборчих дебатах, виборчих програмах чи відповідей на актуальні питання.

Врахування особливостей мобільного перегляду відео при створенні контенту для мобільних платформ. Дотримання правил та норм, які регулюють політичну рекламу, зокрема, заборони на розповсюдження дезінформації.

Політична відеореклама використовується для створення враження, формування поглядів та стимулювання активності виборців. Вона є потужним інструментом в руках політичних кампаній для комунікації з громадськістю та виявлення підтримки.

Емоційна апеляція в політичній рекламі - це використання емоційних стратегій та психологічних впливів для створення конкретного емоційного враження чи реакції серед виборців. Це має на меті не лише передати інформацію, але й викликати визначені емоції, які можуть вплинути на поведінку або вибір виборця.

Створення позитивного настрою через використання елементів радості, сміху, надії та оптимізму. Використання елементів обурення, страху, занепокоєння для акценту на певних проблемах чи небезпеці в разі неправильного вибору.

Використання історій та анекдотів, які стосуються особистого досвіду кандидата або виборців. Виклик емоцій співчуття та співпереживання, наголошення на спільних цінностях. Підсилення емоційних аспектів конкретних питань для стимулювання виборців долучитися та взяти участь у політичному процесі. Вибір музичного супроводу, який викликає певні емоції, будь то зацікавленість, захоплення чи тривога [9].

Використання кольорів, кадрів та графічних ефектів для підсилення емоційного враження. Спрямованість на передачу цінностей та принципів кандидата як емоційно значущих елементів. Підсилити емоційне з'єднання з виборцями, висвітлюючи важливість місії або цілей.

Порівняння з іншими кандидатами чи партіями через акцент на емоційні аспекти. Використання емоцій, які стимулюють виборців поєднатися як група та підтримати конкретну кандидатуру чи партію. Створення творчого та унікального контенту, який викликає цікавість та емоційний відгук.

Емоційна апеляція дозволяє політичним кампаніям створювати більш глибокі та значущі зв'язки з виборцями, зокрема через активізацію їхніх емоційних реакцій та асоціацій з політичним кандидатом чи партією.

Політична мобільна реклама використовує мобільні пристрої, такі як смартфони та планшети, для поширення політичних повідомлень, просування кандидатів або партій, а також мобілізації виборців. Це дозволяє політичним кампаніям досягати виборців в онлайн-середовищі, де більшість користувачів витрачає значну частину свого часу [13].

Кандидати чи партії можуть створювати власні мобільні додатки для спілкування з виборцями, надання інформації та збору пожертв. Розміщення реклами в існуючих популярних мобільних додатках, які використовують цільову аудиторію.

Розміщення банерів на мобільних веб-сайтах, яка викликає інтерес та привертає увагу. Використання контекстної реклами у пошукових системах для залучення виборців.

Використання текстових повідомлень для сповіщення виборців про події, новини чи важливі повідомлення. Відправлення сповіщень через мобільні додатки для стимулювання взаємодії та участі.

Партнерство з мобільними операторами для розсилки рекламних повідомлень або партнерського маркетингу. Розміщення реклами на мобільних версіях відомих новинарських сайтів чи блогів.

Використання геоданих для точного таргетування аудиторії в певних локаціях, зокрема під час мітингів чи подій. Створення коротких та виразних відеореклам для розміщення на мобільних платформах. Використання

інтерактивних елементів, таких як голосові голосування чи опитування, для залучення виборців [1].

Використання аналітичних інструментів для вимірювання взаємодії виборців з мобільною рекламою. Вимірювання результатів заходів, таких як завантаження додатків чи пожертви через мобільні канали.

Політична мобільна реклама дозволяє кандидатам та партіям ефективно взаємодіяти з виборцями в їхньому повсякденному мобільному середовищі. Вона може бути важливою складовою стратегії залучення та мобілізації виборців у сучасних виборчих кампаніях.

Ці тенденції відображають широкий спектр інновацій та змін у стратегіях політичної реклами відповідно до сучасних технологічних можливостей та змін у споживчому поведінці.

Реклама в пресі грає важливу роль в маркетинговій стратегії підприємств та організацій. Значення реклами в пресі: газети та журнали мають різні рубрики та спеціалізовані вкладення, що дозволяє досягти різних груп читачів. Це забезпечує широке охоплення цільової аудиторії. Реклама в поважних виданнях може викликати більшу довіру серед читачів, оскільки преса часто вважається авторитетом у своїй галузі.

Читачі преси зазвичай витрачають більше часу на читання, що дозволяє більш глибоко залучити їх у рекламний матеріал. Відкритий простір для реклами в газетах та журналах дозволяє використовувати різні формати, від текстових оголошень до великих фотографій та графіки. Газети та журнали можуть залишатися в обігу протягом тривалого часу, що дозволяє рекламі в них зберігати ефективність протягом довгого періоду.

Особливості Реклами в Пресі: реклама в пресі може включати як текстовий, так і графічний контент. Це дозволяє розкрити інформацію різними способами та привертати увагу читачів. Завдяки різним виданням та рубрикам можливо точно таргетувати аудиторію, доповідаючи повідомлення саме тим, хто його найбільше ймовірно поглибить.

Реклама в пресі дозволяє використовувати творчість у створенні оригінальних та ефективних рекламних кампаній. Інтеграція реклами з журналістикою може допомагати створювати більш автентичний та ефективний контент. Преса часто пропонує можливість спеціалізованої реклами, наприклад, політичної, що може бути ефективною для виборчих кампаній. Газети і журнали можуть бути розміщені за конкретним графіком, що дозволяє регулювати час і місце публікацій реклами [9].

Реклама в пресі залишається важливою складовою медійного міксу для багатьох підприємств та організацій. Вона дозволяє залучити увагу цільової аудиторії, використовуючи широкий спектр форматів та забезпечуючи високу ступінь цільового таргетування.

Взаємодія політичних кампаній із традиційними ЗМІ (засобами масової інформації) є ключовим аспектом в сучасних політичних процесах. Традиційні ЗМІ, такі як телебачення, радіо, газети та журнали, відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, популяризації політичних подій та комунікації із громадськістю.

Організація прес-конференцій для представлення кандидата чи партії, надання публічних заяв та відповідей на запитання журналістів. Надання ексклюзивних інтерв'ю провідним ЗМІ для привертання уваги та передачі ключових повідомлень.

Розробка та розсилка прес-релізів для надання ЗМІ актуальних та важливих новин. Участь кандидатів у телевізійних дебатах, що надає можливість обговорення ключових питань. Розміщення оголошень та інформаційних матеріалів у газетах для залучення читачів.

Використання радіо для трансляції аудіо-реклами та інтерв'ю з кандидатами. Запрошення політиків для участі в телевізійних та радіопрограмах для звернення до аудиторії. Представлення коментарів та експертних статей в газетах та журналах для підвищення авторитету кандидата чи партії.

Моніторинг та аналіз новин, коментарів та реакцій ЗМІ на політичну кампанію. Взаємодія з журналістами, надання їм доступу до інформації та ресурсів для покращення покриття. Використання ЗМІ як каналу для звернення до широкої громадськості та пояснення позицій [11].

Таким чином взаємодія з традиційними ЗМІ дозволяє політичним кампаніям долучити до своїх зусиль значну кількість глядачів, слухачів та читачів. Ефективна комунікація через ЗМІ допомагає сформувати позитивний імідж, впливати на громадську думку та мобілізувати виборців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Т. Відповідність блокування соціальних мереж європейським стандартам свободи вираження поглядів. Київ: Медіатека, 2021. 84 с.
2. Ганжуров Ю.С. Політична реклама: комунікативний формат і електоральна результативність. Львів, 2021. 76 с.
3. Глиняний Д. Соціальні мережі у формуванні ефективного бренду Київ, 2012. 396 с.
4. Данько Ю. Соціальні мережі як засіб політичної комунікації. Київ, 2015. 209 с.
5. Заєць Д.О. Мистецтво публічності: до нового формату соціологічної інтерпретації. Харків: Український соціум, 2019. 47 с.
6. Заєць Д.О. Нові медіа та публічність: класичні концепції та соціокультурне осмислення. Харків. 61 с.
7. Зернецька О. Глобальна політична блогосфера – нова арена політичної комунікації. Київ: Політичний менеджмент, 2013. 33с.
8. Кравець О. Соціальні мережі у формуванні ефективного територіального бренду. Київ, 2017. 403 с.
9. Криштанович М. Роль та функції політичної реклами в системі державного управління. Львів, 2015. 85 с.

10. Кропивко В.В. Зовнішня політична реклама як складова міського публічного простору. Тернопіль: Бескиди, 2018. 92 с.
11. Кулина К. Політична реклама в інтернеті: перші відповіді на глобальний виклик. Київ: Політикум, 2019. 71 с.
12. Курбан О. Соціальні мережі у галузі PR. Київ, 2018. 24 с.
13. Роговий А.В., Забаштанська Т.В., Просунко Д.В. Сучасний стан та перспективи розвитку рекламного ринку України. Хмельницьк, 2019. 206 с.
14. Швець К. Digital PR-технології у передвиборчих президентських кампаніях США та Франції. Запоріжжя, 2019. 38 с.
15. Яковлев Д.В. Медіакратія – новий політичний клас. Одеса, 2019. 173 с.
16. Яковлев Д.В. Опоненти демократії: роль партії влади та медіакратії у пострадянській політиці. Одеса: Молодий вчений, 2014. № 9. 266 с.

Приймак Андрій,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Кобець Ю.В.,
кандидат політичних наук, доцент

СПРОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ В ХХІ СТОЛІТТІ

Арабо-ізраїльський або Близькосхідний конфлікт належить до найбільш масштабних і тривалих з усіх нерегульованих конфліктів у світі. Вихідна точка даної конфронтації виникає у 40-х роках ХХ століття, коли створення Палестині єврейського і арабського країн стає основою тривалого політичного, економічного та соціального дисбалансу на Близькому Сході і зачіпає інтереси кожного з представників регіону, тому арабо-ізраїльський

конфлікт необхідно розглядати в контексті кількох вимірів – безпосередньої конфронтації Держави Ізраїль із країнами регіону через виникнення єврейської держави у центрі арабського світу так і "палестинської проблеми", яка є стрижнем арабо-ізраїльського конфлікту.

Зважаючи на те, що близькосхідний конфлікт зачіпає інтереси практично всіх представників регіону, і що не менш важливо, їх союзників, які володіють власними інтересами, необхідно наголосити, що в контексті зацікавленості сторін у мирному врегулюванні близькосхідний конфлікт набуває синонімічного поняття «міжнародна дипломатія». Ця теза має підтвердження як безпосередньої участі як найбільших держав, і міжнародних організацій, зокрема ООН, у процесі мирного врегулювання. Крім того, врегулювання даного конфлікту відноситься до галузі прямого чи непрямого сприяння третіх сторін (держав чи міжнародних організацій) у міжнародно-правовому оформленні мирного процесу.

Ця обставина зажадала принципово нових способів ведення діалогу за умов появи нових особливостей регіонального конфліктогенезу на Близькому Сході, що передбачає як виникнення конфронтації як статичного явища, а й вплив її на соціальну дійсність залучених сторін. Фіксування нових закономірностей розвитку арабо-ізраїльського конфлікту з метою запобігання подальшим кризам різних рівнів та ступенів інтенсивності передуює комплексному дослідженню динаміки конфронтації, що дозволяє визначити ступінь ефективності процесу мирного врегулювання.

Об'єктивне розуміння сутності близькосхідного процесу мирного врегулювання може призвести до виникнення відповідного *modus operandi* (образу дій) тих сторін, що прямо чи опосередковано здійснюють керівництво т.зв. «світовою політикою» та декларують зацікавленість у посередництві у вирішенні конфліктів, у т.ч. Близькосхідної конфронтації і супутніх їй кризових станів.

У контексті дослідження процесу мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту необхідно виділити кілька ступенів міжнародної

дипломатії. Практично кожен значний крок у процесі дипломатичного вирішення близькосхідного конфлікту здійснювався за посередництва ООН, де правовою основою виступали резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї, різні міжнародні конвенції, багатосторонні та двосторонні міждержавні угоди.

Найважливішим ступенем дипломатичного дозволу арабсько-ізраїльської конфронтації є безпосередня участь арабських країн у процесі мирного врегулювання. Однак, слід позначити причини, у зв'язку з якими поза межами міжнародного посередництва мирний процес на Близькому Сході є хронічно нерозв'язним – у той час, як глобальний арабо-ізраїльський конфлікт в основному пов'язаний з територіальними домаганнями сторін конфлікту, палестинська проблема набагато ширша і включає в себе кілька аспектів: питання статусу Єрусалиму, проблема територіального розмежування, питання існування ізраїльських поселень, проблема біженців, проблема дотримання правами людини, питання належності культових місць, проблема тероризму. Існують також другорядні питання регіонального врегулювання, такі як контроль водних ресурсів на Західному березі річки Йордан. В умовах періодичного небажання тієї чи іншої сторони брати участь у прямих переговорах з опонентом, посередництво третіх країн є обов'язковим елементом стабілізації процесу мирного врегулювання.

У зв'язку з цим актуальність дослідження обумовлена тим, що вирішення близькосхідної проблеми не є можливим поза межами мирного врегулювання дипломатичним шляхом декількох напрямів даного конфлікту, починаючи від ключової точки арабо-ізраїльської конфронтації – палестинської проблеми, закінчуючи врегулюванням йордано-ізраїльських та єгипетсько-ізраїльських відносин. Всебічне вивчення близькосхідного конфлікту надає можливість проаналізувати процес досягнення протидіючими сторонами як взаємних компромісів, і помилкових, непродуманих кроків кожного з учасників процесу мирного врегулювання.

Питання врегулювання близькосхідного конфлікту є однією з ключових міжнародних проблем упродовж шістдесяти років. Даний конфлікт є дуже складний і заплутаний вузол протиріч між арабськими державами та Ізраїлем. Особливого значення в цій проблемі набуває геополітичний фактор: регіон Близького Сходу з його значними ресурсами енергоносіїв є місцем перетину стратегічних інтересів світових і провідних регіональних держав. Наявність впливового єврейського лобі обумовлює політику стратегічних союзницьких відносин США з Ізраїлем. Будучи спонсором арабо-ізраїльських переговорів, Вашингтон надає підтримку Тель-Авіва в переговорах на регіональному рівні, а також у рамках ООН.

Європейські держави та росія прагнуть відновити свій традиційний вплив у регіоні, підтримуючи арабські країни, виступають за врегулювання близькосхідної проблеми шляхом створення палестинської держави та повернення окупованих Ізраїлем арабських територій. На сьогоднішній день арабо-ізраїльський конфлікт є найбільш складним завданням для вирішення не тільки його безпосередніх учасників, а й усієї світової спільноти. Існування постійного вогнища напруги у стратегічно важливому регіоні вже шістдесят років хвилює країни Заходу, які прикладають зусилля для його мирного вирішення. Необхідно зауважити, що військові дії між євреями та арабами почалися на наступний день після того, як в результаті голосування на сесії Генеральної Асамблеї ООН згідно з резолюцією № 181 від 29 листопада 1947 року було оголошено про створення в Палестині двох держав – арабської та єврейської, а також міжнародної зони Єрусалима. За розділ Палестини проголосувало 33 держави (у тому числі Франція, Сполучені Штати Америки та Радянський Союз), проти – 13, утрималося – 10 (у тому числі була і Великобританія) [18].

Війни велися протягом усієї історії існування Держави Ізраїль, починаючи з 1948 року. У цьому необхідно зазначити, що війна Судного дня 1973 року позначила новий етап у арабо-ізраїльському конфлікті. Після закінчення війни почалися прямі переговори між сторонами. Переговори

зачіпали питання про роз'єднання військ, про виведення ізраїльських збройних сил із захопленого вході війни другого берега Суецького каналу та навіть про відведення ізраїльських військ із міста Кунейтра на Голанських висотах. Пов'язано це було перш за все з тим, що дві наддержави – Радянський Союз та Сполучені Штати Америки – боялися, що подальше наростання напруженості може призвести до війни між двома країнами. Як заявив пізніше президент США Дж. Картер у виступі на сесії Генеральної Асамблеї ООН 4 жовтня 1977 року «війна там (маючи на увазі жовтневу війну 1973 року) вже наводила мир на межу ядерного протистояння» [1]. Після підписання угод, досягнутих в результаті війни 1973 року, велися переговори і з інших питань. Хоча всі ці спроби, як і Женевська конференція, не принесли майже жодних успіхів, новий шлях все ж був намічений. Необхідність переговорів була очевидною від початку конфлікту, проте реальний початок діалогу між палестинцями та ізраїльтянами було покладено порівняно недавно – 1991 року.

Так, переживши кілька десятиліть воєн і потрясінь, основні протиборства, сторони арабо-ізраїльського конфлікту виявилися залучені в складний і прокреативний мирний процес. Однією з основних причин, що сприяли цьому, став кінець біполярного світоустрою, ослаблення ролі СРСР і наступний його розпад, коли арабські держави втратили одного з своїх головних союзників, здатного протистояти Сполученим Штатам Америки, традиційно підтримуючим Ізраїль. 30 жовтня – 1 листопада 1991 року у Мадриді відбулася мирна конференція з Близького Сходу між арабськими державами та Ізраїлем на основі резолюцій Ради Безпеки № 242 від 22 листопада 1967 р. та № 338 від 22 жовтня 1973 р., що передбачають звільнення Ізраїлем усіх окупованих ним з 1967 року арабських територій та право всіх держав регіону на незалежне існування в межах визнаних кордонів («мир в обмін на землю») [3]. Співголовами Мадридської конференції стали СРСР та США. Основні переговори в рамках Мадридського процесу аж до їх

припинення у вересні 2000 року велися на палестинському, сирійському, ліванському та йорданському напрямках.

Найважливішим підсумком мадридської зустрічі було те, що сторони прийняли формулу по наступних прямих переговорах: «Мир в обмін на територію». Вперше за стіл переговорів були запрошені всі безпосередньо задіяні в конфлікті сторони, були намічені шляхи до двосторонніх прямих переговорів, до визнання спільних інтересів. Поряд з цим остаточно сформувався інститут коспонсорства. Разом з тим, можна говорити про те, що саме після мадридської зустрічі Сполучені Штати Америки стали домінуючою силою на Близькому Сході. На початку 1993 року в Осло почалися секретні палестино-ізраїльські переговори. У результаті було підготовлено угоду про зупинення конфлікту між ОВП та Ізраїлем. Ізраїль та ООП уклали угоду про взаємне визнання один одного як партнерів на переговорах. Надалі згідно з угодами в Осло ООП виключила з Палестинської національної хартії формулу про невизнання єврейської держави. Після підписання «Декларації про принципи» Ізраїль уклав з палестинцями наступні пункти :а) угоду про Газу та Єрихон (4 травня 1994 р.);б) угоду про попередню передачу повноважень та обов'язків (29 серпня 1995 р.); в) проміжну угоду про відведення ізраїльських військ із міст Західного берегу, включаючи р. Хеврон і смугу сектора Газа (25 вересня 1995 р.) [4]. Безумовним лідером у процесі мирного врегулювання стали Сполучені Штати Америки. Європейські країни після ізраїльського вторгнення в Ліван в 1982 році, і особливо в результаті війни в Затоці приймали дуже пасивна участь у врегулюванні конфлікту. В результаті США на початок 1990-х років залишилися єдиною державою, яка приймала активну участь у цьому процесі. Європейський союз, очолюваний Францією та Німеччиною, з другої половини 1990-х років обережно займає все більш незалежну позицію у близькосхідному мирному процесі [17].

З 1994 року в Європейському союзі висловлювали невдоволення з приводу пасивної ролі спостерігача та спонсора на Близькому Сході, звучали

заяви про необхідність зміни ставлення до процесу мирного врегулювання, бажання якось вплинути на хід мирного процесу. Президент ЄС (міністр іноземних справ Ірландії) в 1996 році заявив, що ЄС візьме на себе зобов'язання «по мирному процесу на довгий час, поки на Близькому Сході не буде досягнуто справедливого та довгострокового миру» [5]. Європейський союз приймав активну участь у фінансовій сфері мирного процесу ЄС брав на себе в 1996 року близько 85% поточних світових витрат на Палестинську автономію. Таким чином, через свою фінансову участь у близькосхідному мирному процесі Європа отримала прямий та матеріальний інтерес у забезпеченні прогресу у переговорах Ізраїлю та ООП. З цієї причини ЄС висловив своє занепокоєння з приводу припинення переговорів між Ізраїлем та ОВП після перемоги на виборах прем'єр-міністра лідера партії «Лікуд» Б. Нетаньяху, а також з приводу помітного погіршення стану палестинської економіки через закриття сектора Газа та Західного берега, що заважало палестинським робітникам в'їжджати в Ізраїль. 27 квітня 1995 року радіо «Голос Ізраїлю» оголосило про плани уряду Б. Нетаньяху експропріювати 131 акр землі на Східному Єрусалимі, населеному арабами, наміром збудувати там нові єврейські квартали. Це викликало бурхливий протест ЄС, так як цей акт, на думку європейських політиків, незаконний і шкодить мирному процесу. Згодом політики ЄС завжди висловлювалися у подібному тоні у відповідь на розширення єврейських поселень. Піднятий рівень дипломатичної активності до кінця 1996 року показав тривале розчарування у багатьох європейських країнах з приводу їх віддаленості від центральних політичних шляхів мирного процесу, коли США діють як єдиний зовнішній посередник між сторонами, а Європа має забезпечувати більшу частину фінансових ресурсів [6].

Для посилення ролі Європейського союзу у процесі мирного врегулювання було вирішено призначити спеціального європейського емісара з мирного процесу. Призначення іспанського посла в Ізраїлі Мігеля Анхеля Моратіноса як спеціального представника ЄС на Близькому Сході за

мирним процесом з'явилося сигналом рішучості Європи вдихнути життя в вмираючий мирний процес та її націленість на тривалу та значну залученість до справ регіону. Однак повноваження емісара були такі широкі і розпливчасті (контакт з конфліктуючими сторонами, допомога порадами, нагляд за дотриманням домовленостей, законів та прав людини), що очікування європейців зав'язнули у рутинній роботі [7]. У червні 1997 року відбувся саміт в Амстердамі, на якому заявлялося, що ЄС підтримає право палестинців на самовизначення, не виключається можливість створення держави [8]. Трохи раніше, навесні того ж року ЄС закликав обидві сторони слідувати «кодексу хорошої поведінки», іншими словами, палестинці повинні зробити все, щоб забезпечити безпеку Ізраїлю, а Ізраїль поважатиме демографічний та територіальний статус кво в поселеннях, а також дотримуватися економічних домовленостей. Однак усі ці ініціативи залишилися на папері.

На інтифаду аль-Акса Європа відреагувала досить мляво. Лише Бельгія закликала до повного бойкоту ізраїльських товарів, а Данія і Швеція заявила протест, закликавши до негайної «заморозки» політики поселень. У Європейському союзі висловлювалися різні думки щодо мирного процесу на Близькому Сході. Майже всі члени ЄС були єдині в тому, що адміністрація У. Клінтона нечесний посередник», оскільки вона надає необ'єктивну однозначну підтримку Ізраїлю. Арабський світ зараз слабший, ніж був коли-небудь, це відбувається через те, що європейці не робили серйозних кроків вплинути на перебіг подій, звівши свою роль до економічної допомоги. Слід змінити стиль поведінки в регіоні та спробувати переважити американські чаші ваги. Уряд же Великобританії дотримувалося іншої точки зору: «активна політика Європи лише розгнівить Ізраїль, а ще гірше, США. Араби зараз у такому жалюгідному стані, що вести політику не озираючись на них, зараз цілком можливо так як це більше не спричинить покарань у вигляді бойкоту (принаймні для країн, які користуються нафтою Північного моря).

Таким чином можна дозволити собі відійти від палестинського мінного поля, залишивши його Америці, і сконцентруватися на торгівлі».

Таким чином, посередницька роль Європейського союзу обмежена насамперед тим, що всередині його немає єдності думок щодо цього приводу, яка необхідна для проведення більш ефективної посередницької діяльності. У цьому зв'язку цікаво розглянути позиції основних членів Європейського союзу – Франції, Німеччини та Великобританії.

Французький уряд - один з найбільш зацікавлених у Європі в якнайшвидшому вирішенню конфлікту. Францію характеризує колоніальне минуле, давні зв'язки з всіма дійовими особами на Близькому Сході, особливо з арабським світом, звідси ця країна вважається найлояльнішою до арабів. Проте спочатку відносини між Францією та Ізраїлем носили дружній характер. Здійснювалися тісні контакти між арміями двох країн: обмін інформацією, секретними відомостями, зустрічі офіцерів різних рангів. Ш. де Голль описував у своїх спогадах, як, прийшовши до влади (червень 1958 року), він виявив, що «Ізраїль мав постійний доступ до всіх французьких штабів і служб» [10]. Проте з середини 1960-х років. Відносини між двома країнами почали погіршуватись. Це було пов'язано із загальною зміною зовнішньої політики Франції, що настало після підписання 18 березня 1962 року Евіанських угод про припинення війни в Алжирі і про надання цій країні незалежності. Франція почала зміцнювати відносини з країнами третього світу, до яких належали арабські держави, що, своєю чергою, вело до зростання напруженості у відносинах із Ізраїлем [12, с. 71].

На цей процес вплинула зростаюча залежність Франції від постачання арабської нафти. Почали слабшати військові зв'язки між двома країнами, різко скоротилися обмін військовими делегаціями. Франція поступово перестала надавати підтримку Ізраїлю в міжнародних організаціях, а 31 грудня 1968 року Ш. де Голль об'явив ембарго на постачання зброї до Ізраїлю. (Рейд ізраїльтян на Бейрутський аеропорт). Відносини між двома країнами стали покращуватися після приходу до влади у Франції травні 1981

року Ф. Міттерана, який намагався проводити більш збалансовану політику до Близького Сходу. З цього часу Франція прагне грати важливішу роль у врегулюванні близько східного конфлікту. 7 січня 1998 року МЗС Франції заявив, що якщо Ізраїль, Сирія та Ліван попросять Францію бути гарантом угоди між ними, то французи готові гарантувати виконання підписаних ними угод.

Французькі представники неодноразово заявляли, що у разі, якщо до них звернуться зацікавлені сторони, французькі війська можуть бути розміщені на кордоні Лівану та Ізраїлю [11]. Позиція Франції щодо арабо-ізраїльського мирного врегулювання базується на наступних важливих моментах: визнання права палестинського народу на само-визначення та права на повернення палестинських біженців; визнання незаконності єврейських поселень на території Західного берега річки Йордан та у секторі Газа; невизнання анексії Ізраїлем Східного Єрусалиму та Голанських висот. Виходячи з вище викладеного, Ізраїль виступає категорично проти посилення посередницької діяльності Парижа в врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту, дивлячись на його позицію як «упереджену і деструктивну», а проарабський ухил французької близькосхідної політики пояснює, крім іншого, посиленням політичного впливу «ісламського фактора» у Франції.

Німеччина на Близькому Сході в політичній сфері вважається найбільш про ізраїльською країною, проте останнім часом позиція німецького керівництва дещо змінюється, що пов'язано головним чином з економічними інтересами держави. Під час війни Судного дня уряд ФРН не зайняв позиції повного нейтралітету та сприяв прийняттю проарабської резолюції в Європейській Раді, а також не дозволяли пересилати до Ізраїлю військове спорядження з американських баз у Німеччині. На початку 1980-х ФРН почала схилятися до проарабського крила Європейської ради. На конференції Спільного ринку в червні 1980 року вона займала спільні з Францією позиції щодо арабо-ізраїльського конфлікту. Політика Німеччини серед інших держав, членів Євросоюзу – була більшою мірою про ізраїльською. Особливо

стабільними зв'язки між двома країнами були тоді, коли при владі в Німеччині знаходилася коаліція право-центристських партій: Християнсько-демократичного союзу та Християнсько-соціального союзу. У 1991 році, коли під час війни в Перській затоці Ізраїль зазнав ракетних обстрілів, з Німеччиною було укладено угоду про поставку Ізраїлю трьох підводних човнів класу "Дельфін". Два човни були віддані Ізраїлю безкоштовно, а третю було продано на пільгових умовах: Німеччина виділила 350 млн доларів для фінансування угоди [13]. Проте у відносинах між двома країнами існували і протиріччя. Німеччина під час її головування в Європейському союзі в 1999 році підтримала Я. Арафата та запит ООП з приводу виконання Ізраїлем резолюцій Генеральної Асамблеї ООН №181 (листопад 1947) та № 194 (грудень 1948). Більше того, Німеччина висунула умову інтернаціоналізації Єрусалима, перетворення його на особливу зону на основі поділу кордонів, закріплених в резолюції № 181. Змінюється і відношення німецького уряду до існування ізраїльських поселень. Ще раніше Німеччина не підтримала декларації ООН, які засуджують будівництво єврейських поселень у Східному Єрусалимі, проте 13 листопада 1997 року ФРН уперше проголосувала за декларацію ООН, що критикує політику поселень ізраїльського уряду [14].

Великобританія найбільше пов'язана з Близьким Сходом історично. У неї склалися дружні відносини та тісні торгові зв'язки з Йорданією, Саудівською Аравією, Кувейтом та Оманом, а також вона, на відміну від своїх європейських партнерів, не залежить від імпорту нафти. Англійський уряд напротязі тривалого часу проводив свою політику у регіоні. Великобританія зіграла важливу роль у формулюванні резолюції №242 у Раді Безпеки ООН про врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. З початком процесу мирного врегулювання у 1991 році британський уряд виступив за тимчасове припинення бойкоту арабського та єврейського поселення на контрольованих Ізраїлем на територіях Юдеї, Самарії та сектора Газа [15]. Однак останнім часом англійський уряд все частіше звинувачують у тому,

що для Великобританії відносини зі США не менше (а можливо, і більш) важливі, ніж зобов'язання перед партнерами з ЄС. На сьогоднішній день британська сторона висуває три головні цілі на шляху до врегулювання ситуації на Близькому Сході: зустріч ізраїльського прем'єра Ехуда Ольмерта з главою ПНА Махмудом Аббасом, визволення деяких палестинців із ізраїльських в'язниць та стабілізація системи влади у самій Палестині. Безумовно, певний прогрес уже досягнуто у всіх трьох областях, але потрібні додаткові зусилля з просування миру.

На думку британської дипломатії, Великобританія та Європейський союз як ніколи мають можливості для врегулювання ситуації на Близькому Сході. Однак спецпредставник з близькосхідного урегулювання, колишній прем'єр-міністр Великобританії Тоні Блер налаштований достатньо песимістично щодо обіцянок президента США Дж. Буша-молодшого досягти урегулювання палестино-ізраїльського конфлікту до кінця його президентського терміну. Перебуваючи в безпосередній близькості від Близького Сходу, Європейський Союз зацікавлений у мирному процесі та встановленні стабільності у регіоні. Європа піддається наслідкам нерозвиненості та нестабільності на Близькому Сході, тероризму, нелегальній імміграції, контрабанді, а також більш небезпечним проявам, у тому числі поширенню зброї масового ураження. Прогрес у арабо-ізраїльських переговорах - це не кінцева але необхідна умова усунення всіх цих загроз [16].

Ще одна проблема полягає в тому, чи Сполучені Штати Америки та Європейський союз є союзниками в процесі мирного врегулювання. Європейські держави не бажать більше сліпо діяти. Європейські дипломати висувають власні ініціативи щодо врегулювання конфлікту. При цьому позиція ЄС щодо встановлення миру на Близькому Сході не завжди повністю збігається з думкою американської сторони. Американські офіційні особи, у свою чергу, розцінюють європейські заяви та дії як втручання в мирний процес, яке тільки ускладнює і без того важке завдання просування діалогу

між протиборчими сторонами. Результатом цього є взаємні образи та звинувачення, а американо-європейські розбіжності з близькосхідних питань позначаються на всьому комплексі відносин між державами. Неупереджений аналіз проблем, які складають основу близькосхідного врегулювання, приводить до досить чіткого висновку. Встановлення міцного та справедливого миру на Близькому Сході має ґрунтуватися на таких міжнародно-правових положеннях і документах, які можуть бути розроблені і надалі здійснені тільки з врахуванням невід'ємних національних прав арабського народу Палестини і з урахуванням необхідності поваги та гарантування безпеки Ізраїлю. Вирішення цих проблем на справедливій основі - найголовніша умова нормалізації обстановки на Близькому Сході в цілому, ліквідації там вогнища міжнародної напруженості [9, с. 20].

Для розблокування конфліктної ситуації в арабо-ізраїльських відносинах, в палестинському питанні необхідний конструктивний, рівноправний діалог сторін, залучених до конфлікту. Тільки в атмосфері продуктивного діалогу можна суттєво зменшити масштаб існуючих розбіжностей, знайти надійний спосіб та засоби забезпечення взаємної безпеки. Не бажати зрозуміти ці елементарні істини, керуватися у своїй діяльності націоналістичними забобонами, обтяжливими релігійними догмами, - значить спеціально перекривати всі можливі шляхи ліквідації небезпечної напруженості, що зберігається у близькосхідному регіоні.

Отже, початок нового тисячоліття ознаменувався новою ізраїльською ініціативою щодо продовження дипломатичного врегулювання палестинської проблеми. За підсумками цих переговорів, американський президент представив власний план близькосхідного врегулювання під назвою «Параметри Клінтона»

Спроба поновлення переговорного процесу у 2006 р. шляхом організації зустрічі в Аннаполісі виявилася безуспішною та продемонструвала складність усієї системи близькосхідного врегулювання через наявність проблем з реалізацією підсумків мирних ініціатив, що

обумовлено безкомпромісною позицією конфліктуючих сторін та деякою складністю у справі надання об'єктивних питань. .

Таким чином, близькосхідний мирний процес знову зайшов у глухий кут і отримав статус очікуваного політичних змін в рамках американського управління.

Адміністрація Б. Обама не досягла значних успіхів у просуванні процесу близькосхідного врегулювання шляхом організації та відповідного дипломатичного супроводу нових мирних ініціатив, зосередившись на маневруванні всередині регіону шляхом політико-дипломатичного тиску у т.ч. на конфліктуючі сторони, але як такого практичного результату у межах продовження мирного процесу це принесло.

Щодо актуального плану близькосхідного врегулювання американського президента Д. Трампа, який отримав назву «Угода століття», слід зазначити, що на даному етапі цей документ можна охарактеризувати саме як план, а не як чіткий алгоритм дій, інакше кажучи «дорожню карту». Понад те, навіть за наявності структурованої програми дій, від палестинської сторони нічого очікувати брати участь у реалізації явно не вигідних собі положень документа, якими є зараз.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що проблема стагнації близькосхідного врегулювання зав'язана насамперед на тому, що на час свого існування Ізраїль апробував безліч підходів до врегулювання, починаючи від жорсткого варіанту з окупаційним характером регіональної взаємодії та запереченням ідеї незалежної Палестини як такої до вироблення значного компромісу та серйозної готовності йти на поступки. За підсумками шести десятиліть існування складно дати однозначну відповідь про ефективність тих чи інших заходів різного характеру (чи то двосторонні, тристоронні, багатосторонні або зовсім односторонні) в умовах, що постійно змінюються.

Аналіз подій у рамках палестино-ізраїльського мирного процесу на рубежі століть та на сучасному етапі дозволяють зробити висновок, що в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі ситуація

може розвиватися в контексті кількох сценаріїв, кожен з яких має свої позитивні сторони та недоліки в контексті дійсності, що склалася. У довгостроковій та середньостроковій перспективі можлива реалізація двох варіантів: компромісного та зі збереженням статусу-кво. У короткостроковій перспективі актуальними виглядають такі альтернативи: утворення тимчасової палестинської держави, збереження статусу-кво та посилення ролі «третьої сторони».

Щодо рекомендацій у рамках мирного врегулювання конфлікту за участю «третьої сторони», то загалом необхідно вести активні дії щодо розробки альтернативних політико-дипломатичних підходів до врегулювання палестинського вектора арабо-ізраїльського конфлікту. Очевидним завданням є відновлення переговорного процесу з можливістю як прямого, і непрямого представництва. Крім того, потенційно ефективним способом взаємодії може бути створення конфедеративної одиниці в рамках близькосхідного устрою у складі Ізраїлю, Палестини та іншого великого регіонального представника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батрименко О. Способи врегулювання сучасних збройно-політичних конфліктів. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Філософія. Політологія. 2006. №76-79. С. 42-45.
2. Березовська-Чміль О.Б., Кобець Ю.В. Політичний конфлікт гібридного типу: глобальний та регіональний виміри. *Грані : науково-теоретичний альманах*. Том 23 (№8). 2020. С.93-101.
3. Біляк Ю. Історичні аспекти виникнення конфлікту та еволюція поглядів. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2017/7.pdf
4. Гірник А. Конфлікти: структура, ескалація. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 172 с.

5. Гладуняк І. В. Врегулювання політичних конфліктів у процесі функціонування системи політичного управління. Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. 2008. Вип. 40. С. 606-613.
6. Держалюк О. М. Політичний конфлікт як фактор внутрішньої загрози політичній безпеці. Стратегічні пріоритети. К., 2006. № 1 (2006). С. 35-41.
7. Жекало Г. Основні підходи до визначення поняття «конфлікт». Схід. 2015. № 2. С. 62-65.
8. Збройні конфлікти сучасності. Проектне дослідження / за заг. ред. І. Пташник. Івано-Франківськ: Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2014. 158 с.
9. Згурська В. Інституціоналізація як необхідний елемент розвитку суспільних рухів. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 66. С. 307-314.
10. Івата С. Стан наукової розробки проблем конфліктів в сфері державного управління. URL : <http://official.chdu.edu.ua/article/viewFile/60461/56223>.
11. Кіссінджер Г. Дипломатія. К. : 2015. 849 с.
12. Конфліктологія: навч. посіб. / Л. Герасіна, М. Требін, В. Воднік та ін. Харків: Право. 2012. 128 с.
13. Конфліктологія: Навчальний посібник. авт. Зінчина О. Харків: ХНАМГ, 2007. 164 с.
14. Котигоренко В. Сучасні концепції конфлікту як суспільно-політичного явища. Людина і політика. 2002. №3. С. 75-87.
15. Лікарчук Д. Особливості конфліктів у політичній сфері. Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць. К. : ВІР УАН, 2014. Вип. 83. С. 358-361.
16. Нагорняк Т. Л. Конфлікт Держави і Суспільства в Україні. Гілея : науковий вісник. Вип. 89. 2014. С. 411-421.
17. Foreign relations of the United States. 1955-1957. Vol. XII: Near East region; Iran; Iraq. Washington : G.P.O., 1991. 1097 p.

18. Oren, M. Origins of the Second Arab-Israeli War. Egypt, Israel and the Great Powers, 1952-1956, London, 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1994-07-01/origins-second-arab-israeli-war-egypt-israel-and-great-powers>.

**Ковальчук Ярослав,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Кобець Ю.В.,
кандидат політичних наук, доцент**

АСИМЕТРИЧНІ ВІЙНИ ЯК ВИД СУЧАСНОГО ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Минуло двадцять три роки, як людство вступило в третє тисячоліття нової ери. Сьогодні воно розуміє, що знаходиться на крихітній планеті, де немає багато місця. Глобальні наслідки нездатності людства жити в мирі та злагоді у ХХ-му столітті стали явними, завдяки чому апокаліптичні пророцтва майже стали реальністю. Війни не забуті, це наша жахлива реальність сьогодні. Довгий час ми ніби думали, що, вступаючи в ХХІ століття, війна обійде нашу країну стороною, що на вулицях наших міст і сіл ніколи не буде чути свист куль та ракет, не будуть підриватися на мінах мирні громадяни.

У воєнний час теоретичні питання про сучасної війни набули практичного виміру. Досвід російсько-української війни став ключовим фактором трансформації системи міжнародної безпеки і потребує наукового осмислення. Неспровоковане повне вторгнення російської федерації в Україну та подальший розвиток конфлікту кардинально змінили уявлення

міжнародної спільноти про мир, безпеку і стабільність в Європі. Війна спонукала до перегляду уявлення про природу сучасного воєнного конфлікту. Думки про зниження значення традиційних засобів ведення війни є достатньо передчасними. Водночас некінетичні воєнні засоби, особливо когнітивні, зберігають своє місце.

Нова глобальна епоха в історії людства поставила стратегічні завдання в сфері вивчення основних тенденцій еволюції воєнно-політичних конфліктів та сучасних війн. Одна з них стосується ідентифікації, здавалося б, давно й остаточно вирішених наукою питань – таких, як визначення війни, збройних конфліктів, воєнної агресії, причин, що їх породжують, мети, яку ставлять ініціатори протистоянь. Для України ця проблематика є особливо актуальною, оскільки ми повинні чітко визначити особливості цієї війни, в процесі розгортання якої перебуває Україна та накреслити шляхи її завершення.

Питання війни отримало всебічну і обґрунтовану наукову розробку. Завдяки зусиллям багатьох мислителів та філософів, починаючи з античних часів (Сунь-цзи, У-ци, Геракліт, Аппіан, Флавій Вегецій Ренат), Відродження (Н. Макіавеллі), Нового часу (К. фон Клаузевіц, А. Жоміні) до сьогодні (Б. Александер, М. Харєєв, М. Головін, М. Деві, М. ван Кревельд, В. Сліпченко, Е. Тоффлер, Б. А. Фіске, Х. Гофмейстер), якими визначено та описано сутнісні характеристики війни, обґрунтовано, її закони, зміст і форми.

Вивченням класичних теорій воєнних конфліктів і війн займалися такі вчені, як К. фон Клаузевіц, Д. Сінгер, М. Смолл, М. Хрустальов та інші. В Україні цю проблему досліджували такі вчені: С. Телешун, А. Бандурка, М. Пірен, А. Ішмуратова, О. Валєвський, В. Горбулін, О. Литвиненко, Л. Герасіна, М. Панов, А. Пойченко. Актуальними є дослідження політичних конфліктів в українському суспільстві у працях І. Бекешкіної, А. Ручки, В. Танчера та ін. У дисертаціях А. Гарібджаняна, А. Дацюка, О. Загребельного, М. Ларченка, Е. Магди, І. Петрової, В. Пінцака, К. Поліщука, Ю. Скорохода,

А.Кіссе, В. Котигоренко та ін. розглядаються етнічні аспекти політичних конфліктів. Феномен військово-політичних конфліктів досліджується в роботах дослідників В. Безрученка, О. Батрименка, І. Іжніна та С. Сірого. Г.Перепелиця досить обґрунтовано розглядав це питання та проаналізував природу воєнно-політичних конфліктів.

В межах розробки проблематики «асиметричної» («гібридної», «несистематичної», «нетрадиційної») війни, варто виділити роботу Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» [7]. У своїй роботі цей автор розкриває феномен «гібридної» війни та аналізує інструменти росії для ведення «гібридної» війни в Україні. В оновленій «Стратегії на XXI століття» Центру глобалістики висвітлюються різні способи ведення «неконвенційної» війни (зокрема, російсько-української війни) та їх подальший розвиток [3]. Аналітичне дослідження «Гібридні загрози Україні та громадській безпеці. Досвід ЄС та Східного партнерства» виявляє «гібридні» загрози безпеці України [4]. У колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт» фахівців Національного інституту стратегічних досліджень висвітлено кризу світової безпеки та показано різновекторність «неконвенційної» війни росії проти України [10]. Не можна залишати без уваги і значення інформаційного та культурного компонентів в умовах війни. Це питання зокрема досліджує Л.Сорочук, яка вказує на особливості творення культурного простору українства в сучасних умовах, враховуючи виклики та загрози глобалізованого світу [12].

Відколи існує людство, відтоді існує проблема війни і миру. Звісно, цю споконвічну проблему не могла оминати філософсько-правова наука. Вчені, науковці, філософи розглядали причини та умови війн, їх наслідки, та найважливіше, доцільність. У більшості висновків руйнуючі наслідки війни не виправдовують її цілей, навіть найблагородніша мета не може досягатися такими матеріальними і людськими жертвами, як це відбувається під час збройних конфліктів. Тому впродовж історії і досі активно розробляються

ідеї пацифізму та «справедливої війни» з метою визначення засобів і способів міжнародного та державного впливу для збереження миру.

У класичному розумінні збройний конфлікт – це, перш за все, війна. Вона є фундаментальним соціальнополітичним явищем, концептуалізацією сутності якого займалися багато відомих політологів, філософів, соціологів, воєнних аналітиків.

Загалом, існує два підходи до розуміння суті війни. Перший підхід, пов'язаний з Карлом фон Клаузевіцем, визначає війну як організоване насильство, спрямоване на досягнення соціальних і політичних цілей. Цей підхід може відділяти моральні, правові і етичні аспекти війни або розглядати її лише з військово-політичних інтересів. Другий підхід, походить від Цицерона, який стверджував, що війна є правовою ситуацією і умовою, що виправдовує насильство і визначає його припустимість. Тому, залежно від визнання насильства як виправданого чи ні, розрізняються терміни "мирний стан" і "воєнний стан".

Вивчення війни є складним і багатограним, оскільки вона постійно змінюється і ускладнюється за своєю природою. Існування людства супроводжується безперервною низкою воєнних конфліктів, які стимулюють розвиток філософської та військово-теоретичної думки. Це відкриває широкі можливості для вчених досліджувати незвичайні процеси та явища, що пов'язані з воєнними конфліктами. Завдяки загальному ризику, що існує в світі, розвитку глобальних медіа і кіберпростору, постійному виникненню локальних конфліктів та міжнародному тероризму, воєнні загрози радикально трансформуються. Сучасні війни піддаються значним змінам під впливом економічних, політичних, інформаційних та інших факторів. Це призводить до того, що військові та політичні лідери різних рангів все частіше мають складнощі з адекватним сприйняттям постійної військової боротьби.

Наявні на сьогодні загальні визначення поняття «війна» не враховують таких відносно нових за їхнім стратегічним значенням явищ, що

відображаються в термінах «інформаційна війна», «кібервійна». Такі терміни на перший погляд дещо «екзотичні», а їх вживання представниками ЗМІ нерідко надають їм метафоричного відтінку. При цьому на передній план часто висувають не сутнісні риси війни, а її методи. Іноді використання зазначених термінів набуває надмірно категоричного характеру і затуляє ту обставину, що основною ознакою війни досі залишається збройна боротьба – ведення бойових дій, які супроводжуються масовими вбивствами. Часом ігнорують і те, що в таких випадках описується не стільки феномен власне війни, скільки нові стратегії і високотехнологічні засоби, застосування яких покликане забезпечити досягнення поставлених політичних цілей, не вдаючись до війни.

Сьогодні фокус багатьох дослідників зосереджений на явищі асиметричних війн, які розуміють як «політичну поразку розвинених країн у збройних конфліктах з більш слабкими супротивниками» [6, с.29]. Прикладами цього явища є сучасні конфлікти в Іраку, Афганістані та Україні, де розвинені держави з високотехнологічною зброєю можуть виявитися беззахисними та вразливими перед супротивником, незважаючи на наявну військову потужність, яка не є достатньою для забезпечення необхідного рівня безпеки й нейтралізації супротивника.

Е. Мак здійснив внесок у розвиток терміну «асиметричний конфлікт», коли в 1975 році опублікував статтю «Чому великі держави програють малі війни: політика асиметричного конфлікту». Його аналіз політичної поразки США у В'єтнамі був основою для пропонованої концепції. Е. Мак також розглянув інші випадки поразки розвинених країн у війнах [13]. У зв'язку з цим, термін «асиметричний конфлікт» став популярним і актуальним. У своїй монографії «Асиметричні конфлікти: війни, ініційовані слабкими державами», опублікованій у 1994 році, Т. Паул посилається на роботу Е. Мака, але інтерпретує асиметричний конфлікт як «конфлікт між двома державами, що мають нерівні військові та економічні ресурси» [15].

Монографія Г. Мерома «Як демократії програють малі війни: держава, суспільство і поразка Франції в Алжирі, Ізраїлі, Лівані, США і В'єтнамі» була опублікована у 2003 році. У своїй роботі Г. Мером розгортає ідею, запропоновану Е. Макком, що одним з факторів поразки є нездатність демократичних суспільств ефективно вести малі війни через внутрішні політичні та моральні обмеження [14].

В своєму дослідженні «Чому великі нації програють малі війни?», Ендрю Макк висловив думку, що причинами поразки великих націй у малих війнах можуть бути не лише нерівність у військовій потужності сторін конфлікту, але й більш важливі асиметрії. Ці асиметрії можуть виявлятися у відношенні до конкретної війни та здатності країн мобілізувати суспільство в інтересах її проведення. Інший тип асиметрій проявляється в розбіжності між «обмеженою» і «тотальною» війною або застосуванням асиметричних тактик, таких як дії партизанських груп проти регулярної армії. Часто саме цей тип асиметрій пояснює причини перемоги слабшого супроти сильного у війні [13].

Основною думкою автора є те, що у війні перемагає той, хто зберігає політичну волю продовжувати її і має суспільну підтримку своїх цілей. Автор зауважує, що демократичні країни часто програють «малі війни» внаслідок неспроможності мобілізувати суспільство та знайти переконливі виправдання для втрат, зокрема, людських жертв і фінансових ресурсів, пов'язаних із війною. Війна може втратити свою легітимність в очах нації, якщо суспільство не переконане у значущості цілей, які вона переслідує. Автор відзначає, що лише ті країни, які борються в ім'я масштабної загальної ідеї, здатні протягом тривалого часу мобілізувати необхідні матеріальні і людські ресурси для досягнення перемоги над сильнішим ворогом [13].

Протягом другої половини ХХ століття міжнародна політика виявляла бажання враховувати особливості асиметричних конфліктів. Основними напрямками цього підходу були: зміна стратегій ведення воєнних дій у контексті боротьби з відносно слабкими опонентами, розробка сценаріїв

обмежених воєн, конфліктів низької інтенсивності; готовність армій до бойових дій за допомогою невеликих спеціально підготовлених контингентів; запобігання нерегулярним формуванням шляхом використання розвідки й агентурних мереж; підтримка місцевого населення для забезпечення супротивника, а також надання військової та матеріальної допомоги в місцевих громадах; обмеження масштабів військових операцій і використання невійськових засобів тиску на слабого супротивника [6, с.32].

Якщо ми розглядаємо соціо-гуманітарний аспект сучасних асиметричних війн, можемо виокремити наступні тенденції: зміна підходу до використання військової сили з більш обережним і дозованим застосуванням; відмова від безпосередньої військової інтервенції у внутрішні конфлікти інших країн; зростання використання невійськових методів тиску; зміни у підходах до переговорного процесу тощо. Яскравим прикладом таких переговорів є Мінські домовленості, які дозволили Україні підвищити свій військовий потенціал, зупинити просування гібридних військ РФ у глиб України та зруйнували плани кремля щодо розколу України та створення «новоросії» [8, с.41].

На думку українського дослідника А.В. Слюсаренка, в асиметричних війнах і конфліктах спостерігаються наступні особливості [10]:

- здійснення кількох концентрованих ударів у різний час і місце, які не мають очікуваного для супротивника результату, але завдають неприйнятних збитків жертві;
- нав'язування принципово нової системи координат, щоб ворог мав складності в протистоянні;
- відсутність традиційної лінії фронту;
- приховування політичних цілей;
- застосування нових, неочікуваних засобів і форм насильства [11, с.173].

Можливо, історичні приклади такої доктрини можуть бути знайдені в різноманітних подіях, таких як війна за незалежність США, рухи Другої

світової війни, такі як французький спротив, УПА, партизани та інші. Ця стратегія може бути використана проти демократичних націй агресорами для впливу на терпимість електорату до конфлікту, провокуючи протести, що в свою чергу призводить до дебатів серед виборних законодавців. Протоколи та методи використовуються залежно від конкретної ситуації та цілей.

Згідно з аналізом наукових публікацій, що розглядають концепцію асиметричної війни [9; 1], можна зробити висновок, що стратегія перемоги в таких конфліктах базується на кількох ключових засадах:

1. Сильний суб'єкт у військовому аспекті спрямовується на «перемогу», тоді як слабкий націлюється на стратегію «не програти».

2. Слабкий актор намагається використати «слабкі моменти» сильного супротивника.

3. Втрачає в конфлікті той, хто втрачає внутрішню волю до перемоги, не може мобілізувати суспільство, переконати його у необхідності матеріальних та людських жертв, та не може зберегти морально-психологічну готовність до боротьби.

4. Слабкий актор намагається перемістити бойові дії на територію сильного опонента, наприклад, через диверсії.

Вирішення конфлікту може настати через встановлення симетрії між ворогуючими сторонами. Наприклад, сильна сторона може використовувати невійськові засоби тиску на слабку сторону, такі як економічні санкції чи ізоляція союзників.

Поняття перемоги у війні вже давно не обмежується лише отриманою територією чи кількістю військових успіхів. Повоєнна громадська думка і її вплив стають все важливішими. Успішна PR-кампанія після війни стає ключовим фактором. Вона спрямована на засвоєння довіри громадськості, а не на приховування фактів або дезінформацію. Це процес формування думки суспільства про події війни, її наслідки та роль учасників конфлікту. Успішна стратегія спілкування після війни може визначати сприйняття того, хто є переможцем чи переможеним у загальному уявленні суспільства [3].

Отже, на нашу думку, асиметрична війна (asymmetric warfare) є одним з видів війни, що характеризується суттєвими розбіжностями у військовій силі або можливостях використання стратегій і тактик сторонами, які беруть участь у конфлікті. Цей вид війни на відміну від симетричних конфліктів, де сторони мають приблизно однакову військову силу та ресурси, використовує тактики, що відрізняються в деталях і виконанні. В терміні «асиметрична війна» можна описати конфлікт, де ресурси обох сторін суттєво відрізняються, тому суперники намагаються використовувати характерні недоліки один одного. Часто такі конфлікти включають в себе тактики та стратегії, які не є типовими для традиційних війн. Супротивник з малими ресурсами намагається компенсувати різницю якісної та кількісної потужності, використовуючи неконвенційну стратегію. Такі стратегії не обов'язково базуються на військовій мобілізації.

Властивості, що відрізняють асиметричне протистояння від класичних видів війни, включають такі аспекти:

- неоголошена війна і відсутнє офіційне міжнародно-правове визнання агресивних дій;

- приховані політичні цілі та реальна агресія;

- серія концентрованих у часі й місці військових та невійськових ударів з неочікуваними для супротивника результатами та неприйнятними для жертви збитками;

- примус супротивника до нової системи координат без звичної лінії фронту, широке застосування спеціальних служб і військ спеціального призначення;

- використання високоточної зброї, радіоелектронної та кібернетичної зброї та інших передових технологій протистояння;

- використання нових форм та технологій невійськового насильства для враження управлінської, інформаційно-психологічної сфер та суспільної свідомості супротивника;

-штучне створення та активне використання неурядових організацій, ЗМІ, парамілітарних угруповань і терористичних рухів.

Ці характеристики демонструють нестандартний та складний характер асиметричних конфліктів, в яких немає класичних рамок і характеристик традиційних воєн.

Асиметричні війни в сучасному світі мають велике значення, оскільки представляють собою нові форми ведення війни та конфліктів, які стають важливими складовими сучасної геополітичної реальності. Ці типи воєнних стратегій і тактик визначаються не тільки військовими діями, а й використанням інформаційних технологій, психологічних та економічних методів для досягнення своїх цілей.

Асиметрична війна передбачає непропорційний баланс сил між сторонами конфлікту, де менш потужна сторона використовує різноманітні нестандартні методи та тактики проти сильнішого супротивника.

Цей вид воєнних стратегій дає можливість невеликим або менш розвиненим силам виступати проти значно більш сильних опонентів, використовуючи винахідливі та нестандартні методи. Вона також відкриває шляхи для нових загроз, пов'язаних із кібернетичними атаками, інформаційною війною, а також можливістю маніпулювання масовою свідомістю та впливом на глобальні процеси. У зв'язку з цим, розуміння, виявлення та ефективне протистояння асиметричним загрозам є надзвичайно важливими завданнями для сучасних держав та міжнародних організацій з метою збереження міжнародної безпеки та стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блавацький С. Асиметрична війна. *Медіакритика*. 5 грудня 2008. URL: <https://www.mediakrytyka.info/drukovani/asymetrychna-viyna.html>

2. Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г. Сутнісні та риси функціональної компоненти сучасної неконвенційної (гібридної) війни. *Стратегічна панорама*. 2021. № 1–2. С. 30–47.
3. Війни – XXI: полігібресія Росії . Київ: Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2017. 241 с. URL: <https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf>
4. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Аналітичний документ. К., 2018. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/blok_XXI-end_0202.pdf
5. Кобець Ю. В. «Гібридна війна» як загроза національній безпеці: основні підходи та тлумачення. Національна і регіональна безпека в умовах гібридної війни. Збірник матеріалів Міжрегіональної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 30 листопада 2018 р). Івано-Франківськ, 2018. С.83-88.
6. Леонов В. В., Ворочич Б. О. Парадокс асиметрії в сучасних міжнародних збройних конфліктах. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2016. № 1. С. 29-34.
7. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти: монографія. Харків: Vivat, 2015. 304 с.
8. Макаренко Н.Г. Асиметричні війни як вид сучасних збройних конфліктів: соціогуманітарний аспект. XVIII міжнародна науково-практична конференція "Конфліктологічна експертиза : теорія та методика" / [орг. комітет: А. М. Гірник (голова) та ін.]. Київ: [б. в.], 2019. С.41-45. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/29faa065-2c4d-4673-bad3-d59181883594/content>
9. Панченко В. М. Інформаційні операції в асиметричній війні Росії проти України: підходи до моделювання. *Інформація і право*. 2014. № 3. С.13-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2014_3_4
10. Світова гібридна війна. Український фронт. Колективна монографія ; за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

11. Слюсаренко А.В. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет дослідження сучасної воєнно-наукової думки. *Військово-науковий вісник*. 2015. Вип. 24. С. 173–186
12. Сорочук Л. Роль національної культури у деконфліктизації українства. *Українознавчий альманах*. 2020. Випуск 27. С. 129–134. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/391/375>
13. Mack A. Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. *World Politics*. 1975. Vol. 27. No 2. 7.
14. Merom G. How democracies lose small wars: State, society, and the failures of France in Algeria, Israel in Lebanon, and the United States in Vietnam. Cambridge University Press. 2003. 310 p.
15. Paul T. V. *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*. New York: Cambridge University Press, 1994. 253p.

Курдидик Володимир,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності «Політологія»,
Мадрига Т.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що корупція як особливе соціальне явище існує в будь-якому суспільстві, яке потребує управління, і повністю викоринити її неможливо. Однак рівень корупції в різних країнах і в різні епохи відрізняється. Корупції сприяють політична нестабільність, нерозвиненість та недосконалість законодавства, неефективність державних інституцій, слабкість інститутів громадянського суспільства та відсутність

сильних демократичних традицій. Вона у поєднанні з непрофесіоналізмом чиновників є причиною як політичних, так і соціально-економічних криз. Корупція найбільш поширена у владних структурах, які мають адміністративний ресурс. Окрім неефективного використання матеріальних та фінансових ресурсів, корупція призводить до зростання недовіри до органів державної влади. Проблема боротьби із корупцією особливо гостро постає тепер, в умовах російсько-української війни, адже країни Європейського Союзу, а особливо США неодноразово закликають владні кола України докладати більше зусиль для боротьби з корупцією в уряді, пов'язуючи їх із подальшою невійськовою підтримкою, зокрема й через дипломатичну ноту, ця вимога є її складовою “Інтегрованої стратегії розвитку України” від Державного департаменту США. Саме тому всебічне вивчення сутності корупції, причин її виникнення, форм прояву корупції в сучасному українському суспільстві, а також обґрунтування на цій основі заходів, що сприяють її подоланню набуває особливої актуальності.

Мета дослідження – розгляд теоретико-методологічних засад дослідження феномена корупції.

Стан наукової розробки проблеми. Феномен корупції привертав увагу різних філософів практично з виникнення держави як соціально-політичного інституту. Основи знань щодо феномену корупції були закладені ще в працях Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Е.Дюркгейма, М. Вебера, Т. Парсонса, Р. Мертона, П. Бергера, А. Хайденхаймера. Питання корупції, моделей, шляхів подолання розглядали такі дослідники як С.Кохан, М.Мельник, В.Беглиця, В. Бутенко, Б.Головкін, С. Задорожний.

Корупція і влада мають довгу історію тісного пов'язаності. Корупція, як явище, виникає там, де існують можливості для зловживань владою та ресурсами. Урукагіна, який правив близько 2300 років до н. е., відомий своєю прогресивною реформою державного управління. Він впровадив кодекс законів, який регулював поведінку чиновників та суддів, і наказав вести

облік їх роботи. Ця реформа була спрямована на боротьбу з корупцією та забезпечення справедливості у судовій системі.

З того часу і до наших днів боротьба з корупцією залишається важливим завданням для багатьох держав. Історія свідчить про те, що корупція може набувати різних форм і еволюціонувати разом з розвитком суспільства та держави. Важливо наголосити, що існують різні стратегії боротьби з корупцією, і їх успішність може значно варіюватися в залежності від контексту та реалій кожної конкретної країни.

Добре відомо, що ще “Законами Хаммурапі” (майже 4 тисячі років тому) передбачалося покарання за хабарництво. Одна з найдавніших згадок про корупцію зустрічається у клинописах стародавнього Вавилону. Масові прояви корупції зафіксовано в історичних документах, що стосуються вавилонського полону євреїв (597 – 538 роках).

Великий давньогрецький філософ Аристотель писав: “Найголовніше при всякому державному ладі – це за допомогою законів та іншого розпорядку влаштувати справу так, щоб посадовцям неможливо було наживатися” [2] він зазначав, що корупція навіть здатна спричинити загибель держави. Він визначав тиранію як неправильну, зіпсовану, тобто корумповану форму монархії.

Корупція з'явилася задовго до того, як у науці вивели відповідне поняття, але вона завжди супроводжувала державний механізм.

На думку автора давньоіндійського трактату “Артхашастра”, “легше вгадати шлях птахів у небесах, ніж хитрощі хитромудрих чиновників” [4].

Свого апогею корупція досягла в епоху занепаду античності в Римській імперії і стала однією з причин її краху.

Етимологічно слово корупція походить від латинського “corruptere”, що означає “псування”, “спокушання”. Слово “корупція” дійсно походить від латинських слів “correi” і “rumpere”, які вказують на дію “псування” або “пошкодження”. Як наслідок виник термін, що передбачав участь у

діяльності кількох осіб, метою яких є “псування”, “пошкодження” правильного управління справами громади [10, с.36].

Це певна злочинна діяльність, яка полягає у не добросовісному використанні посадовими особами владних повноважень для особистого збагачення, що супроводжується, як правило, порушенням законності.

Провідні релігії світу з усіх видів корупції засуджували, насамперед, підкуп суддів. Зокрема, у Біблії сказано: “Дарів не приймай, бо дари сліпими роблять зрячих і перетворюють справу правих”, а Корані написано: “Не привласнюйте незаконно майна одне одного і не підкупайте суддів, щоб навмисно присвоїти частину власності інших людей” .

Спочатку, корупція була сприймана як більш моральна проблема. Наприклад, у своїй книзі "Корупція. Етика та влада в Флоренції в період з 1600 по 1770 рр.", автор Жан-Клод Ваке стверджував, що у цей період дискурс щодо корупції відображав не лише державу, але й людську природу [20].

Томас Гоббс вказував, що корупція є “коренем, з якого виходить, і завжди залишається джерелом неухвалення до законів” в усі часи та обставинах. З розвитком держави і виникненням апарату управління з'явилися професійні чиновники, які, за волею правителів, мали отримувати лише фіксовану зарплату. Але насправді, чиновники намагалися використовувати своє становище для таємного збільшення свого доходу. За визначенням Transparency International, корупція - це зловживання довіреною владою в особистих інтересах [24].

Організація Об'єднаних Націй розглядає корупцію як “складне соціальне, культурне та економічне явище, що стосується всіх країн” [18], не даючи при цьому більш детального пояснення терміну. Цікаво, що навіть у тексті Конвенції ООН проти корупції відсутнє чітке визначення того, що саме країни-учасниці повинні боротися. Але це можна пояснити тим, що явище корупції є надзвичайно складним та різнобічним, і важко дати повністю охоплюючий визначення для всіх його аспектів.

У 1931 р. Дж. Сентурія запропонував розуміння корупції як зловживання публічною владою для приватної вигоди.

Термін “корупція” вживається у політології, філософії, соціології, в теорії управління та педагогіці. І кожна наука під своїм кутом зору досліджує цей феномен. Дослідники по-різному трактують це поняття. Соціологи, наприклад, стверджують, що корупція це відмова від очікуваних стандартів поведінки з боку представників влади заради незаконної особистої вигоди. Для фахівців з державного управління, корупція – це: несанкціонована, як правило, засуджувана дія з метою отримання якоїсь значної особистої вигоди. Юристи визначають корупцію, як соціальне явище, що вразило публічний апарат управління, що виражається в розкладанні влади, умисному використанні державними та муніципальними службовцями, іншими особами, уповноваженими виконувати державні функції, свого службового становища, статусу та авторитету займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах.

Теоретичні поняття корупції у науці є різноманітні. Корупція – це соціально-правове явище, яке зазвичай характеризується як підкупність і продажність державних чиновників, посадових осіб та громадських та політичних діячів загалом. Корупція - це суттєво ніщо інше, як недозволене використання владних повноважень для отримання особистих вигод.

На Міжнародному міжрегіональному семінарі з проблем корупції у Гавані, корупцію було визначено як зловживання посадовим становищем з метою досягнення особистої чи групової вигоди, а також незаконне отримання державними службовцями вигоди у зв'язку зі здійсненням своїх службових обов'язків [15].

Сучасні дослідники використовують два основні трактування поняття “корупція” – широке та вузьке. Розширене розуміння охоплює корупцію в усіх сферах влади та управління, включаючи державні, муніципальні та приватні сектори, а також включає посадові злочини, вчинені з корисливих мотивів. Звужене розуміння корупції обмежується підкупом у всіх його

формах, і, до певної міри, провокацією. Ці два трактування передбачають дії, що мають на меті руйнування основи суспільства та державної влади.

Новий та Великий тлумачні словники сучасної української мови надають кілька визначень поняття “корупція”, які розглядають цю проблему з різних точок зору. Ось декілька з них:

Корупція представляє собою неправомірне використання владних повноважень особами, яким доручено виконувати функції держави з метою отримання матеріальних вигод, послуг, пільг і інших пільг.

Корупція – це пряме використання посадовими особами свого службового становища для особистого збагачення.

Корупція – це підкупність та продажність урядовців і громадських діячів [3; 57].

Запропоноване визначення корупції М. Камлика і Є. Невмержицького в 1998 р. вказує на важливі аспекти цього явища. Згідно з їхнім підходом, корупція пов'язана з діяльністю державних службовців і полягає в зловживанні службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пільг матеріального характеру. Це визначення відділяє корупцію, яка відбувається в контексті державних структур, від інших видів зловживань [6].

Також важливо відзначити, що Є. Невмержицький розглядав корупцію як явище з плановим характером, пов'язане з організованою злочинністю. Це означає, що він розглядав корупцію не лише як дії окремих посадовців, але і як системне явище, що може включати багато співробітників та структур, що співпрацюють для досягнення своїх цілей [16].

Сар Дж. Пундей: “Корупція не є інфекцією, яку раптом може «підхопити» здорове суспільство. Вона є наслідком явищ і тенденцій політики, Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження – 20 – економіки та розвитку держави. Жодна країна не була ніколи повністю вільною від неї...” [19, с. 85].

Більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників співвідносять із корупцією саме зловживання державною владою, використання службового становища в корисливих, особистих чи групових цілях [23].

Корупції розглядається також як:

- 1) розкрадання та присвоєння посадовими особами державної власності;
- 2) зловживання службовим становищем для отримання неправових особистих вигод (пільг, переваг) в результаті неофіційного використання офіційного статусу;
- 3) конфлікт інтересів між громадським правлінням та особистою користю.

На думку М.І. Мельника, “визначення поняття корупції та встановлення її конкретних проявів має ґрунтуватися на розумінні соціальної сутності цього явища. Сутність корупції полягає в тому, що вона спотворює суспільні відносини, руйнує нормальний порядок речей у суспільстві, внаслідок чого відбувається “псування”, “корозія влади” [11-14].

В науці використовується й таке твердження: корупція – це суспільно небезпечне протиправне явище, що характеризується корисливим використанням державними службовцями в особистих або інших інтересах посадових повноважень, а також пов'язаного з ними офіційного авторитету.

З позицій економічного аспекту корупції виділяють три види економіки, кожна з яких бере участь у її формуванні: економіку, що не враховується, незареєстровану економіку, незаконну економіку.

Можна виділити такі риси, властиві явищу корупції. Корупція – це не просте механічне скупчення однакових порушень закону, а складне соціально-правове явище. Вона є системною проблемою, і тому не може бути присутня в разі одноразового отримання хабара державним службовцем. Корупція включає систематичне одержання державними службовцями матеріальних та інших пільг від третіх осіб чи груп, за винагороду, і це обов'язково пов'язано з виконанням ними своїх службових обов'язків [5].

У науковій літературі представлені наступні ознаки корупції з погляду суб'єкта корупції:

- відхилення поведінки стосовно інтересів більшості;
- використання примусу для досягнення економічного панування;
- неофіційний характер корупційних відносин;
- незаконність використання матеріальних та інших благ, що належать державі та суспільству, засобів їх досягнення.

Дослідники виділяють такий особливий вигляд корупції, що виявляється у державній сфері, як політична корупція, яка є корупційними формами політичного протистояння та боротьби за владу правлячих чи опозиційних еліт, політичних партій та окремих осіб.

Під політичною корупцією слід розуміти форми корупції, які пов'язані із політичною боротьбою між правлячими чи опозиційними елітами, політичними партіями, групами та окремими особами за заволодіння або утримання влади. Це включає в себе заходи, які спрямовані на здобуття або збереження влади, а також на владу над політичними суперниками [17, с. 56].

Говорячи про політологічний аспект корупції, слід навести висловлювання В.А. Шабаліна, який стверджує, що політична корупція заснована на неофіційному, безконтрольному обміні ресурсами між владними структурами та іншими елементами суспільства [22, с.52].

Згідно з визначенням, яке запропонував І Корж, політична корупція є особливою формою боротьби за владу, де не політичні інтереси суспільства визначають результати, ані не принципи демократії, ані ж бажання вирішити суспільні проблеми. Замість цього, перемагають індивідуальні чи групові інтереси, пов'язані з отриманням значних сум грошей у вигляді хабарів. Це визначення також вказує на те, що політична корупція може перетворити владу в капітал та навпаки. Іншими словами, політичні посади та вплив можуть бути використані для особистого збагачення, а здобуті багатства можуть використовуватися для підвищення політичного впливу. Це

відображає складні взаємозв'язки між політикою та економікою в умовах корупції [7, с. 56].

Наголошуючи на політичній складовій корупції, В.А. Шабалін у статті “Політика та злочинність” визначає її як “девіантне політична поведінка, що виражається у нелегітимному використанні панівною політичною елітою державних ресурсів з метою зміцнення своєї влади чи збагачення” [22, с. 52].

У вітчизняній науці, як і в іноземних, виділяються певні ознаки політичної корупції:

а) Відсутність відкритого порушення закону.

б) Спрямованість на захоплення, збереження, підсилення та розподіл влади, як серед окремих осіб, так і серед їх груп (партій, інших стійких спільнот).

в) Використання для досягнення вказаних цілей як державних, так і громадських ресурсів.

Політична корупція пов'язана з діяльністю посадовців апарату політичної влади. Вона базується на неофіційному, неконтрольованому обміні ресурсами між владною елітою та іншими структурами суспільства. Відмінність між інтересами правлячої еліти і моральними та законними нормами виникає не лише через хабарі, але і через встановлені кланові зв'язки, де основним є принцип родинних відносин.

В. Ле Вайн, який опублікував своє дослідження у 1975 році..., присвячене розвитку політичної корупції (на прикладі Гани), виходив з трьох постулатів. По-перше, що існує різниця між політичною та неполітичною корупцією; по-друге, що є якийсь вододіл між політичною корупцією та корупцією політичного процесу і, нарешті, по-третє, що корупція - це соціальний процес. Для аргументації своєї точки зору, Ле Вайн розробив систему політологічних категорій, частина яких, безперечно, становить інтерес для теорії політичної корупції [8; 9].

Термін “політична корупція”, на думку цього автора, наголошує на структурному та людському компоненті формального державного устрою та

передбачає залученість до цього процесу державних (і “суспільно-політичних”) посадових осіб. У разі, якщо в акті корупції не беруть участь такі посадовці, то така корупція може бути визначена як “неполітична”. На відміну від “політичної корупції” “корупція політичного процесу” орієнтована, перш за все, не на безпосереднє вилучення тієї чи іншої матеріальної вигоди, але на деградацію самого політичного процесу. Проявами цього виду корупції служить шахрайство на виборах (наприклад, наповнення виборчих скриньок фальшивими бюлетенями), боротьба за політичну владу шляхом купівлі лжесвідчень, тиску на суддів тощо. Угода у сфері політичної корупції в її найпростішій формі передбачає участь принаймні двох осіб, щонайменше одна з яких перебуває при виконанні офіційних або квазіофіційних повноважень. В обмін на неправомірне застосування цих повноважень надходить політичний товар, що рухається принаймні в одному напрямку; при цьому принаймні одна зі сторін обізнана, що диспозиція політичного товару незапланована, незаконна та несанкціонована.

У сучасній науці загальноприйнятим є розглядати широкий спектр причин (факторів), які сприяють поширенню корупції. Серед них можна виділити економічні, інституційні та соціально-культурні аспекти.

Економічні чинники корупції головним чином пов'язані з низькими заробітними платами державних службовців і їх значущою владою впливати на діяльність фірм і громадян. Корупція активно процвітає там, де чиновники мають значні повноваження у розпорядженні дефіцитними ресурсами [21].

Інституційні причини корупції включають в себе високий рівень закритості у роботі державних відомств, громіздку систему звітності, відсутність прозорості в системі законотворчості та слабку кадрову політику держави [1, с.62]. Дослідники в політичній науці аналізують феномен “політичний інститут” для розуміння цих явищ.

Соціально-культурними факторами корупції є деморалізація суспільства, недостатня освіченість та організованість громадян, а також

громадська пасивність у відношенні до влади та впливу "влади заможних". У країнах, де одночасно присутні всі ці чинники, зокрема в країнах, що розвиваються і постсоціалістичних країнах, корупція може досягати найвищого рівня.

Більшість експертів погоджуються, що основною причиною високого рівня корупції є недосконалість політичних інститутів, які повинні забезпечувати внутрішні та зовнішні механізми стримування корупції.

Поза цими факторами, інші можливі причини корупції включають:

- Існування законів, які дозволяють двозначне тлумачення.
- Незнання або нерозуміння особистих прав громадян, що дозволяє посадовим особам використовувати надмірну бюрократичність на свою користь.
- Нестабільна політична ситуація в країні.
- Відсутність визначених механізмів взаємодії між установами влади.
- Залежність стандартів та принципів бюрократичного апарату від політичних вирішень правлячої еліти.
- Професійна неспроможність бюрократичного апарату.
- Кумівство та політичне заступництво, які можуть призводити до укладання таємних угод, що ослаблюють контроль за корупцією.
- Відсутність єдності в системі виконавчої влади.
- Віддаленість бюрократичної еліти від народу.
- Регулювання однією й тією ж діяльністю різними органами.
- Економічна нестабільність.
- Етнічна різноманітність населення.
- Низький рівень економічного розвитку (ВВП на душу населення).
- Низький рівень участі громадян у контролі над державою.

Висновки. Отже, корупція – це поведінка та дії керуючої еліти, що відхиляється від норм та проявляється у незаконному використанні нею суспільних благ. Коли ми говоримо про політичну корупцію, то маємо на

увазі, що одна із сторін корупційної взаємодії знаходиться на державній службі або виконує деякі повноваження в результаті делегування йому влади від виборців. Вона носить неформальний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бунецький Л. Аспекти інституціоналізму в сучасній політичній науці: аналіз феномену “політичний інститут”. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Сер. Філософія. Політологія. 2009. № 91/93. С. 60–63.
2. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану. Київ: Дух і Літера, 2015. 280с. URL. [file:///C:/Users/acer/Downloads/54548165%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/54548165%20(1).pdf)
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.: ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
4. Вронська Т.В.Беланюк М.В. Давньоіндійський трактат “Артхашастра” в контексті забезпечення інформаційної безпеки та протидії негативним інформаційно-психологічнимю. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2017_1_11
5. Каленіченко Л., Слинько Д. Поняття, ознаки та види корупції URL.<file:///C:/Users/acer/Downloads/5UXqoXwb5z4nZoMQQSd5bWR2uWHZNWIv.pdf>
6. Камлик М.І. Корупція в Україні. К.: Знання, 1998. 186 с.
7. Корж І. Політична корупція та правова безпека України. Право України. 2009. № 6. С. 55-60.
8. Кохан С. О. Забезпечення відповідальності та запобігання корупції у державній кадровій політиці. URL.http://www.nbuv.gov.ua/e_journals/dutp/2007-1/txts/07ksodkp.htm.
9. Кохан Г. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз.

URL.https://www.academia.edu/36236683/Явище_політичної_корупції_теоретико_методологічний_аналіз.

10. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки. Економіка і право. 2005. № 8. С. 34–38.

11. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.

12. Мельник М.І. Корупція: проблема визначення сутності і поняття Вісник Академії правових наук України, 1998. № 2 С. 12-16.

13. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ : Атіка, 2001.400 с.

14. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. К.: Парламентське вид-во, 2000. 256 с.

15. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text.

16. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. Київ : КНТ, 2008. 363 с.

17. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії “Політична корупція в Україні: стан, чинники, засоби протидії”. Київ : Центр Разумкова, 2009. 90 с.

18. Практичні заходи боротьби з корупцією, підготовлені Економічною та Соціальною Радами Секретаріату ООН : матеріали Восьмого конгресу ООН з попередження злочинності та поведження із правопорушниками (Гавана – Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990). ООН, Нью-Йорк, 1991. 173 с.

19. Пундей Сар. Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду. Проблеми економічного зростання:

питання доброчесності: матеріали українсько-американського семінару. Львів, 1997. С. 84-87.

20. Санжаровець В.М. Корупційний делікт у контексті глобалізаційних трансформацій.

URL.[file:///C:/Users/acer/Downloads/alex1,+22%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/alex1,+22%20(1).pdf).

21. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.

22. Шмаль Л. Сінгапурська модель протидії корупції: досвід для України. URL.<http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/chasopys/ua/pdf/6->.

23. Transparency International Corruption Perceptions Index 2018. URL: <https://www.transparency.org/cpi2018>.

24. United Nations Convention Against Corruption. Vienna : United Nations Office on Drugs and Crime, 2004. 56 p. URL.<https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/uncac.html>

Крис Марія,
студентка другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Міщук М.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

СИСТЕМА ВІДНОСИН КОРОЛЬ (КОРОЛЕВА) – ПАРЛАМЕНТ: ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Проблема розвитку парламентаризму є однією з найбільш актуальних у сучасній політичній науці, що пояснюється насамперед тим, що представницька демократія неможлива без існування парламентського інституту. Незважаючи на зростання ролі професійного управління та

зміцнення виконавчої влади, парламент залишається ключовим політичним органом в постіндустріальному демократичному суспільстві.

Британський парламентаризм є ідеальним об'єктом для дослідження через своє унікальне поєднання традицій та інновацій, є колыскою парламентаризму і зберігає консервативні традиції, але при цьому переживав активні процеси трансформації, особливо під час правління королеви Єлизавети II. Королева Великобританії Єлизавета II завоювала міжнародне визнання як важлива державна діячка, а її правління було відомим як новаторське, а водночас відповідне англійським традиціям. Вона здобула популярність серед мільйонів людей завдяки своєму активному стилю правління, який базувався на принципах демократії, відкритості і лібералізму. Під її керівництвом вплив британської монархії не тільки зберігся, але й зріс, навіть у складних внутрішніх і зовнішніх умовах.

На даний момент, науковцями як вітчизняними, так і зарубіжними, було зібрано значну фактичну інформацію та проведено її аналіз з різних аспектів проблеми. Вчені зосереджують свою увагу, в першу чергу, на вивченні історичних аспектів розвитку парламентаризму та визначенні його ролі в системі державних органів влади Великобританії. А дослідженні специфіки британського парламентаризму у період правління королеви Єлизавети II присвячено мало праць, що зумовлює актуальність теми.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – це конституційна монархія з парламентською системою управління. Монарх є ключовим державним символом та інститутом, який відіграє основну роль у формуванні та функціонуванні країни. Важливо зауважити, що монарх фактично представляє державу та владу в країні. У сучасний період монархія виконує різноманітні функції в британському суспільстві. Для пересічних британців монархія є своєрідним символом, що об'єднує їх і викликає гордість за свою країну. Вищий шар суспільства має з монархією більш тісний зв'язок, оскільки вони співпрацюють із королівською родиною. Важливою функцією монархії є забезпечення стабільності та запобігання

несподіваним кризовим ситуаціям у суспільстві. Сьогодні головною роллю монархії є уникнення негативних та катастрофічних подій для влади [3, с. 7].

У сучасному контексті король (королева) є главою держави та формальним джерелом суверенної влади, символізує єдність нації та гарантує стабільність та спадкоємність в управлінні державою. Важливо зауважити, що поняття «державна» (State) не використовується в конституційному праві Великобританії, а замість цього, використовується поняття «Корона» (Crown), яке в основному вказує на інститути державної влади. Концепція «Корони» сформувалася на основі функціонування монархії в рамках конституційної монархії як форми правління. Це поняття використовується в британській правовій доктрині та законодавстві для позначення системи державної влади та її інститутів [2, с. 33].

Відповідно до Акту про престолонаслідування 1701 р., у Великобританії використовується кастильська система спадкування трону. Згідно цієї системи, право на трон передається найстаршому синові колишнього монарха, а в разі відсутності синів – найстаршій донці. Починаючи з 1952 р., на троні Великобританії перебувала Єлизавета II, яка була 42-м правителем країни і шостою королевою з династії Вінздорів. У Великобританії Єлизавету II шанують і називають «бабусею нації». Чинний правитель – Король Чарльз III, який вступив на трон 8 вересня 2022 р. після смерті своєї матері, королеви Єлизавети II [1].

Для опису повноважень британського монарха зазвичай використовують термін «королівські прерогативи, який вказує на комплекс прав і привілеїв, сформованих у процесі історичного розвитку королівства і визнаних за правлячим монархом. Статутне право та королівські прерогативи встановлюють значні повноваження для короля (королеви), але згідно з конституційною угодою, монарх «царює, але не управляє» [4, с. 156].

Королівські прерогативи не впливають від парламенту і поділяються на особисті та політичні. До особистих прерогатив відносяться [5]:

- право на символи монаршої влади, такі як корона, мантия, трон, скипетр і державний титул;
- право на утримання за рахунок державного бюджету за цивільним листом, який нараховує близько 8 млн фунтів стерлінгів;
- право на королівський двір і власність;
- право на королівські імунітети, що означає, що монарх – особа недоторканна і не підлягає кримінальній, адміністративній, цивільній і політичній відповідальності.

Особисті прерогативи короля (королеви) мають переважно формальний і церемоніальний характер, серед яких важливі статусні функції, такі як глава держави і глава законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, а також головнокомандувач збройними силами і глава Англійської церкви. Король (королева) особисто здійснює королівські промови на відкритті сесій Парламенту, приймає гостей та глав держав на офіційних прийомах, а також здійснює нагородження орденами, посвячення в лицарі, присудження вищих титулів та інші церемоніальні обов'язки. Король (королева) також бере участь у важливих військових церемоніях, включаючи винос прапора на військовому параді, і виступає як голова на засіданнях Таємної Ради.

Особисті прерогативи короля (королеви) включають правила, які забезпечують королівські імунітети та право власності, наприклад, одне з таких правил гласить, що «монарх ніколи не вмирає», оскільки система престолонаслідування передбачає постійне функціонування інституту монархії. Іншим прикладом є правило, що стверджує, що «монарх не може чинити неправильно» – на практиці це означає судовий імунітет монарха, що означає, що до Сполученого Королівства не можна подати позов по відношенню до короля (королеви) особисто. Проте важливо відзначити, що цей імунітет стосується лише особистого статусу короля (королеви) і можливо подавати позови до Корони, яка, як інститут влади, може бути відповідачем у судових справах [4].

Король (королева) наділений політичними прерогативами, але вони фактично є «сплячими» прерогативами, оскільки використовуються лише формально. У сучасному контексті король (королева) використовує ці прерогативи за порадою Прем'єр-міністра та уряду, однак у виняткових ситуаціях король (королева) може використовувати політичні прерогативи у повному обсязі. Наприклад, це сталося в середині 70-х рр. ХХ ст., коли в 1974 р. королева Єлизавета II сформувала уряд лейбористів, хоча вони не мали більшості в нижній палаті англійського парламенту. Це було зроблено з метою збереження стабільності у суспільстві, яка піддавалася під загрозу через ряд факторів, пов'язаних із світовою енергетичною кризою 70-х рр. «Сплячі» політичні прерогативи монарха включають в себе як внутрішні, так і зовнішні прерогативи [14].

Внутрішні політичні прерогативи короля (королеви) включають [9]:

- право на утворення уряду, керівництво збройними силами та контроль над власністю Корони;
- у галузі правосуддя монарх є джерелом справедливості і судова влада діє від його імені;
- у законодавчій сфері монарх має право на абсолютне вето (хоча цим правом він востаннє скористався в 1707 році);
- монарх може скликати парламент і розпускати нижню палату парламенту.

До зовнішніх політичних прерогатив короля (королеви) входить:

- монарх є главою Британської Співдружності;
- монарх має право оголошувати війну та укладати мир;
- міжнародні договори укладаються від його імені;
- монарх має право визнавати зарубіжні держави.

Політичні прерогативи включають такі повноваження, як право призначати Прем'єр-міністра за згодою Парламенту, право ініціювати скликання і розпуск Парламенту за ініціативою Прем'єр-міністра, і право оголошувати перерви в його засіданнях. Також до політичних прерогативів

відносяться право давати королівську згоду на прийняття законів, що прийняті Парламентом. Сюди також включається право призначати міністрів та інших вищих державних посадових осіб, включаючи суддів, дипломатів, офіцерів збройних сил, поліції, єпископів і архієпископів Англійської церкви за рекомендацією Прем'єр-міністра. Політичні прерогативи також охоплюють право визначати програму законодавчої діяльності Парламенту в королівській промові під час відкриття сесії Парламенту [10].

У Сполученому Королівстві багато державних справ виконуються від імені короля (королеви) і юридично оформлені як реалізація королівських прерогатив. Важливо зауважити, що конституційні угоди, статuti, загальне право та інші джерела британської конституції у деяких випадках недостатньо чітко регулюють певні аспекти виконання королівських повноважень, що залишає владу короля (королеви) певною мірою вільним вибору у їх здійсненні. У британській конституційно-правовій теорії ця проблема відома як реалізація монархом дискреційних повноважень. У вітчизняній юридичній літературі подібні повноваження монарха часто відомі як «сплячі» повноваження [6, р. 56].

З огляду на аналіз прерогатив англійського монарха, можемо зробити висновок, що його повноваження є досить широкими, але фактично його особиста влада обмежена не стільки законодавчими актами, скільки нормами прецедентного права і конституційними звичаями.

Згідно з конституцією Великобританії, британський парламент має три структурні компоненти: Корону, Палату лордів (верхню палату) і Палату громад (нижню палату). Розподіл парламенту на дві палати був установлений Вестмінстерським статутом 1330 р. Вхід короля (королеви) до парламенту пов'язаний з законотворчим процесом, що передбачає, що проєкт стає законом лише після того, як він був прийнятий обома палатами і отримав санкцію короля (королеви). Законодавчі повноваження монарха мають два аспекти: право монарха підписувати законопроєкти, які були прийняті парламентом, і право монарха розпускати та скликати парламент. У сфері

судових повноважень, король (королева) в основному має можливість надавати помилування і призначати суддів, видаючи королівські листи-патенти.

Ми вже згадували, що у Великобританії є Палата лордів (верхню палату) і Палата громад (нижню палату), при цьому для організації роботи Палати громад обирається голова палати, якого називають спікером. Зазвичай ця посада дістається найавторитетнішому та найстаршому депутату. Спікер повинен бути політично нейтральним, його винагорода та пенсія є високими для забезпечення його незалежності. Головне призначення спікера полягає в утриманні зв'язку між Палатою громад та королем (королевою). Спікер Палати громад має важливі повноваження в організації роботи палати. Під час дебатів він може застосовувати процедуру «гільйотини», яка дозволяє йому закінчувати дебати в певний момент, а також має право визначати порядок виступів депутатів та слідкувати за їх виступами. Спікер може встановлювати час для розгляду конкретних статей законопроектів, що дозволяє йому впливати на хід та швидкість розгляду законопроектів у парламенті. Згідно з Актом про Парламент 1911 р., рішення спікера є остаточним [7, р. 70].

Традиційна преамбула, з якої розпочинаються акти британського Парламенту, підкреслює роль короля (королеви) як частини Парламенту та визначає, що ці акти встановлюються за його (її) найяснішим (найяснішою) Величністю Королем (Королевою), за порадою і згодою лордів духовних і світських, і Громад, що зібралися в нинішньому парламенті, та завдяки їхній владі. Після промугляції такі акти переходять до категорії первинного законодавства, відзначаючи їхню вагу та юридичну силу, як відміну від делегованого, або вторинного законодавства [8].

Для кращого розуміння відносин король (королева) – парламент важливо вказати на повноваження короля (королеви) в парламенті, які найкраще ілюструються під час щорічної церемонії відкриття нової сесії парламенту. Під час цієї церемонії король (королева) особисто прибуває до

парламенту та виголошує тронну промову, яка адресована обом палатам. Ця промова, розроблена урядом, містить пропозиції уряду щодо роботи парламенту на майбутню сесію і перелічує законопроекти, які важливо розглянути та прийняти. У тронній промові король (королева) традиційно використовує вираз «мій уряд». До проголошення цієї промови парламент не може розпочати свою роботу.

Згідно зі статутним правом, найвищим органом виконавчої влади у Великобританії є король (королева), проте на практиці, відповідно до конституційної угоди, керівництво країною здійснює «Уряд його (її) Величності», у якому головну роль відіграє прем'єр-міністр. Прем'єр-міністром стає лідер партії, яка після виборів має більшість місць у Палаті громад, і який забезпечує загальне керівництво урядом, підтримує постійні зв'язки між королем (королевою) і урядом, займає посаду Першого канцлера Казначейства та формує уряд після парламентських виборів, серед інших обов'язків [8].

Після того, як лідер парламентської більшості погоджується на пропозицію короля (королеви) прийняти посаду Прем'єр-міністра, він зобов'язаний створити Уряд та Кабінет. У випадку, коли одна з політичних сил отримує більшість мандатів на парламентських виборах, це означає, що королева доручає лідеру цієї парламентської більшості сформувати Уряд.

У випадку, коли новообраний парламент не має однопартійної більшості після виборів, його називають «підвішеним» парламентом (*hung Parliament*). У такій ситуації виникає питання про те, яка політична сила має бути запрошена королем (королевою) для зайняття посади прем'єр-міністра та формування Уряду. Для того щоб Уряд був ефективним, він повинен мати підтримку більшості в Палаті громад. Отже, в умовах «підвішеного» парламенту політичні сили часто мають вступати в коаліційні угоди та співпрацювати між собою, щоб сформувати стабільну більшість, яка зможе підтримувати дії Уряду [11].

Аналізуючи історію Великобританії, можна відзначити, що лише у трьох випадках після проведення загальних парламентських виборів не було встановлено однозначного переможця. Ці випадки «підвішеного» парламенту сталися під час правління двох монархів: Георга V в 1931 р., а також при Єлизаветі II у 1974 р. та 2010 р. Проте роль та підходи представників монарха в цих подіях були дуже відмінними. У 1931 р. Георг V відіграв активну роль посередника у формуванні національного Уряду під керівництвом лейбориста Ремзі Макдональда, зокрема Георг V допоміг сформувати коаліційний Уряд, до складу якого увійшли представники консервативної партії [7, р.19]. У 2010 р., навпаки, Єлизавета II і її радники вважали, що королева не повинна була брати участь у формуванні Уряду і навіть не розглядали можливість її залучення до цього процесу. Отже, не дивлячись на подібні обставини «підвішеного» парламенту, підходи монархів та їхньої ролі в цих ситуаціях були значно різними.

У ситуаціях після загальних виборів у 1974 р. і 2010 р., коли були обрані «підвішені» парламенти, діючі прем'єри, Е. Хіт та Г. Браун, вирішили не подавати відставку негайно, а замість цього вони спробували сформувати коаліційний уряд, співпрацюючи з іншими політичними силами. У 1974 р. Е. Хіт утворив коаліцію з Ліберальною партією, а в 2010 р. Г. Браун спробував сформувати уряд у співпраці з Ліберально-демократичною партією. Цей крок був відкрито критикований британськими конституціоналістами та політичними діячами. Деякі з них вважали, що прем'єри мали б негайно піти у відставку, оскільки не вдалося відродити мандат виборців через вибори без явного переможця [13, р. 37-38].

Отже, підходи до утворення уряду в ситуаціях «підвішеного» парламенту можуть різнитися, і рішення про подачу відставки чи спробу утворити коаліцію залежать від конкретної ситуації та політичного контексту.

Згідно з практикою, розробленою спільно з британським Парламентом і науковою спільнотою, в умовах відсутності однопартійної парламентської

більшості після проведення загальних виборів, чинний Прем'єр-міністр має залишатися на посаді до завершення конституційного процесу формування альтернативного Уряду. Це означає, що він залишається на посаді поки не вирішиться, яким чином буде сформований наступний Уряд. Цей процес може включати в себе різні можливості, такі як утворення Уряду меншості, якому Палата громад висловила підтримку, або формування коаліційного Уряду. Лише після того, як це питання буде вирішено і альтернативний Уряд буде сформований, діючий Прем'єр-міністр подає у відставку, порадивши королю (королеві), кого висунути на посаду Прем'єр-міністра та сформувати новий Уряд. Такий підхід дозволяє забезпечити стабільність та ефективно управління урядовими справами в умовах «підвішеного» парламенту, коли немає однозначної більшості для будь-якої політичної сили [11].

Згідно з усталеною конституційною нормою, король (королева) не має права оцінювати діяльність уряду або прем'єр-міністра публічно. Це означає, що він (вона) не повинен виражати свою особисту думку про дії уряду чи прем'єр-міністра, і ця норма поширюється як на публічні заяви, так і на приватні коментарі. Принцип конституційної монархії передбачає, що король (королева) діє на основі порад своїх міністрів, що і забезпечує стабільність в системі влади. Однак існують виняткові ситуації, коли король (королева) може скористатися своєю дискрецією при реалізації своїх прерогатив, наприклад, якщо порушується конституція або порядок влади. В такому випадку король (королева) може виступити з важливим повідомленням до суспільства і виразити свою позицію щодо питання.

Зауважимо, що у 1984 р. королева Єлизавета II виступила з різдвяним зверненням, в якому розкритикувала позицію прем'єр-міністра і Кабінету щодо введення санкцій проти Південно-Африканської Республіки. Проте це було зроблено в контексті її ролі голови Британської Співдружності, а не як монарха Сполученого Королівства.

Такі ситуації виникають вкрай рідко і вимагають ретельного врахування конституційних норм і правил.

Питання щодо можливості короля (королеви) звільняти з посади Прем'єр-міністра є складним і вимагає урахування конституційних норм та практики в Сполученому Королівстві. Відповідно до конституційних норм, король (королева) зазвичай діє за порадою своїх міністрів, і це забезпечує стабільність в системі влади. Проте, винятковою ситуацією може бути неконституційність дій Прем'єр-міністра або спроба маніпулювати парламентською більшістю для узурпації влади. У таких випадках король (королева) може вжити самостійних дій, щоб звільнити Прем'єр-міністра з посади. Проте, дана позиція не відображає повністю сучасну конституційну реальність, оскільки останній раз, коли монарх здійснив такий крок, було у 1783 р. Після цього історичного прикладу такі ситуації практично не виникали в британському парламенті і прерогатива короля (королеви) звільняти Прем'єр-міністра з посади вважається відумерлою. Зазвичай рішення про відставку Прем'єр-міністра приймається самим Прем'єр-міністром на власну ініціативу або після негайної втрати підтримки у Палаті громад [12, р. 312].

Зазначимо, що при королю (королеві) з XIII ст. діє Таємна рада, яка є важливим дорадчим органом при монарху та включає близько 300 членів, таких як міністри уряду, судді Апеляційного суду, архієпископи англіканської церкви, спікер Палати громад, британські послы за кордоном, і інші високопосадовці в державній службі. Таємна рада збирається у повному складі лише при важливих урочистих подіях, наприклад, під час коронації короля (королеви). У засіданні зазвичай бере участь обмежена кількість членів Ради, при цьому для прийняття рішень необхідно присутність щонайменше трьох осіб. Таємна рада приймає рішення від імені короля (королеви) шляхом видання прокламацій або наказів. Наприклад, вона відповідає за скликання та розпуск Парламенту, оголошення війни чи миру та інші урочисті акти монарха здійснюються через прокламації.

Отже, система відносин між королем (королевою) та парламентом у Великобританії є складною та добре урегульованою конституційною

системою, яка відзначається наступними основними рисами: символічна роль монарха, який виконує в основному символічні та представницькі функції в рамках конституційної монархії, реалізація королівської прерогативи через рішення уряду, роль у формуванні уряду, де король (королева) має обов'язок запропонувати посаду Прем'єр-міністра лідеру партії, яка має більшість у Палаті громад, а також система «підвішеного» Парламенту у випадках, коли немає однопартійної більшості. Фактична влада перебуває у руках парламенту та обраного уряду, забезпечуючи демократичну функціонуючу монархію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асланян Г. Британський парламент: історія і сучасність. Часопис Парламент. 2001. № 6. URL: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=99&iar_id=47&as=2. (дата звернення: 25.09.2023)
2. Бруслик О. Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II (стаття перша). Вісник Нац. акад. правових наук України. 2016. № 2 (85). С. 133–146.
3. Крайнік П. І. Система державного управління Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії: досвід для України. Київ: НАДУ, 2011. 48 с.
4. Шаповал В. Державний лад країн світу: довідник. Київ: Укр. центр правничих студій, 1999. 320 с.
5. Alden Ch. Britain's monarchy. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/may/16/qanda.jubilee> (дата звернення: 25.09.2023)
6. Bagehot V. The English Constitution. 7-th ed. London: Kegan Paul, Trench, Trubner&Co., Ltd, 2014. 292 p.

7. Bogdanor V. The New British Constitution. Oxford: Hart Publishing, 2019. 334 p.
8. Cabinet Office. The Cabinet Manual: A guide to laws, conventions and rules on the operation of government. GOV.UK. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/60641/cabinet-manual.pdf (дата звернення: 25.09.2023)
9. Duties, Rights And Powers Of H. M. The Queen. URL: <http://bmsf.org.uk/about-the-monarchy/the-queen/duties-rights-and-powers-of-h-m-the-queen/> (дата звернення: 25.09.2023)
10. Fixed-term Parliaments Act 2011. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/14> (дата звернення: 25.09.2023)
11. Hazell R., Shaylor H. Ten things you need to know about a hung parliament. The Constitution Unit Blog. URL: <https://constitution-unit.com/2019/11/27/ten-things-you-need-to-know-about-a-hung-parliament/> (дата звернення: 25.09.2023)
12. Hennessy P. The Prime Minister: The Office and Its Holders Since 1945. London: AllenLane, 2000. 496 p.
13. Leyland P. Constitution of the united kingdom: a Contextual analysis. 2-nd Revised ed. Portland : hart Publishing, 2020. 362 p.
14. What are The Queen's powers? URL: <http://royalcentral.co.uk/blogs/insight/what-are-the-queens-powers-22069> (дата звернення: 25.09.2023)
15. What are The Queen's powers? URL: <http://royalcentral.co.uk/blogs/insight/what-are-the-queens-powers-22069> (дата звернення: 25.09.2023)

Дмитришин Роман,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Міщук М.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ РФ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПОЯВИ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ НА ПІВДНІ І СХОДІ ДЕРЖАВИ

Терміни анексія та окупація до 2014 р. радше нагадували пересічному українцю жахи передумов та наслідків Другої світової війни. З 20 лютого 2014 р. в Україні триває цілеспрямований акт російської агресії. Він розпочався з Криму, продовжився у вигляді гібридної війни на Донбасі з квітня 2014 по 23 лютого 2022 р. З 24 лютого 2022 р. в Україні триває повномасштабна війна з рф. У перші місяці війни вона охоплювала Київщину, Чернігівщину, Сумщину, окремі райони Житомирщини, Харківщину, Донбас, Херсонщину та Запорізьку область. Станом на осінь 2023 р. звільнено 50% окупованих територій, але і досі на Донбасі, в Криму, на лівобережній Херсонщині і на 60% території Запорізької області мають місце російська окупаційна влада та її порядки. Особливості її функціонування є важливими для вивчення з тих причин, аби досягнувши головні риси окупаційного режиму, ми як на юридичному, так і на практичному рівні більше ніколи не допустили таких ситуацій у мирному українському майбутньому.

Актуальність обраної теми підсилюється тим, що в умовах активних контрнаступальних дій сил оборони України на півдні і сході нашої держави, ми повинні не лише досягнути наслідки окупаційних режимів на цих звільнених чи тимчасово окупованих територіях, а й віднайти шляхи профілактики сепаратизму та політико-правові шляхи недопущення його в майбутньому.

24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення рф, про яке західні союзники Україну попереджали ще весною 2021 р. З яких причин Кремль не наважився розпочати повномасштабну війну саме весною 2021 р. – невідомо. Хтось вважає, що не було ще достатньо боєздатних частин для штурму українського кордону або ж навпаки політичної волі. Ще частина політиків та аналітиків вважала, що росіяни все ж намагались перемогти Україну дипломатично та перетворити її у свого васала на кшталт республіки Білорусь.

Якщо говорити про північні регіони нашої держави, то саме на них були зосереджені кращі ударні угруповання ворога. Найновіша техніка, найбільше скупчення наземної техніки, артилерії та авіації просувалось з західних областей рф і з території Білорусі в бік Києва. В перші ж дні вторгнення були зайняті великі площі на Сумщині, Чернігівщині, Київщині. Ворог робив спробу прорватись технікою і авіадесантом на Полтавщину та навіть захопив окремі плацдарми на північному-сході Житомирщини. Саме на такому великому північно-східному фронті і йшла битва за Київ, яка хронологічно тривала 1 місяць 1 тиждень та один день (24.02. – 2.04.2022). Завдяки мужності українських воїнів і вдалим маневрам в обороні, Київщина змогла втримати переважаючі сили ворога та змусити його вивести війська з території трьох північних областей [12, с. 176].

За час спроб ворога заволодіти північчю і столицею України зокрема, жодного квазіутворення, тривалого контролю в регіоні або утворити окупаційну адміністрацію росіянам не вдалось. Зауважимо, що цьому сприяли як постійні сутички з українськими силами оборони, вдалим диверсіям в тилу противника, відсутністю безперебійного постачання та що головне – людському фактору. Люди виготовляли саморобні коктейль Молотова, заманювали колони ворога в пастки, викрадали зброю, техніку і боєприпаси.

Саме український народ виступив як стримуючий фактор та противник будь-якої колаборації у цих регіонах. Однак, окремі випадки колаборації під

час тимчасової окупації ворогом півночі все ж відомі. Так у в одному із сіл на Київщині у березні 2022 р. місцевий житель був призначений росіянами «старостою» села і на час окупації йому було підпорядковано три населені пункти в Бучанському районі. Де-факто, він був самопроголошеним та виконував функції із передачі інформації окупантам про учасників АТО, родин силовиків та заможних жителів в межах цих н.п. Також, він неодноразово виходив з ворогом патрулювати на вулицях в даних селах. 3 березня 2023 р. йому було оголошено вирок у 10 р. позбавлення волі [2]. За тиждень до цього був затриманий СБУ староста с. Озера (поблизу Гостомеля), який також погодився на співпрацю з ворогом в період окупації н.п. у березні 2022 р. і виконував схожі функції [8].

Спротив окупантам та їх мародерству і фізичному насиллю на Київщині, Чернігівщині та Сумщині в результаті перетворився в масовий етноцид українців рашистами на зайнятій на короткий час ними території. Звірства росіян у Бучі, Іванкові, Ірпені, Макарові, в низці сіл північної Київщини та у інших місцях уже відомі ледь не кожному громадянину у країнах-борцях за демократію у світі. Станом на 18 травня 2022 р. поліцією були виявлені тіла 1288 українських громадян, які були вбиті, закатовані або загинули внаслідок обстрілів зс рф. У 50% із цих жертв були вбиті із вогнепальної нарізної зброї. Якою була кількість жертв у інших регіонах і досі встановлюється відповідними силовими структурами та органами слідства [13].

Не без того, що в ході деокупації, виявлялись не лише загиблі, а й факти зниклих безвісти, яких лише на Київщині нараховується понад 300 осіб. При обшуках колишніх російських позицій часто знаходять не лише зброю, боєприпаси чи документи, а й докази потенційних планів Кремля у випадку успішної окупації ними Київщини у березні 2022 р. В одному із схронів біля м. Макарів на Київщині співробітниками СБУ було знайдено кілька сотень чистих паспортів зі штампом УРСР, якими планували примусово паспортизувати жителів області.

Головною проблемою, окрім зруйнованих будинків та об'єктів цивільної інфраструктури залишаються тисячі квадратних кілометрів замінованих угідь. Мова йде не лише про ліси та поля, а й про склади, дороги та закинуті об'єкти. 30 березня 2023 р. президент України В. Зеленський у виступі перед австрійським парламентом заявив, що площа замінованих територій України становить понад 174 тис. км. кв., що де-факто дорівнювало площі двох Австрій. Ту саму цифру було озвучено і 21 вересня 2023 р. міністром захисту довкілля і природних ресурсів України Р. Стрільцем. В цьому контексті слід зауважити, що для подолання наслідків тимчасової окупації північних областей, у серпні 2022 р. США було виділено понад 90 млн. доларів на розмінування. Зважаючи на ті темпи та результати, які з місяця у місяць стають кращими, замінованих територій стає менше, а довкілля чистішим. Тим не менш, для розмінування України потрібно не рік і не два, а щонайменше 10-15 років безперервної роботи з проблемою [20].

Загалом, слід підсумувати, що завдяки основному зосередженню сил ЗСУ та НГУ довкола столиці та чотирьох північних областей, битва за Київ була не лише виграна, а й утворення окупаційних адміністрацій не було на порядку денному у ворога.

Разом з тим, слід зауважити, що саме на Київщині росія вперше вдалась до ядерного тероризму – нею була захоплена Чорнобильська АЕС, а всі її співробітники та охорона зі складу НГУ стала заручниками окупаційних військ. Протягом окупації станції було очевидним, що росіяни намагатимуться використати об'єкт в цілях не наукового вивчення, а ядерного шантажу. Багато побоювань було щодо сховища ядерних відходів та знищення купола над станцією. Однак, в ході окупації станції (24.02.02.04.2022 р.) рашистами виявилось, що персонал в складі 210 людей та 169 охоронців з НГУ були піддані шаленому тиску, майно станції було розграбоване, а в рудому лісі були викопані окопи [17].

Ці всі факти звичайно є в порівнянні незначними наслідками того, що є збитками від окупації Запорізької АЕС, яка триває з 4 березня 2022 р. по наш

час. Першочергово зазначимо, що можливо б її не було як і окупації Херсонської та 60% Запорізької областей. Справа в тім, що згідно із матеріалу інтерв'ю экс-заступника командуючого ОК Південь генерал-майора Соколова для «Української Правди» від 18 вересня 2023 р., для прикриття України на південному фронті було задіяно лише 1500 чоловік, включаючи і сили ТРО. Для реальної протидії в перші дні вторгнення (на думку Соколова) було потрібно хоча би дві бригади ТРО та дві бригади регулярних військ ЗСУ. Мало того, що Херсонщина не мала жодної надійної фортифікаційної лінії, так ще й низка автомобільних і залізничних мостів у регіоні на підступах до ТОТ АРК були розміновані в 2018-2021 рр. [16].

Важкі бої за Антонівський міст з 25 лютого по 1 березня 2022 р. на який час стримали противника від просування в бік Миколаєва, але не зупинило його у північно-східній частині регіону. Справа в тім, що 24 лютого була захоплена Каховська ГЕС, а всі міста і села Лівобережної Херсонщини опинились або в окупації (Генічеськ, Гола Пристань, Олешки) або в оточенні (Скадовськ, Залізний порт і т.д.). Після зайняття стратегічно важливого мосту росіянами, українські регулярні війська розпочали відступати в бік Миколаєва і Кривого Рогу з метою збереження боєздатності [18].

Частина бійців ТРО була страчена росіянами на околиці обласного центру в Бузковому гаю, а ще частині вдалось відступити завдяки маскуванню під цивільне населення або стати частиною руху опору в окупації. Безпосередня окупація 95% Херсонщини розпочалась з 6 березня 2022 р. – опір в Херсоні військами було припинено, а на окраїнах області змогли закріпитись низка українських військових частин з метою не допустити прориву в бік Дніпропетровської та Запорізької областей. Слід зауважити, що зайняття області та її столиці співпало з появою або поверненням на політичну арену таких проросійських політиків В. Сальдо (мер Херсона 2002-2012), К. Стремоусова (1976-2022) (блогер та громадський діяч), О. Кобця (екс-офіцер СБУ) та ряду інших осіб. Згодом, під видом захисту бізнесу від окупантів, а насправді виконуючи завдання фсб рф, на

Херсонщину з стін ВРУ повернувся нардеп від партії «Слуги народу» О. Ковальов [3].

В перші місяці окупації регіону, в нім не була організована система окупаційних адміністрацій, яка діє в ТОТ АРК та ОРДЛО. В першу чергу, це було пов'язано з абсолютною патріотично налаштованою позицією області ще до російського вторгнення. Щоденні мирні мітинги проти окупації проходили в ряді міст Херсонської області і в самому Херсоні з 5-6 березня і до кінця квітня 2022 р.

Перші три тижні під російською окупацією, росіяни не забороняли проведення цих акцій, адже до силового спротиву в жодному із випадків не доходило. Однак, враховуючи посилення та ріст масштабності цього відкритого ненасильницького спротиву, 21 березня 2022 р. окупаційна комендатура заборонила їх проведення на офіційному рівні. Правда це не зупинило херсонців і в той же день, акція була проведена. Востаннє, акції відносно невеликого масштабу були проведені на початку квітня в Голій Пристані (31 березня) та в Каховці (3 квітня). Останній херсонський мітинг проти псевдореферендуму і заходів по його реалізації окупантами було проведено небайдужими українцями 27 квітня 2022 р. [9, с. 34].

Українська мерія Херсону, Олешок і ряду інших міст продовжувала здійснювати свої функції згідно з законами України аж до середини квітня 2022 р. 25 квітня російські війська захопили мерію у м. Херсон і в інші мерії в межах області. З того часу, російська окупація була посилена і стала жорсткішою [11].

Прикметно, що довгий час росіяни не маркували Херсонщину як свою територію на рівні символів державної влади – більшу частину весни 2022 р. у Херсоні та інших містах регіону залишались вивішеними українські прапори. Ворог їх як не знімав, але і не забороняв. Натомість, на окремих ділянках, парках і площах вивіщувався прапор СРСР або бойове знамено 150-ї гв. стрілецької дивізії, яке є сакральним у радянській та російській політиці історичної пам'яті як символ перемоги над Третім Рейхом. Саме ця дивізія є

відомою завдяки штурму Рейхстагу у травні 1945 р. та вивішуванням над його дахом її бійцями бойового прапору частини. Небайдужими українцями ці прапори часто знімалися із флагштоків, знищувалися або навіть і підпалювалися. Винних і відповідно покараних за ці подвиги українських патріотів окупантами знайдено не було [15, с. 42-43].

26 квітня 2022 р. було захоплено мерію м. Херсон. Тоді ж у будівлі мерії було оголошено, що главою окупаційної адміністрації області стане колишній мер міста В. Сальдо. Серед колаборантів особливо виділявся К. Стремоусов, котрого знали в місті як блогера і мандрівника. Ставлення до нього було неоднозначним, але це не пошкодило йому стати правою рукою Сальдо під час окупації правобережжя Херсонщини і Херсону. 23 травня керівник російської військово-цивільної адміністрації (аналог до відповідного українського органу влади на рівні міст та регіонів на час війни) В. Сальдо оголосив область бівалютною зоною – нарівні з гривнею почав ходити рубль. Слід зауважити, що ці заходи не були успішні – населення тимчасово окупованої лівобережної Херсонщини і досі тримає в обороті переважно українську гривню [25].

25 травня подібно до власних указів в часи гібридної війни, путін спростив можливість видачі паспортів рф людям із Херсонської області подібно до процедури видачі російських аусвайсів у лднр. Дещо пізніше, 16 червня того ж року К. Стремоусов як заступник Сальдо заявив, що усі діти, які були народжені в межах регіону після 24.02.2022 р. включно з дітьми-сиротами зможуть отримувати і рос. громадянство. Водночас, він озвучив спекулятивну заяву про те, що в регіоні станом на початок червня було зареєстровано 10 тис. заяв на рос. паспорт [22].

29 червня 2022 р. той же Стремоусов оголосив про початок підготовки до т.зв. «референдуму про приєднання до росії». 4 липня в Херсоні окупаційна ВЦА створила уряд для управління областю за російським зразком регіонального управління. Главою цього окупаційного органу став С. Єлисеєв – колишній калінінградський чиновник, а його віце-прем'єром

(заступником) – В. Беспалов, який також був з Калінінграду. Так званим віцепрем'єром по аграрних питаннях, а по суті куратором по вивозу та розграбуванню аграрних ресурсів області, в тому числі і українського зерна экс-нардеп ВРУ О. Ковальов [14]. Пост окупаційного «міністра освіти і науки» області зайняв росіянин М. Родіков. Стосовно останнього згаданого нами персонажа слід зазначити, що російські освітні стандарти реалізувати на правобережжі йому не вдалось – співпрацювати з колаборантами на рівні шкіл згодилось лише кілька директорів, а усі виші та коледжі були евакуйовані вглиб України, в тому числі ХДУ в м. Івано-Франківськ.

Поряд з формуванням окупаційних адміністрацій наприкінці весни 2022 р. та формування колабораційних органів влади та силових структур (впровадження російської поліції, пенітенціарної та ін. служб), ці речі відбувались на фоні активних боїв на території області та низки акцій з боку руху спротиву. Були вбиті ряд колаборантів в райцентрах, в тому числі поліцейські-зрадники. В самому ж Херсоні найвідомішими ліквідованими цілями українських партизанів стали: помічник Сальдо П. Слободчиков (розстріляний посеред вулиці в авто 20 березня 2022 р.), 20 квітня був вбитий проросійський діяч Кулешов, а завдяки вдалій наводці координат для РСЗО HIMARS на херсонський готель «Play Hotel by Ribas» 25 вересня був ліквідований зрадник і экс-нардеп регіонал О. Журавко. Ще пізніше, в ході відступу росіян на лівий берег, за загадкових обставин 9 листопада 2022 р. загинув в ДТП (ймовірно ліквідований росіянами або українськими партизанами) херсонський гауляйтер і колаборант К. Стремоусов.

Як відповідь на спротив, окупанти вдавались як до викрадення голів ОТГ та громадських активістів, так і до відвертих репресій щодо мирного населення. За різними даними, у заручниках на Херсонщині перебувало понад 300 осіб, а при визволенні правого берега регіону було знайдено 432 вбитих цивільних [7].

Загалом, ситуація на окупованій Херсонщині не була із легких. Гуманітарна криза з продуктами харчування та ліками і іншими речами

першої необхідності, нестабільна робота засобів зв'язку, цензура телебачення та ЗМІ, нелегка ситуація з виїздом за межі окупованого регіону, постійні залякування та примусова російська паспортизація могла б стати нормою, якби не ЗСУ. Саме завдяки безперервному знищенню логістики, штабів, місць скупчення техніки, зброї та боєприпасів (чого лише варті постійні удари по аеродрому Херсона в с. Чорнобаївка) та знищенню трьох автомобільних і залізничних мостів через р. Дніпро, 29 серпня 2022 р. сили оборони України розпочали контрнаступальні дії по визволенню області [4].

Побоюючись стрімкого наступу українських сил, колаборанти за вказівкою Кремля спільно з адміністраціями окупантів в Мелітополі, Луганську та в Донецьку прискорили підготовку до анексії двох південних та двох східних українських областей. 20 вересня Сальдо оголосив, що «референдум» в області як і в інших окупованих регіонах запланований на 23-27 числа того ж місяця. Попередньо, можливості проведення такого нелегітимного процесу на окупованій Херсонщині команда Сальдо обговорювала ще у липні того ж року.

21 вересня 2022 р. глава херсонських колаборантів розуміючи, що на Миколаїв росіяни вдруге не підуть, оголосив окремі окуповані на той час росією ОТГ Миколаївської області частиною окупованої Херсонської. Прикметно, що на тих ділянках зрадниками там були організовані муніципалітети в с. Олександрівка та в м. Снігурівка. Незаконний плебісцит, який проводили окупанти у кожному із регіонів відбувався з доволі низькою явкою та з неймовірними фальсифікаціями. Про нього відомо було хіба що з соцмереж, а голосувати заставляли вдома під дулом російських вояків. 27 вересня 2022 р. ЦВК рф заявила про наступні результати т.зв. «референдумів»: у «днр» за приєднання до рф нібито становило 99,23 %, у лнр «згодними» були 98,42 %, у Херсонській області — 87,05 %, а у сусідній Запорізькій — 93,11 %. Реальна кількість тих, хто проголосував, невідома: окупаційний російський контингент не контролює повністю жоден з регіонів

(за виключенням Луганської області – 98%), а з багатьох н.п. на окупованій території виїхала більшість жителів або ці ж н.п. є порожніми [9, с. 32-34].

Для того, аби урочисто оформити чергову анексію українських територій, яку ніхто не визнав у світі, а в росії її підтримка була мінімальна, були влаштовані ряд заходів за кримським сценарієм зразка 2014 р. По-перше, херсонський та запорізький глави окупаційних адміністрацій (Сальдо та Балицький), подали на підпис путіну прохання про «включення» окупованих територій до складу рф. По-друге, у період з 28 по 30 вересня, як і лднр (з 22.02. 2022 р.), так і Запорізька та Херсонська область на формальній основі вважались росіянами незалежними державними утвореннями. Ця формальність як і у Криму була створена для того, аби урочисто 30 вересня 2022 р. у Кремлі у присутності путіна та чотирьох гауляйтерів окупованих регіонів офіційно оформити анексію.

Усі чотири нелегітимні плебісцити, які були організовані Кремлем у вересні 2022 р. відбулись з порушенням українського законодавства і всупереч міжнародного права. Окрім ООН у резолюції від 12 жовтня 2022 р., США всіх країн ЄС, які засудили референдум як зазіхання на український суверенітет і позаблокового формального союзника рф Сербії, яка не визнала ці акції, тільки РБ та КНДР виявились єдиною підтримкою Кремля в цьому злочині.

Проведення нелегітимного плебісциту не було перепоною для сил оборони України, які продовжили наступальну операцію. Паралельно до Херсонщини, на Харківщині та північних районах Донецької області включно з окремими н.п. південно-західної Луганщини відбулась Слобожанська наступальна операція – битва, яка на рівні з обороною Києва та півночі України є наймасштабнішою контрнаступальною операцією із звільнення тимчасово окупованих територій. Вона мала два етапи (6–12 вересня – 1-й етап та 12 вересня – 2 жовтня – 2-й етап) і як наслідок – територія Харківської області була зачищена на 98% від ворога, північ Донеччини визволена, а плацдарм на Луганщині в порядку майже десяти сил

дозволив ЗСУ утворити плацдарм для стримування і майбутнього штурму лнр. Загалом, в ході цієї успішної операції було звільнено понад 500 н.п. у трьох східних областях нашої держави [23 , с. 13].

Визвольна операція на півдні, яка почалась дещо раніше, закінчилась 11 листопада 2022 р. визволенням м. Херсон від рашистів і деокупацією правобережжя Херсонської області – 40 % від всієї її площі. Колаборанти були змушені тікати спільно з окупаційними військами та влаштувати свою нову столицю в м. Генічеськ – на самому кордоні із окупованим Кримом. Після відступу на лівий берег Дніпра, окупаційна адміністрація продовжила здійснювати тиск на населення, ввела жорсткішу цензуру та контроль за соцмережами. Попри проведення нелегітимних виборів у вересні 2023 р., Кремль відмовився проводити прямі вибори губернаторів на території окупованих Херсонської та Запорізької областей. Це було зроблено як через військові дії, так і через непопулярність кремлівських наративів у цих регіонах, так і через ряд інших факторів. Масові репресії та вбивства цивільних громадян України і досі мають місце серед жителів окупованої лівобережної Херсонщини.

Окрім екоциду на території заповідників в Асканії-Новій та на Кінбурзькій косі, найбільшою екологічною та гуманітарною катастрофою в регіоні слід розуміти навмисний підрив дамби Каховської ГЕС в 2:50 6 червня 2023 р. Було затоплено понад 600 км кв. області (понад 50 н.п.), що призвело до мільярдних фінансових збитків та чисельних людських втрат з обох боків Дніпра [24].

Це безпосередньо стало катастрофою, яка зачепила не лише Херсонську область, а й поставила питання про достатнє водне постачання жителів у гуманітарних та економічних цілях в Запорізькій та Дніпропетровській областях. Саме на водах з Каховського водосховища була побудована вся система водного постачання у м. Кривий Ріг і сотні інших н.п. в радіусі до 200 км довкола цієї катастрофи. Знищення водосховища відновило колишню структуру Дніпра до початку 1950-х рр., але цим самим

позбавило водопостачання і окупований Крим. Подавши в незаконний спосіб на півострів воду у березні 2022 р., окупанти прикриваючись маніпуляціями про українську диверсію, в чергове позбавили води мешканців окупованої української автономії [24].

Ще гостріше постала проблема водного постачання і для безперебійної роботи ЗАЕС, а саме охолодження її реакторів. Звичайно, що спроба провести незаконне переведення мереж постачання електроенергії з української на російську енергосистему, нелегітимна зміна особисто путіним підпорядкування станції з «Енергоатома» у структуру «Росатома» 5 жовтня 2022 р., встановлення окупантами на станції власного порядку, її замінування та шалений тиск на співробітників станції і зараз відлунюються у безпеці не лише України, а й світу. Кремлівський диктатор шантажуючи світ підривом у випадку успішного наступу ЗСУ на південь в бік Криму, непрямо погрожує підірвати станцію. Такі заяви і попередження були як від української влади, так і з боку ворога та великі занепокоєння з боку світової спільноти. Попри особисте втручання в ситуацію МАГАТЕ і її директора Р. Гроссі, який регулярно відвідує станцію з часу її окупації, ворог так і не покинув об'єкт, а тільки посилив його мілітаризацію і незаконне експлуатування [6].

Безпосередня окупація росіянами південної частини Запорізької області розпочалась в перший день вторгнення. Це сталось завдяки прориву ворога з боку ТОТ АРК через Чонгар в бік західної частини регіону. Не маючи можливості підірвати мости, а в окремих випадках вони були знищені ціною власного життя як у випадку з матросом В. Скакуном 24 лютого 2022 р., ворог фактично безперешкодно наблизився до Мелітополя 25 лютого. На цьому напрямку була задіяна лише одна резервна рота проти багатотисячного контингенту окупантів. Звичайно, що їм на поміч вийшли окремі загони поліції, НГУ та інші силові структури, але через відсутність підкріплень та підтримки авіації, фронт у березні-травні 2022 р. закріпився за межами Василівки, перед Оріховим та закінчився на кордоні із Донеччиною. В цьому контексті відзначимо, що через вдалий прорив ворога через Херсонську

область у Запорізьку, у квітні 2022 р. ДБР порушило кримінальну справу за частиною 1-ї статті 111 та частиною 3-ї статті 425 ККУ. У ході справи було допитано понад 50 свідків та обвинувачених, в тому числі і Залужного, комбрига 59-ї бригади О. Виноградова, згаданого нами генерал-майора Соколова та низку інших офіцерів та молодших старшин [1].

Зайнявши такі міста як Мелітополь, Бердянськ, Молочанськ, Енергодар, Токмак та інші південні великі н.п. Запорізької області (25 лютого – 5 березня 2022 р.), як і на Херсонщині, ворог не одразу поспішав встановлювати власні порядки. Не було ясності з лінією зіткнення, а цивільне населення продовжувало проводити мирні мітинги проти окупації. Тим не менш, 25 лютого в Мелітополі почали поширювати заклики до оформлення підписок на проросійські телеграм-канали, була встановлена комендантська година і на вулицях були зосереджені військові патрулі. 5 березня в Енергодарі член партії ОПЗЖ Шевчик самовільно за підтримки рашистів очолив «громадську раду самоорганізації міста». Чинний мер міста Д. Орлов того ж дня заявив, що дії Шевчика є нелегітимними.

4 березня В. Рогов як представник колаборантів від створеної росіянами «Запорізької ВЦА» опублікував програму по експлуатації окупованих територій Запорізької області. За своєю суттю, цей документ багато в чому нагадував свої аналоги, які створювались у лднр в 2014-2016 рр. та в Криму в час «перехідного» періоду, який був проаналізований нами вище. Десь в той же період у медійний простір висувається український екснардеп Є. Балицький. Він не лише курує окупацією регіону, а й сприяє розграбуванню підпорядкованій йому території (в тому числі і через власну агрофірму для вивозу українського зерна) та масовій депортації місцевого населення вглиб росії під виглядом вимушеної евакуації як це робиться в лднр та на Херсонщині і як це було на Харківщині до майже повного її очищення від ворога у вересні-жовтні 2022 р. [10].

За різними оцінками, на окупованих територіях Донбасу, Херсонщини та Запоріжжя без врахування Криму, у 2022 р. росія вкрала та незаконно

вивезла для потреб власного експорту майже 6 млн. тон. зернових, а в 2023 р. – майже 4 млн. З території окупованого Запоріжжя за сприяння Балицького було вивезено 1.4 млн. тон. зерна. Зерно не лише викрадається, а й викупується у місцевих фермерів за ціною удвічі меншою за ринковою і за двічі більші кошти реалізовується на ринках Азії, Близького Сходу та Африки. Великий відсоток вкраденого реалізовується в межах самої рф. Проблема вивозу зерна, устаткування та іншого рухомого майна має місце і зараз на кожній із окупованих областей України [15, с. 45].

Не без того, що як у Херсоні, так і на Запоріжжі, злочини окупантів і колаборантів не залишались безкарними. В березні 2022 р. на вулицях окупованих запорізьких міст почали масово зникати російські патрулі, а в день вдалі влучання українських артилеристів по штабах, складах і дислокаціях техніки тільки зростали. В день потоплення в порту м. Бердянськ 24 березня 2022 р. ВДК «Саратов», про своє існування заявила Бердянська партизанська армія (БПА). З того часу і по сьогоднішній день, вона є рушійною силою щодо ліквідації місцевих колаборантів та відповідальними коректувальниками наведення на потрібні цілі артилерії та авіації для ЗСУ. Головною ціллю для себе бердянські партизани вважають фізичну ліквідацію «губернатора» цієї ТОТ Є. Балицького [5].

Водночас, якщо ми говоримо саме про специфіку окупаційного режиму на Запоріжжі, то по завершенню ніким невизнаної анексії у вересні 2022 р., у Балицького з'явився час для продовження своєї політики по насильній інтеграції окупованого регіону в систему державного життя рф. Окрім штучного завезення в регіон російської валюти і видачі зарплат у російських рублях, окупаційна влада першочергово займалась і повторною радянізацією регіону. По-перше, подібно до Херсонщини та східних областей під окупацією, в низці н.п. були відновлені скульптури на честь Леніна. По-друге, усім вулицям в більшості населених пунктів окупованої частини області були повернуті назви, які вони мали до другого етапу декомунізації в Україні (2015-2021). Зокрема, у Мелітополі окупанти нелегітимно

перейменували вулицю Д. Донцова, уродженця міста на честь його іншого земляка – генерала КДБ П. Судоплатова, котрий відомий виконанням вбивства лідера ОУН Є. Коновальця у 1938 р. у Роттердамі.

Весною 2023 р. Є. Балицький подібно до Сальдо офіційно оформляє питання щодо офіційного статусу Мелітополя як постійної столиці окупованої частини Запорізької області. Водночас, у відповідному указі, Є. Балицький повертає на підконтрольну росіянам територію адміністративне районування області зразка 1991 р. і тим самим нелегітимно ліквідував в межах своєї юрисдикції адміністративний поділ області зразка 2020 р. – саме тоді кожна із областей України отримала укрупнені райони як наслідок реформи децентралізації. 23 вересня 2023 р. Є. Балицький та В. Сальдо були офіційно затверджені губернаторами окупованих частин Запорізької і Херсонської областей.

Як наслідок російського вторгнення, були стреті з лиця землі такі міста як Волноваха, Маріуполь, Попасна, Лисичанськ, Сєверодонецьк, Бахмут, Авдіївку, Мар'їнку. Число цивільних жертв і досі не є порахованими. Лише в межах Маріуполя весною 2022 р. загинуло понад 80-100 тис. жителів.

2 квітня 2022 р. росіяни зайняли Ізюм і опісля того та аж до визволення Харківщини осінню того ж року, ворог поступово почав здійснювати дії щодо оформлення окупаційного режиму на захопленій території. Центром окупованих 40 % частин області росіяни визначили Куп'янськ, а главою російської ВЦА області було призначено представника лнр В. Ганчева у званні підполковника. У червні-липні 2022 р. окуповані частини Харківщини часто відвідували представники найвищих ешелонів російської влади, в тому числі новий головний куратор (замість Д. Козака – Р. Д.) окупованих територій України С. Кириєнко – наблизений до путіна чиновник і перший зам глави його адміністрації. Після частих візитів кураторів з Москви, Ганчев та його команда дали рух низці дій по насильній інтеграції окупованої території у державне та соціально-економічне життя рф:

- бівалютна зона введена не була, але пенсіонерам та колаборантам відповідні виплати росіяни здійснювали у рублях;
- в школах Вовчанська, Куп'янська та Ізюма йшла активна підготовка до впровадження російської освітньої програми із задіянням вчителів з росії (переважно із Північного Кавказу та Сибіру);
- у липні 2022 р. паралельно до Херсона та Мелітополя, на Харківщині були утворені окупаційні відділи поліції та відповідно катівні для допитів і утримання заручників;
- була впровадження сепаратистська символіка Харківщини в окупації, в тому числі нелегітимні прапор та герб;
- росіяни намагались масово провести паспортизацію населення;
- система електромереж та засобів зв'язку була підключена до російських кабелів, в тому числі для трансляцій ЗМІ та цензури особистого листування громадян України в окупації;
- власникам авто в окупації масово видавались номерні знаки російського зразка;
- окупаційна адміністрація у Куп'янську уклала нелегітимну з позицій українського законодавства угоду з донбаськими бойовиками про вивіз зерна у глиб лднр для подальшого збуту на внутрішньому російському ринку [21].

19 серпня 2022 р. росіяни організували на окупованій Харківщині черговий регіональний кабмін – по суті найпізніше у порівнянні з окупованими частинами Запоріжжя та Херсоном. Главою т.зв. уряду було призначено экс-мера російського Краснодару А. Олексієнка, який хоч формально був у підпорядкуванні Ганчева, але де-факто мав ширші за нього повноваження. Можливо це було пов'язано з тим, що росіяни ніколи до кінця не довіряли своїм маріонеткам із числа українських зрадників та колаборантів. Прикметно, що якби не початок успішного контрнаступу на Харківщині у вересні – жовтні 2022 р., росіяни планували провести схожий до вище проаналізованих подій на півдні і сході України псевдореферендум

1-7 листопада 2022 р. з попередньо зафіксованим в таємних документом результатом в 75 % на користь анексії області росією [19].

Після визволення майже всієї Харківщини у жовтні 2022 р. залишки окупаційної адміністрації були змушені тікати в бік лнр та Белгорода. Подекуди про них ще є інформація в проросійських ресурсах, адже за ними ще числиться 29 н.п. східніше Куп'янська, які перебувають і зараз в окупації. Заступник глави окупаційного харківського регіонального кабміну Олексієнко з листопада 2022 р. очолює аналогічний орган окупаційної влади на Херсонщині в Генічеську. Разом з тим, по деокупації Харківщини, окрім замінованої і зруйнованої росіянами територій, найгіршим злочином слід вважати саме людські жертви. Лише в лісі біля Ізюму осінню 2022 р. були знайдені поховання бл. 447 людей, в тому числі старших людей, жінок, дітей та закатованих українських полонених або знайдених попередньо ворогом на полі бою. Всього ж в окупації станом на жовтень 2022 р. загинуло близько 765 жителів Харківської області та м. Харків [12, с. 178].

Отже, на основі проаналізованого матеріалу ми бачимо, що російське повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. стало каталізатором появи нових окупаційних режимів на півдні і сході України. Не мавши змоги закріпитись на півночі, на Харківщині, Херсонщині та Запоріжжі ворог утворив окупаційні адміністрації та впроваджував насильну інтеграцію окупованих територій у власну державну систему соціально-економічних відносин, зокрема і через їх анексію росією, як це було у випадку із Кримом у березні 2014 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Військові побоюються, що їх «призначать» винними за не підірвані мости на Херсонщині на початку повномасштабної війни – ВВС. *Букви*, 2023. URL: <https://bukvy.org/vijskovi-poboyuyutsya-shho-yih->

- російської федерації: законодавче підґрунтя, проведення та фейкові результати. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*, 2023. № 1. С. 27-43.
10. Назарова Є. Недодивилися: як Запоріжжя та неокупована частина області потрапили під санкції Євросоюзу? *Радіо Свобода*, 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/canksii-ec-zaporyzka-oblast/32118984.html>
11. Нікітенко С. Голова Херсонської МВЦА Галина Лугова: "Прошу громадян України залишатися в Херсоні й не погоджуватися на евакуацію до Росії". *Рух Чесно*, 2022. URL: <https://www.chesno.org/post/5365/>
12. Олешко Н. Прояви геноциду українського народу на тимчасово окупованих рашистами територіях України (2022-2023 рр.). *Scientific Collection «InterConf+»*, 2023. № 34 (159), С. 176–185.
13. Павлюк О. На Київщині знайшли тіла ще двох загиблих цивільних. *Суспільне*, 2022. URL: <https://suspilne.media/241994-na-kiivsini-znajslitila-se-dvoh-zagiblih-civilnih/>
14. Погорілов І. Рада отримала свідоцтво про смерть нардепа-зрадника Ковальова: відібрала мандат. *Українська Правда*, 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/17/7385255/>
15. Рафальський О. Загрози Україні в нових геополітичних умовах: ризики та шляхи подолання. *Вісник НАН України*, 2023. № 8, С. 36–48.
16. Роціна О. Бударецький Є. Соколов: Мости на Чонгарі були заміновані, а мости через Дніпро – ні. *Українська Правда*, 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/18/7420320/>
17. Роціна О. Романенко В. Із полону вже повернули 70 нацгвардійців, які охороняли ЧАЕС, ще 107 – у руках росіян. *Українська Правда*, 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/08/8/7414721/>
18. Руденко А. Євчин Д. Ісайко М. «Ми їх скоро виженемо». Герой України Пальченко про початок війни і вихід ЗСУ з оточення. *Радіо*

- Свобода*, 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/heroy-ukrayiny-palchenko-pro-pochatok-viyny-i-vykhid-zsu-z-otochennya/31968831.html>
19. СБУ заявляє, що виявила на Харківщині списки всіх «посадовців» окупаційних адміністрацій. *Радіо Свобода*, 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-kharkivshchyna-kolaboranty/32035117.html>
20. Скаврон Б. Майже третина України є небезпечною через міни: міністр озвучив шкоду для довкілля від війни. *ТСН*, 2023. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/mayzhe-tretina-ukrayini-ye-nebezpechnoyu-cherez-mini-ministr-ozvuchiv-shkodu-dlya-dovkillya-vid-viyni-2414797.html>
21. Солодовнік М. На Харківщині на 23 грудня ще 29 населених пунктів лишаються під окупацією — ОВА. *Суспільне*, 2022. URL: <https://suspilne.media/345070-na-harkivsini-na-23-grudna-se-29-naselenih-punktiv-lisautsa-pid-okupacieu-ova/>
22. Стремоусов загинув у ДТП: що відомо про "подвиги" колаборанта (фото). *Фокус*, 2023. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/536380-stremousov-pogib-v-dtp-hto-izvestno-o-podvigah-kollaboranta-foto>
23. Харук А. Слобожанська наступальна операція: передумови і перший етап (6-12 вересня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 1 (568). С. 5-19.
24. Шацька З. Я. Розвиток підприємницьких структур агропромислового сектору в умовах військового екоциду. *Ефективна економіка*. 2023. № 7. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/24073/1/Shatskaya_ефективна_економіка_7_2023.pdf
25. Що відомо про ситуацію на лівобережжі Херсонщини. *Укрінформ*, 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3735499-so-vidomo-pro-situaciju-na-livoberezzi-hersonsini.html>

Генза Андрій,
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності “Політологія”,
Міщук М.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

АФГАНІСТАН ТА БЛИЗЬКОСХІДНА ПРОБЛЕМА В СТРАТЕГІЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Д. ТРАМПА

Сучасний дискурс політики є дуже насиченим не лише в сенсі подій, назв політичних сил, законів чи історичних рішень, а й насамперед є дуже багатим на знакові особистості. Члени кабмінів, глави урядів, парламентів, військові командири та ватажки незаконних збройних формувань – це далеко не повний список політичних фігур, які щодня примножують чи втрачають бали довіри в потенційного електорату перед виборами. Однак, у великій грі, де вирішуються долі цілих держав і світу, президенти США є гарантами процвітання своєї країни та головними миротворцями на нашій планеті.

З моменту існування цієї посади з кінця XVIII ст., її сучасний рівень вплив почав проявлятися лише з часу світових воєн в першій половині XX ст. Серед останніх керманців Білого дому, його 45-й господар Дональд Джон Трамп (1946) – є як найбільш нетиповим для звичної американської політики, так і досі активним діячем на громадсько-політичній ниві. Його життя до президенства, в часи каденції в 2016-2020 рр. та в опозиції до діючого президента Байдена не може не викликати надзвичайно широкий інтерес для політологів, психологів, економістів та істориків.

Питання Близького Сходу, ймовірно, були для адміністрації Д. Трампа одними із першочергових серед зовнішньополітичних питань, які вимагали врегулювання. Дослідниця С. Пик поділяє їх а дві групи: військові та політичні. Авторка вважає, що першою чергою йшлося про необхідність завершення «непотрібних», як вважав Д. Трамп, для Сполучених Штатів воєн

та повернення американських військових до своїх домівок. Щодо цього С. Пик резонно зазначає, що президент розраховував на підтримку генералів – керівника Пентагону Дж. Меттіса, радника з питань нацбезпеки Г. Макмастера та голови адміністрації Білого дому Дж. Келлі. Д. Трамп виявляв велику повагу до видатних військових та пишався тим, що вони були в його оточенні. Натомість, генерали включно із держсекретарем Р. Тіллерсоном утворювали в адміністрації своєрідну команду «важковаговиків»: виважені та стримані, стійкі до сторонніх впливів, вони були спроможні нівелювати авантюризм Д. Трампа та вирівнювати зовнішньополітичний курс США [4., с. 304].

Цікавим є те, що найменше Д. Трампа критикували саме у військових справах. На кінець 2017 р. в Іраку міжнародною коаліцією на чолі зі Сполученими Штатами було ліквідовано рештки осередків самопроголошеної Ісламської держави. Значно збільшивши ресурси та наділивши ширшими повноваженнями військове командування на місцях, адміністрації Д. Трампа, вдалося ефективно завершити антитерористичні дії адміністрації Б. Обама. У лютому 2018 р. американці почали скорочувати чисельність військ в Іраку. Проте, це скорочення проводилося поступово, зважаючи на попередній негативний досвід швидкого виведення військового контингенту, що проводила адміністрація Б. Обама. Зважаючи на це та на нестабільну ситуацію в регіоні: в Іраку та сусідній Сирії, а також на деструктивний вплив з боку Ірану, орієнтовно 5 тис. американських військовослужбовців залишалося на території Іраку до 2020 р. [9 , р. 141].

Збройні сили США, офіційно продовжуючи боротьбу з тероризмом, широко застосовували безпілотні літальні апарати та іншу високоточну бойову техніку. З їх допомогою за особистим наказом президента Д. Трампа в районі міжнародного аеропорту Багдада було успішно проведено операцію із ліквідації іранського генерала командувача одного із підрозділів Корпусу вартів Ісламської революції К. Сулейман. Офіційний Багдад, не бажаючи ставати ареною протистояння США та Ірану, миттєво відреагував вимогою

повного та негайного виведення з території Іраку американського військового контингенту. Натомість Д. Трамп заявив, що Сполучені Штати накладуть на Ірак економічні санкції та вимагатимуть відшкодування вкладених у розбудову військово-повітряної бази мільярдних інвестицій. До того ж недвозначними були заяви і на адресу керівництва Ірану, яке Д. Трамп застерігав про неминучість удару у відповідь у випадку атаки на американські військові бази та їх персонал у регіоні. Загрозливу риторику президента підтримав і держсекретар М. Помпео, заявивши, що напад на об'єкти США не залишиться для Ірану безкарним у жодному разі [10].

На щастя, здоровий глузд та раціональний підхід з боку усіх залучених сторін взяли гору, Д. Трампу та його адміністрації вдалося уникнути ще однієї війни на Близькому Сході. Вже у листопаді 2020 р. Д. Трамп оголосив про скорочення до 2500 осіб кількості військового контингенту в Іраку до січня наступного року. Аналогічне рішення США прийняли і щодо військ в Афганістані. Остаточне завершення кампанії з виводу військ в обох країнах лягло вже на адміністрацію Дж. Байдена. І хоча Д. Трамп через свій імпульсивний характер і говорив про війну, як досвідчений бізнесмен він добре розумів, що така війна безперспективна і не вигідна, тому він надав перевагу веденню переговорів, демонструючи позицію сили та укладаючи вигідні угоди.

Як вже зазначалося аналогічно поведилася адміністрація президента і щодо Афганістану. На початку своєї роботи в адміністрації Д. Трампа не було чіткого плану для врегулювання ситуації та завершення цієї війни, яка стала найдовшою в історії США. Д. Трамп покладав відповідальність за неспроможність досягти успіху у цій військовій кампанії на своїх попередників Дж. Буша та Б. Обаму, внаслідок діяльності адміністрації останнього в Афганістані залишалося майже 10 тис. американських військових. США постали перед дилемою – посилювати військовий контингент, щоб досягти переможного результату або вивести війська і визнати поразку. Виступаючи

проти війни з 2011 р. Д. Трамп наголошував, що вона коштувала бюджету країни 50 млрд дол. щороку, а людські втрати безцінні [5].

Коли ж відповідальність лягла на нього як на президента, він мусив приймати рішення, але через свій невгамовний темперамент Д. Трампу не вдалося у пошуках миру детально проаналізувати ситуацію в Афганістані. Тому питання, що саме потрібно: перемога чи уникнення поразки, залишалося відкритим. І хоча військовий контингент в Афганістані до травня 2017 р. довелося збільшити до 14 тис. осіб, адміністрацією було доручено Г. Макмастеру розробити конкретні пропозиції. Аналітична група розглядала три варіанти розв'язання питання: виведення військ, що призведе до неминучого захоплення влади в Афганістані Талібами, що було неприйнятним для Д. Трампа, бо означало його повну поразку у війні; залучення ЦРУ до винищення осередків талібів шляхом посилення спеціальних антитерористичних загонів, а після того – виведення військ, однак це категорично неприйнятно для керівництва ЦРУ; – посилення американського військового контингенту в Афганістані, шляхом незначного збільшення чисельності військ, надання ширших повноважень, визначення інших цілей місії, що влаштовувало всі відомства і могло бути підтримано президентом. Одночасно аналізували й іншу можливість – суттєве посилення американської військової присутності шляхом збільшення контингенту до 50–60 тис. чол., що ймовірно забезпечило б перемогу. Однак, останній варіант не знайшов би підтримки серед американських політичних кіл та міг викликати обурення громадськості через надто високу ціну [14].

Абсолютно нову військову стратегію щодо Афганістану була схвалена з боку сенаторів, оскільки нею були враховані всі тодішні інтереси американських військових, також, вона передбачала, що адміністрація президента шукає шляхів щодо виключно переможного виходу з війни. У 2018 р. призначений вести переговори з представниками талібів досвідчений дипломат, экс-посол в Афганістані та Іраку З. Халілзад домігся швидкого прогресу. Він запропонував чіткий графік повного виведення Сполученими

Штатами військ з Афганістану в обмін на залучення Талібану до переговорів з афганським урядом та припинення ворожнечі з обох сторін, вироблення мирної угоди [2].

Однією з умов, які поставили американці була відмова Талібану від підтримки терористичних угруповань, зокрема, «Аль-Каїди». У вересні 2019 р. внаслідок дев'яти раундів переговорів було складено проект угоди, хоча як представники талібів, так і старші лідери руху, не прийняли повний перелік американських умов. Це поставило президента Д. Трампа перед дилемою: завершити війну, виконавши свою передвиборчу обіцянку, чи нівелювати зусилля своїх передників з 2001 р., допустивши можливість відновлення терористичної загрози. Він обрав помірковану лінію поведінки: оголосив про скорочення до 8600 осіб американського військового контингенту в Афганістані, але після різкої ескалації ситуації талібами, заявив, що припиняє переговори з ними [12, р. 90].

З одного боку Д. Трамп не міг підписати угоду з терористами, які продовжували чинити теракти, через які гинули американські солдати. З іншого – продовження силового протистояння заводило у «глухий кут» усі сторони. З огляду на що у листопаді 2019 р. він прибув з візитом до Афганістану, де зустрівся з президентом А. Гані, сподіваючись на те, що таліби також погодяться на припинення ворожнечі. Його візит сприяв відновленню переговорів, які завершилися підписанням угоди про запровадження миру у м. Доха (Катар) у лютому 2020 р.. Цікаво, що документ підписали спеціальний посланець З. Халілзад та політичний керівник Талібану Мулла Абдул Гані Барадар. Відповідно до договору американські війська та війська їхніх союзників виводилися з країни протягом року – до травня 2021 р. За цей період мали відбутися переговори щодо узгодження позицій Талібану з діючим урядом Афганістану, обмін полоненими та зняття санкцій з Талібану. Також зазначалося про недопущення діяльності «Аль-Каїди» як і будь-якої іншої організації екстремістів на території, підконтрольній сторонам договору [7].

Незважаючи на те, що США, виконуючи угоду послідовно скорочували чисельність своїх військ в Афганістані впродовж 2020–2021 рр. (до 2500 чол. на початок 2021 р.), Талібан не виконував свої зобов'язання. Як переконалася надалі адміністрація Дж. Байдена, підготовка завершення війни були не простішою, ніж його реалізація [6]. Отже, слід віддати належне досліджуваному нами діячу: свою передвиборчу обіцянку він виконав.

Стосовно другої групи близькосхідних питань – політичних, як зазначає С. Пик, загалом у цьому регіоні Д. Трамп на відміну від Б. Обами, який дотримувався стратегії «керування здалеку», яка до речі, виявилася неефективною, вів досить прямолінійну політику. Формуючи регіональну антиіранську коаліцію, США налагодили відносини з Єгиптом, ОАЕ, Саудівською Аравією, недвозначно продемонстрували свою підтримку Ізраїлю. Це допомогло адміністрації Д. Трампа максимально чинити тиск на Іран після анонсованого виходу Сполучених Штатів з «ядерної угоди». Основні вимоги були оголошені держсекретарем М. Помпео. Серед них: безперешкодна робота інспекцій МАГАТЕ на всій території Ірану; відмова країни від збагачення урану та від виробництва ракет, що здатні нести ядерні боєголовки; припинення підтримки Іраном Хамасу, Хезболли, Талібану, Палестинського Ісламського джихаду, єменських хуситів, іракських шіїтських військових угруповань; виведення військових сил, що підпорядковані Ірану, з території Сирії; уникнення будь яких загрозованих дій щодо ОАЕ, Саудівської Аравії, та Ізраїлю.

США дали зрозуміти, що лише за умови виконання зазначених вимог, вони розглядатимуть можливість переукладення «ядерної угоди». Скоротивши свою військову присутність у регіоні, США головну роль у стримуванні Ірану відводила Саудівській Аравії та Ізраїлю. Цікавий факт – Д. Трамп став першим президентом Сполучених Штатів з часу ізраїльсько-палестинського мирного процесу, котрий визнав проголошення однієї держави на спірних територіях прийнятним. З цього приводу у лютому 2017 р. він пояснив, що у випадку коли розглядаються варіанти «дві держави» чи

«одна держава», слід погодитися з тим, що влаштує обидві конфліктуючі сторони – Ізраїль та Палестину. Тісна співпраця адміністрації Д. Трампа з урядом Б. Нетаньяху та подальші проізраїльські кроки, до прикладу, визнання Єрусалима столицею Ізраїлю з переведенням туди американського посольства, свідчать про надання переваги варіанту «одна держава» [1, с. 65].

Залишалося відкритим питання щодо майбутнього статусу палестинських арабів на території цієї «одної держави» та внесення відповідних положень до конституції [13, р. 30–31].

За ініціативи адміністрації Д. Трампа у лютому 2019 р. у Варшаві відбулася близькосхідна конференція, у порядку денному якої були пріоритетні проблеми регіону. Зокрема: конфлікти у Ємені та Сирії, поширення озброєнь, тероризм та екстремізм, підривна діяльність квазі-військових угруповань, безпека морської торгівлі. Основна мета форуму – зосередити увагу на поширенні тероризму та впливу Ірану у регіоні. Країни – члени ЄС скептично поставилися до проведення такої конференції, а росія і Туреччина відмовилися прийняти у ній участь через антиіранське спрямування. Незважаючи на це у конференції взяли участь понад шістьдесят країн, а Сполучені Штати за її підсумками продемонстрували американо-ізраїльсько-арабську єдність, що було ефективною альтернативою Мадридському квартету (ООН, ЄС, США, Росія), що до цього зобов'язувався регулювати проблеми близькосхідного регіону. Крім того, США домоглися своєї основної мети – залишення Ірану у відносній ізоляції через консолідацію зусиль Ізраїлю та сунітських арабських держав [8]. До речі, ця конференція демонструє можливість вирішення актуальних безпекових проблем без участі росії, що відбувається і зараз.

Разом з тим, на відміну від США, Іран не мав навіть намірів скорочувати свою військову присутність в Сирії, а спроби Б. Нетаньяху переконати керівництво росії вплинути на Тегеран у цьому питанні зазнали фіаско, президент Д. Трамп вирішив, що має компенсувати Ізраїлю безпекові ризики. З притаманною йому імпульсивністю, безтурботністю і легкістю він

написав у Твіттері про те, що настав час для визнання суверенітету Ізраїлю над Голанськими висотами, які є стратегічно важливою територією як для безпеки країни, так і для регіональної стабільності загалом [3, с. 135].

У березні 2019 р. Д. Трамп президентською прокламацією оголосив територією Ізраїлю Голанські висоти, що порушувало ізраїльсько-сирійську угоду 1974 р. та режим стримування обох сторін від ворожнечі. І як наслідок, означало, що Іран за сприяння Б. Асада отримав «легальний» привід для нарощування військової присутності на сирійському боці кордон; своєю чергою, Ізраїль – завдавати превентивних ударів по позиціях Хезболли. При цьому, як стверджують експерти у справах регіону, незважаючи на провокацію загострення протистояння між Ізраїлем та Іраном, Ізраїль у жодному разі не дозволив би контролювати Голанські висоти Сирії чи якимось квазі-військовим угрупованням за підтримки Ірану [11].

Стосовно Саудівської Аравії, слід зазначити про те, то вона була першою країною, яку відвідав Д. Трамп, вступивши на посаду президента Сполучених Штатів. Він був задоволений результатами візиту, зокрема, укладеними багатомільярдними угодами щодо інвестицій та поставок озброєнь, які Саудівська Аравія використала у протистоянні з Іраном на території Ємену. Там ще з 2014 р. не припиняється внутрішній конфлікт між військами уряду країни та опозиційним воєнізованим угрупованням хуситів Ансар Аллах, що підтримує Іран. Довірливі відносини, налагоджені між М. бін Салманом та радником Д. Трампа з питань близькосхідної політики Дж. Кушнером, давали підстави сподіватися на успішне посередництво Саудівської Аравії в мирному врегулюванні ізраїльсько-палестинського протистояння [14, р. 230].

План розроблений Дж. Кушнером, був підтриманий М. бін Салманом, який намагався «продати» його пакетом разом із десятильямільярдною субсидією від Саудівської Аравії лідеру палестинців М. Аббасу, але останній від пропозиції відмовився. Що ж, амбітні сподівання Д. Трампа і Дж.

Кушнера не справдилися, тому перевагу надали концентрованій підтримці Ізраїлю та варіанту «одна держава».

Таким чином, е зовнішній політиці Трамп в багатьох моментах зруйнував традиційні принципи ведення гри, які були притаманні попереднім адміністраціям після 1945 р. Він вийшов з Паризької кліматичної угоди в 2017 р., вийшов з ядерної угоди із Іраном, але водночас намагався приборкати його численними санкціями та підписанням більш вигідної порівняно з 2015 р. угоди. Прихильність американської адміністрації дала можливість Саудівській Аравії поступово перебирати на себе активнішу роль на Близькому Сході на тлі послаблення традиційних ключових гравців, таких як – Єгипет, Ірак та Сирія, що цілком влаштувало 45-го президента США і дещо змінило правила гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудко І. Зовнішньополітичний курс Д. Трампа в умовах формування нового світопорядку. *Політичне життя*. 2023. № 1. С. 62-68.
2. Лахман Р. Політика еліт і занепад США. *Спільне*, 2020. URL: <https://commons.com.ua/uk/pasazhiri-pershogo-klasu-na-korabli-sho-tone-politika-elit-i-zanepad-velikih-derzhav/>
3. Матвійчук Н. В. Культурна дипломатія США за президентства Д. Трампа. *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 4. С. 129–138.
4. Пик С. Зовнішня політика адміністрації президента Д. Трампа на Близькому Сході (специфіка рішень). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 42, С. 304–311.
5. Топ-10 головних передвиборних обіцянок Трампа. *УНІАН*, 2016. URL: <https://www.unian.ua/world/1616092-top-10-golovnih-peredvibornih-obitsyanok-trampa.html>

6. Afghanistan: Background and U.S. Policy: In Brief. *Congressional Research Service*. 2022. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R45122.pdf>
7. Agreement for Bringing Peace to Afghanistan. 2020. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-ToAfghanistan-02.29.20.pdf>
8. Czulda R. The Warsaw Summit: Not So ‘Anti-Iranian’ but Still a Success. *AC*, 2019. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/the-warsaw-summit-notso-anti-iranian-but-still-a-success/>
9. Cook S. No Exit. Why the Middle East Still Matters to America. *Foreign Affairs*. 2020. Vol. 99. No 6. P. 133–142.
10. Kim M. S. Rucker Ph. Trump Threatens to Strike Iranian Cultural Sites and Impose ‘Very Big’ Sanctions on Iraq as Tensions Rise. *The Washington Post*. 2020. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/trumps-threats-against-iranian-sites-raisequestions-about-the-potential-for-war-crimes/2020/01/05/>
11. Landler M., Wong E. In Golan Heights, Trump Bolsters Israel’s Netanyahu but Risks Roiling Middle East. *The New York Times*. 2019, URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/21/us/politics/golan-heights-trump.amp.html>
12. Malkasian C. How the Good War Went Bad. America’s Slow-Motion Failure in Afghanistan. *Foreign Affairs*. 2020. Vol. 99. No 2. P. 77–91.
13. Munayyer Y. There Will Be a One-State Solution. But What Kind of State It Will Be? *Foreign Affairs*. 2019. Vol. 98. No 6. P. 30–36.
14. Wolff M. *Fire and Fury. Inside the Trump White House*. N. Y.: Henry Holt and Company, 2018. 322 p.

Вацик Михайло,
студент 2 року навчання
магістерської програми
спеціальності «Політологія»,
Міщук М.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

ІДЕОЛОГІЯ ТА ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Актуальність теми визначається в першу чергу суспільно-політичним та історичним значенням Народного Руху України як політичної сили, що доклала титанічних зусиль у боротьбі за проголошення незалежності України. НРУ вважається одним із провісників незалежності України. Народний Рух із самого початку свого існування був осередком формування та розвитку української інтелігенції, яка мала стати лідером думок народних мас, що прагнули незалежності. Проте для цього потрібно було насамперед пробути національну та політичну свідомість.

При вивченні досліджуваного питання, основну увагу варто приділяти науковим працям, підручникам, статтям з даного питання. Зокрема праці та наукові статті С. Адамовича, Г. Гончарука, В. Деревінського, М. Кучерук, В. Піпаш, А. Постола, О. Постола, В. Редзюка А. Романюка, Р. Савранського, М. Срібної, Ю. Шведа та інших. Джерельну базу вивчення теми забезпечило використання першоджерел, а саме нормативних документів, заяв, рішень близьких до НРУ організацій, товариств, які підтримували створення Народного Руху України, спогадів очевидців процесу державотворення і ролі Народного Руху України у цьому процесі.

Перш за все, слід сказати, що 16 лютого 1989 р. в «Літературній Україні» було оприлюднено проект Програми Руху, де свої підписи поставили представники ініціативних груп Інституту літератури АН УРСР та Київської організації Спілки письменників України.

У розділі «Загальні принципи» Проекту Програми Народного Руху за перебудову йшлося про те, що рухівці будуть протистояти будь-яким спробам здійснити асиміляцію національних меншин в Україні. Першим і найважливішим завданням на цьому етапі було вирішення національно-культурних питань, а саме надання українській мові статусу державної в тодішній УРСР. Також передбачалося сприяння розвитку культури й освіти в осередках нац. меншин, а також сприяння розвитку адміністративно-територіального самоврядування у місцях компактного проживання цих меншин [2, с. 14-15].

Зауважимо, що найбільший вплив на створення Народного Руху України мали країни Балтії, які боролися за демократизацію суспільного життя. В той же час, за словами О. Гараня, Проект Програми НРУ за перебудову був значно поміркованішим за програми балтійських народних фронтів [5; 39].

Установчий з'їзд Народного Руху України відбувся 8-10 вересня 1989 р. на якому було утворено Народний Рух України за перебудову. За даними мандатної комісії на I з'їзді НРУ за перебудову було зареєстровано 1100 делегатів та низка гостей. До слова на з'їзді серед делегатів був один кореець. Це відомо із стенограми Установчого з'їзду Народного Руху України про національний, соціальний та фаховий склад делегатів з'їзду (див. дод. Б.5). Загалом на з'їзді було представлено 13 національностей [19, с. 7; 22, с. 254].

Загалом було прийнято 13 резолюцій, заяв, звернень. На з'їзді було головою НРУ за перебудову І. Драча, а М. Гориня та В. Яворівського – заступниками Голови НРУ за перебудову [19, с. 7-8].

За словами, Я. Білика, заснування Народного Руху України засвідчило зростання політичної свідомості українського суспільства. Сам В. Чорновіл пригадував, що «...ідея створення Руху виникла спонтанно, вона йшла знизу...» [6, с. 21; 17, с. 115]. Відтоді, за словами С. Бондаренка, НРУ відіграв чи не найвирішальнішу роль у здобутті Україною незалежності і став

вектором спрямування для українських національно-демократичних сил [4, с. 80-81].

1 березня 1992 р. відбувся III Всеукраїнський Збір, який ухвалив поправки і доповнення до нової редакції Програми та Статуту НРУ. Тоді рухівці почали виступати за правову, демократичну державу, яка має бути побудована відповідно до національних та історичних особливостей розвитку України. Народний Рух виступав за неподільність України, а в ідеї непохитності кордонів у Європі вбачав мирний діалог між державами. У питанні місцевого самоврядування, НРУ виступав за розширення повноважень місцевої влади у питаннях, що віднесені до їх компетенції [2, с. 20; 22, с. 256].

Саме після III з'їзду, за словами В. Піпаш, Народний Рух України взяв шлях на перетворення у політичну партію. Вперше ідея створення політичної партії на основі НРУ була озвучена навесні 1990 р. та була розглянута на IV сесії Великої Ради Народного Руху України.

Після загибелі В. Чорновола у спланованій, на нашу думку, автокатастрофі, за головування Г. Удовенка, у 2001 р. була прийнята нова редакція Програми НРУ, у якій «національна демократія» стала офіційною ідеологією політичної партії.

Незабаром, у грудні 1998 року, НРУ назвало своїм головним завданням перетворитися у всеукраїнську партію й гордо нести у маси українську національну ідею [1, с. 12; 22, с. 256].

Політична програма Народного Руху України визначає офіційною ідеологією партії – українську національну демократію. У своїй діяльності члени НРУ відстоюють правоцентристську позицію. Програмою Руху чітко задекларовано той факт, що українська національна демократія як ідеологія партії має на меті «...утвердження української нації» шляхом утворення «...власної держави». В цьому плані, рухівці наполягають на утвердженні українцями своїх прав [23].

Відтак гаслом Народного Руху відповідно до політичної програми є «Державність, добробут, демократія». Історичним завданням НРУ визначено утворення «України для українців». Основною цінністю відповідно до ідеології партії є національна, правова, соціальна, демократична держава.

Згідно із українською національною ідеєю, держава матиме національний характер, а також самостійний розвиток, складовими якого є політична, інформаційна та економічна незалежність України. Усі наступні складові Програми НРУ побудовані на основі цієї ідеології [18]. Державна влада повинна здійснюватися в інтересах народу, захищати інститути державної влади, права та свободи громадян. Рух прагне забезпечити суспільний контроль за апаратом державної влади крізь звітність роботи відповідних органів державної влади. Це має забезпечити прозорість та відкритість органів влади перед суспільством, коли кожен може отримати доступ до інформації стосовно діяльності владних структур [23,с.273].

Політична програма Народного Руху України розглядає Україну як «національну державу». Дотримуючись Конституції України, НРУ вважала за необхідне розвивати Україну як унітарну державу за формою державного устрою. Політична програма не оминула увагою автономію Криму. Тому враховуючи даний фактор, Народний Рух України розглядає Україну як унітарну державу, проте із адміністративно-територіальним самоврядуванням [24].

Це самоврядування розглядається як фактор децентралізації України і збільшення повноважень на місцях [23].

Проте, за словами українського науковця С. Адамовича, питання державного устрою спричинили у 1990-1991 рр. суперечки між членами Руху. Проблема полягала у тому, що рухівці мали різні погляди на федеративний чи унітарний державний устрій. Вони яскраво проявили себе саме на Установчому з'їзді у 1989 р. і лише посилювалися в силу того факту, що В. Чорновіл надавав перевагу децентралізації державного устрою Української держави [2, с. 19].

Повернемося до поглядів В. Чорновола щодо державного устрою України. Ідея федералізації у поглядах В. Чорновола мала на меті забезпечити найбільшу економічну самостійність кожного регіону. Проте, Чорновіл передбачав у питанні вироблення державної ідеології та розвитку культурно-освітньої сфери жорстку унітарність.

Сама ідея федералізації, за словами його сина Т. Чорновола, виникла у його батька ще у 1987 р. на одному із засідань дискусійного клубу в Львові. Це проявлялося у його діяльності у 1991 р., під час формування Галицької Асамблеї. Проте, С. Адамович посилається на С. Давимуку, який стверджував, що в момент формування цього об'єднання Чорновіл радше обстоював ідею адміністративної реформи, в ході якої передбачалося створення регіонів, які мали б відповідати історичним землям [2, с. 19].

У 1992 р. В. Чорновіл став одноосібним головою НРУ. У колах Руху продовжувалися суперечки щодо державного устрою. І. Драч і М. Горинь відстоювали ідею унітарної держави, в той час як частина рухівців агітували за земельний поділ (федералізацію). Із остаточним приходом Чорновола на посаду голови НРУ, із двоїстістю у поглядах щодо державного устрою України було завершено.

Від тоді, НРУ передбачав необхідність переглянути адміністративно-територіальний устрій, змінивши області на землі, відповідно до специфіки регіону. Поряд з цим вони погоджуються на унітарну державу і вважали, що поділ території України на землі не робить автоматичну зміну державного устрою із унітарного на федеративний [2, с. 19-20].

Також слід згадати 1996 р., а саме прийняття Конституції, після якої Рух в ухвалі Проводу від 6-7 серпня 1996 р. заявив про те, що Україна отримала легітимні засади свого існування, тому основним завданням НРУ постала розробка концепції адміністративної реформи. Таким чином, за словами С. Адамовича, рухівці розуміли, що унітарна форма державного устрою не вирішує проблему неефективного адміністративно-територіального поділу в Україні [2, с. 25].

Народний Рух України визначає основні принципи розвитку правової системи в Україні, включаючи рівність перед законом, право реалізувати свої права і свободи без загроз національній безпеці та порушенням інших громадянських прав, верховенство права, законність дій у всіх гілках влади та справедливість в усіх сферах життя. Відносно судової гілки влади, НРУ підтримує впровадження інституту присяжних для забезпечення більшої участі громадян у судочинстві.

Національна безпека є критично важливим питанням, і для її забезпечення НРУ пропонував ряд заходів, включаючи інтеграцію України в євроатлантичні структури, інтеграцію українців в Україну, а також розвиток співпраці в галузі безпеки з іншими країнами та організаціями, зокрема НАТО та ЄС [16].

Головною метою економічної політики держави має стати підвищення рівня життя та добробуту населення держави. Для досягнення цієї мети, з боку держави мають бути виконані низка заходів, а саме: створення сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання виробництва та конкурентоспроможності економічних суб'єктів. Основним способом підвищення конкурентоспроможності, реформування інституту власності, члени НРУ вбачають приватизацію комунального та державного майна. Проте, процес приватизації повинен проходити прозоро, на засадах конкурентності з дотриманням пріоритетів державно-національних інтересів [14].

Підприємницька ініціатива є сильним механізмом у господарських відносинах, і Народний Рух України розглядає її як діяльність суб'єктів господарювання, яка здійснюється на добровільних засадах з власними ризиками та метою отримання прибутку. Народний Рух України вважав, що небюджетні джерела фінансування повинні бути основними джерелами для об'єктів економічної діяльності. Державні стратегічні програми, з іншого боку, мають фінансуватися за рахунок бюджетних коштів, через прозорий конкурс на виконавця замовлень держави [15,с.175-182].

Згідно з поглядами ідеологів Народного Руху України, держава не повинна втручатися господарсько-комерційну діяльність суб'єктів економіки. Для стабільності економічної ситуації в Україні НРУ передбачає повернення вивезеного за кордон капіталу. Щоб це здійснити державою повинні бути створенні відповідні умови, а саме: стабільність та міцність гривні як національної валюти, стабільна податкова політика та низький рівень інфляції [23].

Програма НРУ також передбачає скасування практики накладання штрафів та пені, а також створення сприятливої податкової системи, що сприяє розвитку підприємництва всередині України. Народний Рух України прагне до інтеграції української економіки в європейський ринок і розвитку інноваційних галузей, що підвищить конкурентоспроможність України на міжнародному рівні [14.с,56].

Народний Рух України визнає велике значення аграрного сектору та планує провести аграрну реформу з урахуванням наступних основних принципів. По-перше, ця реформа має передбачати подальше розвиток земельної реформи, включаючи видання державних актів на право власності для власників землі та створення законодавчого базису для функціонування земельного ринку. Також планується надання права власності на землю репресованим тоталітарними режимами або їхнім нащадкам.

По-друге, передбачено реформування структури управління аграрним сектором для адаптації його діяльності до умов ринкової економіки.

По-третє, аграрна реформа включає реформування та реструктуризацію колективно-сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських виробничих господарств з метою створення нових економічно вигідних структур, таких як фермерські господарства, приватно-орендні господарства та господарські товариства.

По-четверте, планується надання колишнім колективно-сільськогосподарським підприємствам свідоцтв на право власності на землю.

По-п'яте, аграрна реформа спрямована на диверсифікацію діяльності виробників та підприємців у сільських районах та створення нових робочих місць.

По-шосте, передбачено комплексний розвиток сільських територій та інфраструктури сільської місцевості.

По-сьоме, аграрна реформа має створити умови для реалізації механізмів ціноутворення на внутрішньому ринку агросектору України.

По-восьме, планується створення інфраструктури сільського господарства, включаючи мережу продовольчих та плодоовочевих ринків, роздрібну торгівлю та аукціони живої худоби.

По-дев'яте, реформа включає в себе створення системи цінового моніторингу.

По-десяте, планується технічне переоснащення агровиробництва, включаючи створення Земельного (іпотечного) банку, який надаватиме низьковідсоткові кредити на довготривалий термін, та залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Також передбачено реформування системи науки та освіти в агросекторі, об'єднання профільних навчальних та наукових установ з метою підвищення якості підготовки вузькопрофільних спеціалістів та підвищення ефективності агросектору України.

Соціальна політика, відповідно до політичної програми Народного Руху України, спрямована на забезпечення належного рівня матеріального благополуччя всього населення та мінімального прожиткового мінімуму для вразливих груп населення. Політика соціальної реформи включає кілька кроків, таких як пенсійна реформа, забезпечення права на працю та створення умов для зайнятості громадян.

Для реалізації пенсійної реформи, Народний Рух України пропонував трьохрівневу систему. Перший рівень полягає в збереженні пенсійної системи, де роботодавці вносять обов'язкові внески до пенсійного фонду держави. Другий рівень передбачає систему заощаджень, де працівники вносять частину свого заробітку на особистий пенсійний рахунок, який

накопичується як інвестиційний капітал. Накопичені кошти із другого рівня додаються до пенсії, яка визначена першим рівнем. Третій рівень передбачає недержавне пенсійне забезпечення, де створюються недержавні пенсійні фонди, куди працюючі добровільно вносять кошти.

Програма НРУ також вказує на необхідність реформи системи оплати праці для забезпечення належного прожиткового мінімуму не тільки для працівника, але й для його сім'ї. Належна оплата праці важлива для того, щоб громадяни могли відпрацювати необхідний строк перед виходом на пенсію [19].

Також Народний Рух України передбачив реформу системи надання соціальних послуг. Насамперед Рух вважала, що одним із найголовніших завдань держави у соціально-економічній сфері є подолання бідності.

В основі цієї реформи поставлено ідею самоврядної моделі управління обов'язковим держстрахуванням. Вона передбачає створення фондів, які самостійно реалізують управління своєю діяльністю. Серед них – пенсійні фонди, дитячий фонд, фонд страхування на випадок безробіття, фонд страхування від нещасних випадків на виробництві, від тимчасової працездатності, а також обов'язкове створення фонду медичного страхування [23].

Надважливим питанням існування української нації є охорона здоров'я та материнства, тому необхідність реформування медичного сектору полягала у тому, щоб створити дієву систему профілактики захворювань та доступу усіх без виключення громадян до якісної медицини. Для реалізації реформування української медицини, Народний Рух України пропонував ввести обов'язкове медичне страхування усього населення а також запровадити інститут родинного лікаря, надати більше можливостей для амбулаторної медико-санітарної допомоги [8,с.159-160].

Права дитини та охорона материнства і дитинства визначені Програмою Народного Руху України як пріоритетні у загальнонаціональному масштабі. В межах забезпечення загальнонаціональних пріоритетів рухівці

ініціюють створення Державного дитячого фонду (має бути заснований у рамках програми «Дитина ХХІ століття») [23].

Для забезпечення соціального захисту материнства та дитинства, Народний Рух України пропонував надавати фінансову підтримку матерям-одиначкам, багатодітним матерям та дітям-інвалідам, враховуючи прожитковий мінімум та його зміни. Партія поклала основний акцент на молодь і вважала, що вона відіграє ключову роль у розвитку та формуванні української нації та держави. Для цього було розроблено спеціальну молодіжну політику з певними принципами та засадами. Основні аспекти цієї політики включають розвиток молодіжного бізнесу за допомогою державних програм та фінансово-кредитної підтримки. Важливим аспектом є створення "соціального старту" для молоді та розробка національного ювенального законодавства [9].

Для здійснення молодіжної політики, рухівці пропонують задіювати молодіжні організації, які діятимуть для захисту та реалізації інтересів окремих прошарків молоді. Тому Народний Рух України всіляко підтримує ініціативу молодіжних організацій та окремої молоді, що допомагає збільшити політичну активність населення, зокрема молоді, а від так встановленню в середовищі молоді та всього населення принципів та ідеалів демократії, державності та національних і духовних цінностей [4,с.45].

Українська культура розглядається ідеологами Народного Руху України як чинник консолідації української нації. У широкому розумінні вона має стати невід'ємним елементом програми державотворення [12,с.127-131].

Одним із гармонійних чинників розвитку держави та нації НРУ вбачав у всебічному та найповнішому розвитку української мови у всіх сферах життєдіяльності країни. Рухівці виступали за реалізацію конституційного права та положення щодо державного статусу української мови та зобов'язання держави забезпечити всебічний розвиток функціонування

української мови як державної в Україні. Одним із гасел Руху є «Утверджуємо українську мову – мова врятує майбутнє України» [23].

У сфері культури, рухівці, відповідно до Програми НРУ, наполягають на реалізації державної програми розвитку культури, зокрема мистецтва, книговидання. Держава повинна підтримувати пресу, радіо- і телемовлення, відродження культурно-освітніх центрів у регіонах, народних звичаїв та традиції (свята, обрядовість, ремесла, декоративно-побутове мистецтво).

Одним із напрямків розвитку української культури є преса, яку НРУ бачить як незалежну. Також в такому руслі повинне розвиватися телебачення. Народний Рух України у своїй програмі постановив боротися за самобутність України, як держави документального кіно, держави виставок та музеїв, оперних театрів та музики [19].

Для забезпечення нормального функціонування культурно-мистецьких закладів та організацій, Народний Рух України вводив пільгове оподаткування, шукав меценатів та спонсорів для гуманітарних програм у минулому. В той час рухівці активно домагалися повернення викрадених або вивезених пам'яток культури та мистецтва, а також відновлення втрачених пам'яток. Вони прагнули скасувати тоталітарну символіку та розвивати національну гідність.

Освіта виступала як основа розвитку держави, і освічені громадяни здійснювали формування та розвиток держави і нації. В той період, основною метою у сфері освіти було створення системи національної освіти, побудованої на засадах національної педагогіки, яка закріплювала патріотизм, етику та естетику християнства та забезпечувала високий рівень знань і навичок.

Народний Рух України пропонував повністю фінансувати державні та комунальні навчальні заклади та підвищувати статус освітян. Паралельно, вони також підтримували розвиток приватних навчальних закладів для розширення системи навчання і впровадження інноваційних методів навчання.

У минулому рухівці наголошували на розвитку дошкільної освіти та приватних дошкільних закладів. Згідно з їхньою програмою, загальна освіта була обов'язковою, і вони працювали над покращенням середньої освіти та залучалися до міжнародних освітніх програм для підтримки талановитих учнів і вчителів. Всі ці заходи сприяли збереженню провідної позиції України в освітньому просторі Європи [25,с.91-97].

Молодіжні та дитячі організації, такі як "Пласт" та "Українська молодь Христові", грали важливу роль у позашкільній діяльності та національно-патріотичному вихованні, і члени НРУ підтримували їхню діяльність та вимагали державної підтримки для цих організацій.

У сфері вищої освіти, Рух активно домагався гарантування права на навчання у вищих навчальних закладах за державний рахунок на конкурсних засадах, а також надавання кредитів громадянам для отримання вищої освіти. При цьому, вони визначали пріоритети у сфері вищої освіти, такі як надання повної автономії університетам, створення належних умов для навчання та проживання студентів та професорсько-викладацького складу на європейському рівні, і вимагали використання української мови в навчальному процесі на всіх рівнях освітньої системи [21].

Народний Рух України активно підтримував фінансування науки з боку держави, спрямоване на подолання наукового застою в Україні. Вони відстоювали гуманізацію науки як важливу частину національної культури і підкреслювали необхідність розширення наукових досліджень в галузі історії України, церковної історії, природничих наук, мовознавства, етнографії, соціальної психології, етики, естетики та філософії, як способу формування українського національного менталітету та підтримки державотворчих процесів в Україні.

Вони розуміли, що духовність має важливе значення для будь-якої держави, і віддавали велику увагу українським церквам, прагнучи до створення "Єдиної Помісної Православної Церкви" для укріплення національної ідентичності та державобудівництва [22].

Згідно з Програмою Народного Руху України, рухівці в минулому підтримували відродження Православної церкви та вільний розвиток Української Греко-Католицької Церкви, які страждали під тиском радянського тоталітарного режиму. Народний Рух України зобов'язувався захищати права та інтереси церков, компенсувати їм моральні та матеріальні втрати, які вони зазнали під час радянського СРСР, та докладати зусиль для повернення храмів та майна цим релігійним організаціям [20].

У напрямку етнонаціональної політики, Програма НРУ декларувала необхідність гармонізації міждержавних та міжнаціональних відносин. Повинні бути враховані інтереси усіх етнічних груп, а саме етнічної більшості (українців) так і нацменшин. Теж враховується необхідність усунення факторів міжетнічних конфліктів. Народний Рух виступав за підтримку прав та свобод кримськотатарського народу, підтримки розвитку кримськотатарської автономії, культури та мови, поряд з нею необхідність підтримки караїмської та кримчацької мов та діалектів, як одна з умов становлення соборної України [24].

Актуальними залишилися питання інформаційної безпеки держави, що була однією з основних складових національної безпеки, і Народний Рух України підтримував формування та виконання державної інформаційної політики. Метою цієї політики було впровадження України в світовий інформаційний простір, оскільки відсутність доступу до інформації створювала загрозу для національної безпеки.

У цивілізованому світі існувала дефіцитна інформація про Україну, і тільки під час конфлікту на сході країни світ почав відкривати Україну як провідну державу з визнаним лідерством у багатьох аспектах, включаючи науково-технічний, культурний та військовий.

Народний Рух України вважав, що для забезпечення національної інформаційної безпеки потрібно прийняти ряд заходів, включаючи створення національного інформаційного простору, боротьбу з дискримінацією україномовного сегменту, інформаційний захист від іноземних держав,

інформатизацію населення та правовий контроль за засобами масової інформації. Також обговорювалася необхідність очищення інфопростору від ворожої інформації щодо України [20].

Енергетична безпека, з погляду Народного Руху, має здійснюватися через створення національної енергетичної стратегії, що має за мету зменшити енергетичну залежність від росії, забезпечити самозабезпечення держави паливом та енергією[23].

Ми вже раніше згадували що основними зовнішньополітичними цілями Української держави, відповідно до Програми НРУ була інтеграція до Європейського Союзу та НАТО. Поряд з цим, Народний Рух України вважав за необхідне підняття міжнародного авторитету України, захист національних інтересів нашої держави. Основні засади зовнішньої політики повинні чітко будуватися на загальнонаціональних інтересах. У зовнішньоекономічній діяльності Україна повинна забезпечувати формуванні системи спрямованої на імпортозаміщення, а щодо експорту, то економіка України має орієнтуватися на експорт власної продукції закордон [11,с.127-134].

Народний Рух України наполягав на унеможливленні перетворення України на ринок збуту низькоякісної продукції. Держава має створювати зовнішньо-комерційні підприємства, які працюватимуть для експорту нашої продукції на міжнародні ринки товарів та послуг. Держава має контролювати ввіз в Україну товарів, а саме наявність сертифікації, що відповідає національним вимогам, а у разі невідповідності національній сертифікації не допускати такий товар на вітчизняний ринок [13,с.114].

Важливим фактор, як вважають рухівці є запровадження санкцій щодо приховування грошово-валютних активів та продажу товарів за демпінговими цінами. Політична програма завершується словами, що її реалізація можлива лише у випадку приходу до влади патріотичної влади, яка б захищала національні інтереси та досягнути гідних умов життя для

населення. Переобрання влади декларується як спосіб реалізації мети політичної партії Народний Рух України [19].

Партія визначила свою суспільну та соціальну базу у всьому народі. Їхня політична програма сформована з урахуванням завдань державотворення епохи.

Отже, історичною місією Народного Руху України є створення України для українців та їхню повноцінну інтеграцію в Україну. Проте це не означає великого шовінізму, але враховує права та свободи українців як корінної нації і сприяє розвитку національних меншин, включаючи кримські татари. Для Народного Руху України соборність України включає в себе єдність українців як корінної нації та національних меншин, що проживають в Україні, і призводить до розширення та різностороннього розвитку багатогранної української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович С. Вячеслав Чорновіл – інтелектуал, політик, творець новітньої Української державності. Чорноволівські читання. Візія майбутнього України: Матеріали III і IV наукових конференцій, присвячених 80-й річниці з дня народження В'ячеслава Чорновола (Київ, 24 грудня 2016, 24 грудня 2017) / упоряд. В.Ф. Деревінський. Київ; Тернопіль: Бескиди, 2018. С.10-13. URL: lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/4255
2. Адамович С. Соборність в ідеології та діяльності Народного руху України. Чорноволівські читання. Візія майбутнього України: Матеріали III і IV наукових конференцій, присвячених 80-й річниці з дня народження В'ячеслава Чорновола (Київ, 24 грудня 2016, 24 грудня 2017) / упоряд. В.Ф. Деревінський. Київ; Тернопіль: Бескиди, 2018. С.14-30. URL: lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/4244

3. Барцьось В. Діяльність Народного Руху України з розробки соціально-економічної програми та її реалізації в процесі українського державотворення (1988-1997): історіографія і джерельна база. Інтелігенція і влада. Серія Історія,. 2007. С. 272–280. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/iiv_2007_9_31.pdf
4. Бондаренко С. Роль Народного Руху України в національно-політичному житті українського народу наприкінці 80-х - на початку 90-х років ХХ століття: сучасний стан та перспективи розвитку. Україна-Європа-Світ: зб. наук. пр. С. 80–84. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26518/1/Bondarenko.pdf> (дата звернення: 06.09.2023)
5. Гарань О.В., Сидорчук О.В. Народний Рух України. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. - 728 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Narodnyj_rukh
6. Білик, Я. О. Основні ідеї перебудови відповідно установчому з'їзду Народного Руху України (1989 р.). Інтелігенція і влада. Серія Історія : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 39. С. 19–25. URL: dspace.op.edu.ua/jspui/handle/123456789/9808
7. Гончарук Г. До питання про фактори створення Народного Руху України. Вісник Львівського університету. Серія історична. 2019–2021. Спецвипуск. 2021. С. 403–411. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/403-411HoncharukRM.pdf> (дата звернення: 05.09.2023)
8. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. 1-е вид. Одеса : Астропринт, 1997. 380 с. URL: <http://dspace.op.edu.ua/jspui/handle/123456789/1738>

9. Жулинський М. Як народжувався Народний Рух України?. Газета "Світ". URL: <https://svit.kpi.ua/2021/08/23/як-народжувався-народний-рух-україни/> (дата звернення: 04.09.2023)
10. Кучерук М. Боротьба Народного Руху України за визнання бійців ОУН-УПА учасниками національно-визвольних змагань. Наукові праці. Історія. 2012. Т. 198, № 186. С. 18–21. URL: <http://history.chdu.edu.ua/article/view/70390> (дата звернення: 07.09.2023)
11. Кучерук, М. Концепція зовнішньої політики України Народного Руху України і діяльність партії на втілення програмових засад: українсько-російські відносини. Інтелігенція і влада. Серія Історія : зб. наук. пр. Одеса, 2012. Вип. 27. С. 123–134. URL: <http://dspace.op.edu.ua/jspui/handle/123456789/1318>
12. Кучерук, М. С. Внесок Народного Руху України у прийняття Закону України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні"/ Записки історичного факультету. 2011. Вип. 22. С. 127-131. URL: dspace.op.edu.ua/jspui/handle/123456789/6780
13. Кучерук, М. С. Концепція зовнішньої політики України у баченні Народного Руху України. Інтелігенція і влада. Серія Історія : зб. наук. пр. Одеса, 2011. Вип. 22. С. 108–121.
14. Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989-2009): Матеріали круглого столу, присвяченого 20-ій річниці створення Народного Руху України за перебудову (Київ, 22 вересня 2009 р.). К.: Інститут історії України НАН України, 2010. 156 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-5866-2/978-966-02-5866-2.pdf>
15. Павленко І. А. Стратегія внутрішньої демократизації політичних партій в Україні. Стратегічні пріоритети. 2007. № 2 (3). С. 175—182
16. Піпаш В. Візія майбутнього України: становлення НРУ як ідеологічної партії із чіткою програмою державотворення (1991 – 1996 рр.) та актуальність її для сьогодення. Новини Закарпаття. URL:

- <https://zakarpattyia.net.ua/Blogs/187713-Viziia-maibutnoho-Ukrainy> (дата звернення: 04.09.2023)
17. Побережець В. Участь В. Чорновола та Народного Руху України у державотворчих процесах 90-х рр. XX ст. Наукові записки: Серія “Історія”. С. 114–118. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3975/1/Poberezhets.pdf> (дата звернення: 06.09.2023)
18. Постол А., Постол О. Політичні партії як об'єкт політичної філософії. Держава і право. 2010. № 47. С. 695–702. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/33962> (дата звернення: 07.09.2023)
19. Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України. К.: Інститут історії України, 2009. 454 с.: 24 іл.. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Provisnyky_svobody_derzhavnosti_i_demokratii_Dokumenty_i_materialy_Do_20-i_richnytsi_stvorennia_Naro/
20. Програма політичної партії Народний Рух України. Народний Рух України. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Provisnyky_svobody_derzhavnosti_i_demokratii_Dokumenty_i_materialy_Do_20-i_richnytsi_stvorennia_Naro/ (дата звернення: 12.09.2023)
21. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика. Львів: ЦПД-«Асторолія», 2005. 366 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001682> (дата звернення: 04.09.2023)
22. Срібна М. Народний рух України у документально-речовій збірці Національного музею історії України (до 30-річчя створення громадсько-політичної організації). Краєзнавство. 2019. № 3. С. 252–260. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/169746/24-Sribna.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.09.2023)

23. Статут політичної партії «Народний Рух України». Народний Рух України. URL: <http://www.rukh.uz.ua/wp-content/uploads/2020/08/Statut-Narodniy-Rukh-Ukraine.pdf>
24. Тарасюк виключає кримськотатарський сепаратизм. Інформаційне агенство FORUM. URL: <https://for-ua.com/ukraine/2006/12/23/131402.html> (дата звернення: 14.09.2023)
25. Третяк А. С. Етапізація становлення та розвитку партійної системи сучасної України. Гілея (науковий вісник). К., 2007. Вип. 7. С. 91—97.

Тарган Юрій
студент 2 року навчання
магістерської програми
спеціальності «Політологія»,
Мадрига Т.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

ФАКТОРИ, АГЕНТИ ТА ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що становлення особистості як суб'єкта політики відбувається поступово в процесі політичної соціалізації. Соціалізація залишається актуальною та важливою темою для дослідження в умовах зростаючої складності та різноманітності сучасного світу, де вплив соціуму на особистість набуває нових форм і вимог. Соціалізація взагалі, а особливо політична соціалізація, є конкретно-історичним явищем, обумовленим взаємодією різноманітних чинників, таких як соціально-економічні, соціокультурні, психологічні та інші. Процес політичної соціалізації продовжується протягом усього життя людини. Політичні цінності, традиції, зразки поведінки та інші аспекти політичної культури постійно вбираються індивідом. Під час прийняття певних ідей і

навичок, особа може одночасно втрачати інші. Отже, рівень політичної соціалізованості індивіда не може залишатися сталим.

Мета дослідження – характеристика факторів, агентів та етапів політичної соціалізації.

Проблема політичної соціалізації людини займає важливе місце в політології та інших суспільних науках. Концептуальні положення містять наукові публікації багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Дослідженням феномена соціалізації займалися Франклін Генрі Гіддінгс, Еміль Дюркгейм, Габріель Тард, Джордж Герберт Мід, Абрагам Маслоу, Девід Істон, Талкотт Парсонс. Результати наукових досліджень цих авторів відіграють значну роль у розвитку знань про зміст соціалізації, оскільки саме вони оформили основні теоретичні підходи до аналізу даного поняття. Серед сучасних дослідників варто назвати Н.Юрій, О.Балюк, І.Вільчинська, М.Головатий, В.Зінчук, В. Москаленко, Н.Пробийголова та інші.

Фактори соціалізації та агенти соціалізації відіграють ключову роль у формуванні і розвитку особистості, впливаючи на неї на різних рівнях і в різних контекстах. Розглянемо їх докладніше.

Мегафактори – це широкі суспільні та природні умови, які впливають на соціалізацію всіх жителів планети (клімат, екологічна ситуація, геополітичні події тощо).

Макрофактори – це фактори, які впливають на соціалізацію всіх жителів окремих країн чи регіонів (країна, етнос, суспільство, держава, які визначають основні умови і особливості життя в цих країнах) [11].

Мезофактори – це умови соціалізації великих груп осіб, що виокремлюються за різними ознаками (село, місто, регіон, приналежність до певних аудиторій засобів масової комунікації та субкультур).

Мікрофактори – це фактори, які безпосередньо впливають на конкретних осіб (родина, сусіди, група однолітків, виховні організації, різноманітні суспільні, державні, релігійні, приватні та контрсоціальні організації) [11].

Вчені виділяють три основні системи політичної соціалізації, що також називають агентами соціалізації: пряма соціалізація включає елементи державного устрою, такі як політичні інститути, партії, організації і рухи, а також політичні організації для дітей, підлітків та молоді; стихійна соціалізація взаємодіє з неформальними об'єднаннями, які мають елементи контркультури відносно основної політичної культури, такі як специфічні групи в межах молодіжної субкультури, самодіяльні молодіжні об'єднання, гуртки, клуби тощо; самовиховання й самоосвіта виконують функції політичної аутосоціалізації, що означає самостійний, активний, творчий вибір суб'єктом різних джерел політичної інформації [4].

Політична соціалізація дійсно є важливим процесом, що впливає на формування політичної свідомості та установок особистості. Розглянемо детальніше основні чинники, які впливають на політичну соціалізацію особистості. Інститути політичної соціалізації зазвичай розділяють на політичні та неполітичні. До перших відносяться державні та спеціалізовані політичні інститути, партії, організації та рухи. До других – родина, система освіти, робота, неформальні групи спілкування, церква та засоби масової інформації.

Першим вагомим фактором, безперечно, виступає, політична система. Політичні інституції, які створюються державою, відіграють важливу роль у політичній соціалізації. Це включає освітні програми, в яких навчають підлітків та дорослих про політичну систему та процеси, політичні інституції, державну символіку тощо. Також важливий є вплив політичних лідерів і партій на формування політичних переконань та установок громадян. У багатьох країнах державні органи та політичні партії використовують офіційну пропаганду для впливу на громадян. Це може включати трансляцію політичних послань, кампаній та інших інформаційних заходів для спрямування уваги та переконань громадян. Громадяни формують свої погляди на політику на основі інформації, яку вони отримують через засоби масової інформації. Кризи, зміни у внутрішній

політиці тощо, можуть суттєво впливати на політичну свідомість та установки громадян. Також важливий вплив глобальних проблем, таких як зміна клімату або пандемії на політичну соціалізацію.

Родина, друзі, колеги та інші соціальні групи можуть впливати на політичні установки та погляди особистості. Так, зокрема, сім'я може передавати політичні цінності та переконання, інструменти для розуміння політичних процесів [8].

Школа, зокрема, може надавати політичну освіту, розвивати критичне мислення та громадянську активність.

Неформальні групи та молодіжні субкультури також можуть впливати на політичні переконання через спільні інтереси та активності. Спілкування з різними людьми може призвести до обміну політичними ідеями і вплинути на уявлення про політику.

Практична участь в політиці дозволяє особистості перевірити та розвинути свої політичні переконання, а також впливати на суспільні рішення. Це може бути участь у голосуванні на виборах, активна участь у політичних рухах, публічні акції, демонстрації та інші форми політичної активності.

Політична соціалізація – це складний процес, вплив на який здійснюється з багатьох напрямів, і він визначає політичні переконання, установки та поведінку громадян у суспільстві. Як виправдано вказав А. Мудрик, агенти соціалізації можуть включати в себе різні особи та сфери взаємодії. Саме тому варто більш детально зосередитись на їх аналізі.

Первинним агентом, цілком закономірно, виступає сім'я (родина). Це основний агент соціалізації на ранніх етапах життя. Вона формує основні цінності, норми, традиції і навички, які дитина отримує в дитинстві.

Родина виступає як проміжний елемент між державою та окремими особами. Вона є частиною загальної політичної організації у суспільстві, визначеної Д. Істоном як політична система. Розташована між суспільством і

його членами, сім'я визначає вплив інших засобів соціалізації, таких як ЗМІ, або протистоїть нав'язуванню зовнішніх цінностей.

Згідно з поглядами Д. Істона, Дж. Денніса, Г. Алмонда, В. Кея та інших, основна роль сім'ї проявляється у підтримці та збереженні політичної системи. Це досягається передачею традиційних сімейних цінностей від покоління до покоління, а також у властивості закріплювати ідентифікацію з основними політичними силами та групами.

Деякі дослідники, такі як Д. Істон, Дж. Денніс, Р. Мерельман, вважають, що виховання в родині визначається як основний фактор лише на ранній стадії політичного розвитку (в дитинстві). Вплив родини зменшується по мірі того, як діти переходять у підлітковий вік, оскільки у цей період слабшає вплив батьків.

Але інші науковці зауважують, що вплив на політику є не таким очевидним аспектом сімейного виховання. В ізольованих випадках політичні цінності можуть бути непрямо нав'язані батьками. Зазвичай передача політичних цінностей відбувається опосередковано [21].

Сучасні вітчизняні вчені також обговорюють вплив сім'ї на політичну соціалізацію дитини. Наприклад, за словами В. Васютинського, образ лідера формується на основі складних особистісних зв'язків людини з іншими особами, зокрема з тими, які мають найбільше значення [3]. Дослідження В. Москаленко також вказує на те, що ознайомлення дитини з конфігурацією владних відносин в родині подальшим чином відображається на її сприйнятті влади в державі [14].

Згідно з О. Петрунько, на початковому етапі соціалізації (передсоціалізації) дорослі вправляють владу над дітьми, нав'язуючи їм власні схеми мислення та дій. Внаслідок цього дитина сприймає запропонований дорослими світ не як один з можливих варіантів, а як єдиний припустимий. Однак право на особистий вибір вона отримує лише на етапі вторинної соціалізації, частіше стикаючись тоді з іншими світоглядами та моделями [16, с. 101].

Деякі дослідники вказують, що, навіть при активному процесі засвоєння загальносуспільних цінностей в ранній юності, молодь приймає лише ті цінності, які представлені їхніми батьками і вчителями. Вони пояснюють це недостатнім соціально-психологічним досвідом і відсутністю інтересу до політично-ідеологічних питань [2, с. 110–114].

Але не всі вітчизняні дослідники підкреслюють визначальний вплив сім'ї на політичну соціалізацію дитини. Згідно з думкою Н. Пробійголови, лише деякі типи політичних орієнтацій можуть бути об'єктом впливу сімейної соціалізації, тоді як інші залежать від агентів, що знаходяться поза межами сім'ї [17, с.90].

Розглянемо механізми впливу сім'ї на процеси політичної соціалізації. Американські дослідники Р. Хесс і Дж. Торн вважають, що сім'я бере участь у формуванні політичних уподобань та сприймання політичних явищ трьома способами.

- По-перше, батьки передають уподобання, які, на їхню думку, є ціннісними для дітей. Наприклад, вони виховують почуття лояльності та поваги до державних символів. Такі установки характеризуються моделлю акумуляції.

- По-друге, батьки формують у дітей афіліацію з політичними партіями (ідентифікаційна модель).

- По-третє, формуванню політичних уподобань сприяє досвід сімейних взаємин, який пізніше переносять на політичні об'єкти (модель міжособистісного переносу – Interpersonal Transfer Model) [8].

Важливим об'єктивним умовою для існування особи та чинником її соціалізації є соціальне оточення. Під час визрівання підлітка відбувається послаблення впливу сім'ї, а натомість зростає значення оточення, яким є група ровесників. Це надає можливість не лише засвоювати та виражати інші погляди, як у випадку з сім'єю, а й формувати та виражати свої власні думки, порівнюючи їх із поглядами інших.

Якщо соціальне становище залишається сталим протягом життя, відповідаючи соціальному походженню та оточенню у дитинстві та юнацькому віці, відбувається закріплення раніше сформованих стереотипів політичної свідомості та поведінки. Невідповідність між сукупністю набутого соціального становища та соціальним походженням може призвести до зміни політичної культури [19].

Політичні інститути, такі як держава, політичні партії та громадсько-політичні організації, мають значний вплив на політичну соціалізацію особи. Держава впливає на цей процес через різноманітні освітні заклади, армію та засоби масової інформації. Вона сприяє розвитку та функціонуванню інших важливих чинників політичної соціалізації, таких як молодіжні організації, література та мистецтво. Не менш важливим є вивчення молодіжної політики держави як ключового агента політичної соціалізації [7]. Держава значною мірою визначає весь хід процесу політичної соціалізації, координує діяльність органів державної влади та громадських об'єднань у сфері роботи з молоддю. Офіційна політична освіта має за мету створення умов для прийняття людьми існуючої суспільно-політичної системи та її цінностей. Навчальні заклади та мистецькі вираження передають соціальні та політичні відносини, цінності та норми поведінки від покоління до покоління.

Політичні партії відіграють значущу роль серед традиційних інститутів політичної соціалізації молоді, таких як засоби масової інформації, органи влади, родина, армія, церква, профспілки, система освіти тощо [18].

Правові норми відіграють значущу роль у політичній соціалізації, визначаючи правовий статус особи та надаючи конкретні права та обов'язки. Ці норми передбачають юридичну відповідальність для тих, хто порушує правопорядок, тим самим сприяючи установленню прийнятних суспільних норм поведінки.

Засоби масової комунікації (телебачення, радіо, інтернет), впливають на усвідомлення особистістю подій у світі та формують її світогляд. Процес соціалізації підлітків виявляється особливим, оскільки велике значення у

формуванні соціального досвіду відводиться механізмам імітації та ідентифікації. Це означає наслідування поведінки важливих осіб і відчуття злагожденості з конкретними спільнотами, що призводить до прийняття їхніх цінностей, установок, норм і моделей поведінки.

У цьому контексті засоби масової інформації виявляються потужним інструментом для соціального управління та формування різних соціальних норм. Здійснення телебаченням значного впливу на психіку та поведінку підлітка відзначають особи, які переглядають його як ефективне джерело прибутку. Телебачення можна розглядати як виробника особливого продукту, споживання якого завжди актуально, а саме – перегляду різноманітних видовищ. Те, що виводиться на екрани наших телевізорів сьогодні, логічно відповідає природним характеристикам телебачення, яке комерціалізується у сфері товарних послуг.

Сучасному телебаченню приписують такі характеристики, як примітивізм, спотворення, одномірність, відсутність історичного контексту в поданні подій, вплив на зміну поведінки, стереотипне мислення, спрощення сенсу інформації, недиференційованість, грубість, упередженість між персонажами, підсилення емоцій. Основна мета телебачення полягає в збільшенні прибутку за допомогою представлення цінностей, які приваблюють велику аудиторію [13].

Вивчаючи вплив ЗМІ на соціалізацію особистості, важливо враховувати, що об'єктом впливу різноманітних повідомлень є не лише сам індивід, але й поведінка цілих груп людей.

ЗМІ можна вважати ключовим фактором соціалізації, оскільки вони взаємодіють із соціалізацією всього населення. Вплив ЗМІ на природний процес соціалізації визначається рядом обставин.

По-перше, ЗМІ виконують рекреативну функцію, визначаючи форму проведення дозвілля як на рівні індивідуального, так і на рівні груп.

По-друге, рекреативна функція тісно пов'язана з релаксуючою. Для багатьох людей перегляд фільмів або слухання музики є способом компенсації міжособистісних відносин.

По-третє, ЗМІ фактично виступають як неформальний засіб освіти. Як джерело інформації, вони надають різні, часто суперечливі та несистематизовані дані про типи поведінки, спосіб життя, соціальні прошарки, регіони та країни.

По-четверте, ЗМІ значно впливають на освоєння соціальних норм та формування ціннісних орієнтацій особистості для людей різного віку. Вплив ЗМІ на усвідомлення людиною норм та цінностей може мати досить опосередкований характер. Це стосується явища “двостороннього потоку інформації”: ідеї поширюються від ЗМІ до “лідерів думки”, а від них до менш активних послідовників. Нарешті, ЗМІ поступово трансформуються в простір самореалізації особистості [20].

На моральні та етичні переконання особистості впливають і релігійні установи. На впливі на соціалізацію релігійних організацій наголошує, зокрема, Н. Головач. Вчений вказує, що соціалізація в релігійних організаціях відбувається під впливом майже всіх механізмів соціалізації [6, с. 22]. Однак залежно від конфесії організації, роль та співвідношення механізмів може відрізнятися [9].

Важливу роль в політичній соціалізації особистості відіграють також неполітичні фактори, такі як соціально-економічні умови та спосіб життя людини, національні традиції та навіть окремі важливі для життя індивіда суспільні фактори. Мова йде, зокрема, про такі події, як невиплата зарплати, безробіття, обман населення з боку держави або окремих політичних лідерів.

В певних суспільних ситуаціях неполітичні фактори можуть мати більший вплив на політичну соціалізацію особистості, ніж саме політичні агенти. Особливо це стосується сучасного відкритого та взаємопов'язаного суспільства, де всі політичні та неполітичні фактори тісно переплетені.

У процесі соціалізації індивіда виділяють чотири основні фази:

- 1) рання (від народження до початку навчання у школі);
- 2) освітня (з моменту вступу до школи до завершення освіти);
- 3) соціальна зрілість (від початку трудової діяльності до завершення кар'єри);
- 4) завершення життєвого циклу (від припинення постійної трудової діяльності в межах офіційної організації до смерті).

На кожному з цих етапів здобуття політичних знань, вмінь і навичок індивіда визначається його особистим станом та ролями в політиці, а також впливом відповідних суспільних інститутів [19].

Політична соціалізація – це також безперервний процес, який починається в ранньому дитячому віці і триває протягом усього життя людини, як і соціалізація загалом [15]. Вміст цього процесу складають набуття та втрата індивідом різних політичних якостей. Які саме з цих якостей людина набуває, а які втрачає, в значній мірі залежить від особливостей її життя на різних етапах.

Політична соціалізація представляє собою процес інтеграції індивіда у політичну систему, оснований на отриманні досвіду цієї системи та участі в політичній культурі. Іншими словами, це взаємодія між індивідом і політичною системою, спрямована на його адаптацію до особливостей системи та його трансформацію в громадянина – активного учасника даної політичної спільноти.

Під час переходу до самостійного життя людина отримує статус рівноцінного учасника в політичному вимірі, збагачуючись політичним досвідом під час практичного виконання різних соціально-політичних ролей, таких як виборець, член політичної партії, представник суспільно-політичної або іншої організації і таке інше.

Відповідно до рівня самостійності політичної участі, соціалізацію можна розділити на два основні етапи: первинний та вторинний [12]. Різниця між цими етапами залежить від віку особи, конкретного політичного досвіду і, як вже зазначалося, ступеня самостійності політичної поведінки.

Перший етап описує процес політичного освічення дітей і підлітків, тоді як другий відбувається у зрілому віці і проявляється в активній взаємодії особистості з політичною системою на основі раніше сформованих цінностей [1].

Отже, первинна політична соціалізація визначається першинним сприйняттям політичних категорій людиною, яке зазвичай розпочинається у віці 3-5 років, і поступово формує вибірково-індивідуальне ставлення до явищ політичного життя.

За висновками американських дослідників Д. Істона та Дж. Денніса, первинну соціалізацію можна розглядати як чотири послідовні підетапи.

Перший з них – “політикування” – визначає усвідомлення дітьми існування зовнішньої влади, зокрема, у контексті сімейних відносин.

Другий етап – “персоналізація” політики - передбачає, що певні постаті, які мають владні повноваження (наприклад, президент або поліцейський, які часто відображаються на телевізорі чи зустрічаються біля будинку дитини), стають для неї прикладами взаємодії з політичною системою.

Третій етап – “ідеалізація” цих політичних образів - полягає в утворенні стійкого емоційного ставлення до політики на основі цих фігур. І, нарешті.

Четвертий етап – “інституціоналізація” - вказує на засвоєння характеристик, що свідчить про складніше розуміння політичної картини світу дитиною і її перехід до самостійного бачення політики, яке виходить за рамки індивідуального сприйняття [12].

Особливість початкового (первинного) етапу політичної соціалізації полягає в тому, що особі доводиться пристосовуватися до політичної системи та норм політичної культури, не маючи ще повного розуміння їх суті та значення.

Вторинна політична соціалізація описує фазу в житті людини, коли вона вже володіє навичками обробки інформації, виконання ролей, може

ставитися до групового тиску та висловлювати свою здатність до індивідуального перегляду ідеологічних позицій, переосмислення культурних норм і традицій. Значущу роль в цьому відіграє концепція зворотної соціалізації, яка визначає вплив самої людини на відбір і засвоєння знань, норм та прийомів взаємодії з владою.

Вторинна політична соціалізація відзначає той етап життєдіяльності особи, коли вона вже оволоділа методами та засобами обробки інформації, здатна протистояти груповому тиску і виражати свою здатність до індивідуального перегляду ідеологічних позицій, переоцінки культурних норм і традицій. Ключову роль в цьому відіграє так звана зворотна соціалізація, що визначає вплив особи на відбір та освоєння знань, норм, інструментів взаємодії з владою.

Таким чином, вторинна соціалізація представляє собою постійну самокорекцію особи в її ціннісних уявленнях, методах політичної поведінки та ідеологічних позиціях. Важливо відзначити, що політична соціалізація не завершується лише отриманням громадянського паспорта, оскільки це лише формальне фіксування мінімальних прав та обов'язків дорослої людини. Вона триває у різних формах протягом усього життя, а її етапи та стадії пов'язані засвоєнням нового соціально-політичного досвіду, соціальних та політичних ролей, особистою участю в політичній діяльності [4].

У процесі політичної соціалізації науковці виділяють також п'ять типових етапів, які відрізняються особливостями формування та розвитку політичної свідомості людини, впливом факторів її життя та діяльності, а також рівнем активності та енергетичним потенціалом індивіда.

Перший етап політичної соціалізації припадає на дитинство. У сучасному суспільстві діти вже в ранньому віці набувають базові знання про політику. На цьому етапі сім'я є основним інститутом політичної соціалізації, і діти засвоюють перші уявлення про політичну культуру суспільства. Сімейні традиції і ставлення до політики передаються від батьків до дітей. Дитина також може зазнавати також впливу церкви, мас-медіа, оточенням

однолітків. Чинники поза сімейними можуть мати різний вплив, але в більшості випадків сім'я має перевагу. Тільки у випадках, коли дитина не має позитивного ставлення до батьків, поза сімейні фактори можуть стати сильнішими.

Другий етап політичної соціалізації співпадає зі шкільним віком. На цьому етапі навчання у школі відіграє ключову роль у формуванні політичної свідомості. Шкільна освіта має завдання виховувати патріотизм, любов до держави та її інститутів, а також надавати систему знань про політику. Завдяки навчанню, діти набувають певних знань про політику. Проте у підлітковому віці їхня критичність може призвести до суперечливих висновків і поглядів на політику.

Поступово діти розуміють, що отримані знання можуть бути неадекватними реальній політичній ситуації. З віком підлітки стають більш самостійними в становленні своїх політичних поглядів. Газети, журнали, книги, телебачення та радіо також впливають на їхнє розуміння політики. Важливу роль грають однолітки та їх соціальні контакти [18].

Третій етап політичної соціалізації відбувається після закінчення школи та триває до 25-30 років. У цей період молодь активно включається в різні формальні та неформальні молодіжні організації, які впливають на їхні політичні погляди та активність. Шкільна освіта розширює їхні знання про політику, але зі зростанням самостійності вони можуть відноситися до неї більш критично.

Четвертий етап охарактеризовує початок активної соціальної діяльності індивіда, його включення в роботу державних органів і громадських організацій. На цьому етапі відбувається перетворення людини в громадянина, формування її як повноцінного суб'єкта політичного життя.

Осмислення й оцінка власної соціальної діяльності - останній етап, на якому індивід розглядає свою соціальну поведінку, оцінює її і відзначає можливі зміни та покращення. Він визначає подальше життя людини, коли вона постійно удосконалює та розвиває свою політичну культуру.

Використання цього підходу до дослідження політичної соціалізації умовами швидких соціально-політичних змін у суспільстві може викликати сумніви, оскільки процеси трансформації природнім чином порушують механізми соціального та політичного наслідування, трансляції політичного досвіду та змінюють його сенси.

Проте цей підхід вказує на можливість асинхронного накопичення якості різними компонентами політичної культури в процесі політичної соціалізації особистості.

Однак, ця структура відображає послідовність розвитку процесу політичної соціалізації та важливі механізми, які впливають на формування особистості та її взаємодію з соціальним середовищем.

Механізми соціалізації відіграють ключову роль у розвитку особистості і в її взаємодії з соціокультурним середовищем. Дослідники виокремлюють різні підходи до розуміння цих механізмів, і вони відображають специфічні аспекти процесу соціалізації [10]. Ось деякі з них.

Традиційний (стихійний) механізм – цей механізм передбачає засвоєння норм, еталонів поведінки та поглядів, які є характерними для сім'ї та найближчого оточення. Це відбувається, як правило, на неусвідомленому рівні, через відбиття некритичного сприйняття панівних стереотипів.

Інституціональний механізм активується взаємодією особистості з різноманітними інститутами суспільства та організаціями, створеними для соціалізації. Він передбачає накопичення знань та досвіду соціально прийнятної поведінки [10. с.198].

Стилізований механізм визначається субкультурою, до якої належить особистість. Субкультура включає в себе набір цінностей, норм і характерних рис для певної групи людей. Вона впливає на стиль життя і поведінку особистості.

Міжособистісний механізм активується взаємодією особистості з іншими особами, які є значущими для неї. Він базується на психологічних

процесах ідентифікації та емпатії. Значущі люди можуть включати батьків, поважних дорослих, ровесників тощо.

Кожен із цих механізмів впливає на соціалізацію особистості і формує її способи сприйняття світу, цінності та норми поведінки. Важливо розуміти, як ці механізми функціонують та як вони можуть бути використані для підтримки і розвитку індивіда в соціокультурному контексті.

Вказані механізми соціалізації включають в себе сім'ю, освіту, субкультури та інші інститути. Державні і громадські інститути грають різні ролі в цьому процесі.

Освітні інститути, які поділяються на різні рівні, такі як дошкільна освіта, загальна освіта, професійна освіта, вища освіта та післядипломна освіта, відіграють ключову роль у соціалізації молодих людей. Державні інститути також включають неосвітні організації, такі як армія та ЗМІ, які впливають на формування особистості.

Громадські інститути, які можуть бути як освітніми, так і неосвітніми, включають різноманітні громадські організації, політичні партії, фірми, рухи та інші групи, які також впливають на соціалізацію особистості, особливо в аспекті соціально-культурного середовища [5, с.677-678].

Найбільш високим рівнем політичної соціалізації є розвиток теоретичного розуміння політичних відносин і суб'єктів політики. На цьому етапі відбувається перехід від особистісно зорієнтованих та ідеалізованих уявлень про політику до більш абстрактних, що не прив'язані безпосередньо до особистого досвіду та ціннісної орієнтації. Розуміння світу політики формується на основі раціонального й комплексного аналізу.

Висновки. Отже, на формування політичних переконань та цінностей особистості впливають різні чинники. Взаємодія із політичним оточенням, соціальними інститутами та іншими агентами політичної соціалізації (сім'я, освіта, засоби масової інформації) має значущий вплив на політичну свідомість та участь громадян у політичному процесі. Механізми політичної соціалізації визначають політичну культуру суспільства. Щодо динаміки, то

варто відзначити, що політична соціалізація триває практично від народження впродовж всього життя. Дослідження впливу факторів, агентів та етапів політичної соціалізації є ключовим елементом розуміння політичного розвитку та поведінки громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко І. Політична соціалізація людини в сучасному середовищі. URL. appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i47/3.pdf
2. Боришевський М.Й., Васютинський В.О. Про одну особливість формування громадянської свідомості та самосвідомості в юнацькому віці. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Матеріали Другої всеукр. наук.конференції, 13–14 листопада 1997 р. К.: ДОК-К, 1997. С. 110–114.
3. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади. К.: КСУ, 2005. 492 с.
4. Вільчинська І. Ю. Політична соціалізація як поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників мотивації особистості. URL.app.nuoua.od.ua/archive/40_2010/45.pdf.
5. Головатий М. Соціалізація політична. Політологічний словник. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: МАУП. 2005. 792 с.
6. Головач Н. М. Релігійна соціалізація особистості у сучасному культурному просторі. Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2016. Вип. 1. С. 21-25.
7. Грона К. С. Агенти соціалізації та їх вплив на молодь. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2019. Вип. 63. С. 206-219.

8. Дроздова М.А. Сім'я як чинник політичної соціалізації дітей та молоді URL.<https://ap.uu.edu.ua/article/500>.
9. Ємець Н., Спас К. Релігійна соціалізація особистості у сучасному соціокультурному просторі.URL.
[file:///C:/Users/acer/Downloads/120869-Текст%20статті-257429-1-10-20180112%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/120869-Текст%20статті-257429-1-10-20180112%20(3).pdf).
10. Ісхакова Н. Основні механізми процесу політичної соціалізації. Політичний менеджмент. 2008 Спеціальний випуск. С.193-204.
11. Касютін Ю. Фактори соціалізації особистості у психолого-педагогічній спадщині В. М. Бехтерева. Педагогічні науки. 2013. Вип. 1. С. 156-159. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2013_1_25.
12. Кожекіна Л. Політична соціалізація як суб'єкт-суб'єктивний процес: теоретичні підходи до періодизації.URL. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/4/4.pdf>.
13. Лещук Г. Вплив засобів масової інформації на процес соціалізації підлітків. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_3_17].
14. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
15. Насадюк Ю. Соціалізація особистості як система втілення політичних цінностей. URL.[file:///C:/Users/acer/Downloads/4154-Текст%20статті-8869-1-10-20200810%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/4154-Текст%20статті-8869-1-10-20200810%20(3).pdf).
16. Петрунько О.В. Дитина у просторі між владою соціалізації та особистою свободою особистості. Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей / Редкол.: С.Д.Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. К.: Міленіум, 2006. Вип. 16 (19). С.98–108.
17. Пробийголова Н. Особливості розвитку теорії політичної соціалізації. Політичний менеджмент. 2004. № 6 (9). С. 88–95.

18. Узніченко В. Роль політичних партій у процесі соціалізації української молоді. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/646>.
19. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник. 2005. Київ: Либідь. 576 с.
20. Якубова Л. Російсько-українські "історичні війни": введення в дискурс ненависті і знищення. Аналітична записка / Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2023. 68 с.
21. Gauthier Anne H. The Impact of public policies on families and demographic behaviour. URL: https://www.demogr.mpg.de/papers/workshops/010623_paper21.pdf

Вовкович Василь
студент другого року навчання
магістерської програми
спеціальності «Політологія»,
Мадрига Т.Б.,
кандидат політичних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСТВА

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що останні десятиліття в Україні спостерігається модернізація громадських відносин, що наближає країну до стану, який є характерним для громадянського суспільства. Зростає активність особистості та її участь у вирішенні актуальних соціальних проблем на основі добровільного волевиявлення. Одним з помітних явищ сучасної української соціальної реальності є поширення волонтерства, яке іманентно притаманне громадянському суспільству та має широке поширення в різних країнах світу. Участь населення країни в волонтерській роботі стає масовою практикою, а самі волонтерські практики

інституціоналізуються, що свідчить про початок формування громадянського типу особистості.

Мета дослідження – охарактеризувати основні теоретичні підходи до аналізу сутності волонтерства.

Окремі питання (такі як поділ праці, солідарність, групова взаємодія, праця, професійне покликання) в контексті аналізу волонтерства розглядали такі теоретики, як М. Вебер, Е. Дюркгеймом, Г. Зіммель, О. Конт, Г. Спенсер, Р. Дарендорф, Л. Козер, Д. Норт, Т. Парсонс.

Дослідження феномену волонтерства доцільно почати зі з'ясування його етимології. У французькій мові слово «волонтер» почало використовуватися з 1606 р. і означало людей, які добровільно стали солдатами, та тих, хто служив у різних підрозділах [1, с. 36].

Волонтер (від лат. “voluntarius” – воля, бажання, від англ. “voluntary” – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим. Найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду добровільно (без примусу та вказівок) витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом.

Важливим кроком у розвитку методології дослідження волонтерства може бути звернення до теоретичної спадщини Г. Зіммеля. Його дослідження щодо групової взаємодії та розвитку особистості в контексті структурування та пояснення протилежностей, взаємопроникнення і інтеграції соціального та індивідуального допомагають розкрити принцип цілісності соціальних явищ. Також цікаво відзначити, що роль групи в процесах індивідуалізації та соціалізації особистості є визначальною, оскільки людина як член цієї групи отримує від неї “форму” та “зміст свого власного буття” [7]. Нарешті, в результаті спільними для всієї волонтерської спільноти стають цінності, інтереси та установки, які є основою соціальної ідентичності групи і лежать в основі особистої ідентичності її членів. У концепції Г. Зіммеля одним з ключових ланок в реалізації соціального існування особистості є діяльність,

яку він розглядає через категорії “праця” та “професійне покликання”. Логіка його аналізу демонструє можливість розуміння волонтерства через виділення такого ознаки, як наявність мети для досягнення певних результатів, які є значущими для індивіда, соціальної спільноти та соціальної системи.

Значну увагу при дослідженні волонтерських рухів відводиться аналізу теорії Ф. Тьонніса про вивчення суспільства та спільноти. Він відзначав, що взаємини між членами спільноти в багатьох відношеннях базувалися на емоційному зв'язку, на наданні взаємодопомоги добровільно одне одному, і сама спільнота розглядалася ним як своєрідне “єдність у багатстві” або “багатство в єдності” [10].

Інституціональні теорії в значній мірі дозволяють розглядати волонтерство у його системному вимірі шляхом аналізу конкретних форм і проявів волонтерства не лише в економічних, але й в юридичних та політичних контекстах. Формування системи волонтерства в певних територіальних або географічних межах сприяє об'єктивному створенню нових організаційних структур, які формують, регулюють і контролюють нові “правила гри” серед її членів.

Суть інституційного підходу до дослідження розглянутого феномена полягає в розумінні того, що, реалізуючи свої функції, система волонтерства регулює діяльність волонтерів як членів суспільства в рамках соціальних відносин, які виникають як всередині волонтерської спільноти, так і за її межами; створює можливості та умови для задоволення потреб самих волонтерів та тих членів суспільства, котрим надається безпосередня допомога; забезпечує соціальну інтеграцію та підтримує [2]. Цей підхід відкриває методологічну перспективу для вивчення інституційного середовища розвитку волонтерства, шляхом виділення певного кола суб'єктів, які вступають в стосунки під час діяльності і отримують стійкий характер; певну (більш або менш формалізовану) організацію; наявність специфічних соціальних норм і приписів, що регулюють поведінку людей;

наявність соціально значущих функцій, що інтегрують його в соціальну систему та забезпечують його участь у процесі інтеграції цієї системи.

У аналізі підходів до визначення волонтерства через професійну діяльність та діяльність, яка проводиться у вільний час, спільним є виконання трудової функції. Завдяки цьому основному принципу проявляється низка загальних рис волонтерства, які відображають категорію “свобода”. Мова йде про свободу вибору, свободу волевиявлення, свободу дій волонтерів. Саме в волонтерстві ця свобода проявляється не лише в контексті ставлення до постановки завдань, але й у можливості їх об'єктивного виконання.

З позицій системного підходу волонтерство – це функціонуюча, в широкому контексті соціальних, економічних, політичних відносин, суспільна система взаємодіючих добровільних структур, яка породжує волонтерські практики, репродукує законні норми, традиції та зразки поведінки різних підгруп волонтерів, а також правила їх діяльності на основі загальнолюдських цінностей. Говорячи про цілі волонтерства як соціальної системи, ми можемо розглядати їх з позицій внутрішньої та зовнішньої спрямованості. Внутрішні цілі передбачають розвиток та збереження волонтерства як такого, а також включають зміцнення єдності, соціалізацію, передачу культурних цінностей і духовних традицій, мобілізацію соціальних, економічних, політичних, культурних ресурсів, активізацію особистого потенціалу волонтерів, а також зміцнення солідарності всередині волонтерського руху.

У цьому аспекті варто проаналізувати системний підхід. Т. Парсонса [5]. У рамках його позиції системний підхід дозволяє розглядати волонтерство як громадську систему, яка функціонує в контексті соціальних, економічних та політичних відносин як всередині місцевих спільнот, так і в глобальному просторі, де люди, як суб'єкти, вчиняють певні дії і вступають в комунікацію на міжособистісному, груповому та міжгруповому рівнях.

Якщо розглядати волонтерство як соціальну систему, слід зазначити, що така її характеристика, як “відкритість”, демонструє взаємозалежність та

взаємопроникнення волонтерства з численними іншими системами, які оточують його. Волонтерство як вид діяльності інтегрується в систему громадського поділу праці та взаємодіє з різними професійними галузями та видами діяльності. Поняття "відкритості" в теорії Т. Парсонса стає "синонімом міжнародного взаєморозуміння, довіри, спільності на користь реалізації загальнолюдських ідеалів". Нормативно-цінні основи волонтерства, пов'язані з реалізацією гуманістичних принципів, стають фактором масового поширення цього феномену в різних культурних умовах та породжують формування інституційного середовища для його розвитку.

Системний підхід спрямований на аналіз соціальної структури волонтерства, яка представляє собою стандартизовану систему відносин між акторами, такими як волонтери, які об'єднуються в самоорганізовані групи; соціальні рухи, які включаються в глобальний волонтерський рух; волонтерські організації, які формують волонтерські мережі. В якості структурних елементів цієї системи відносин виступають загальнонаціональні, регіональні та муніципальні центри розвитку волонтерства, ресурсні центри, міжнародні організації, соціальні інститути, призначені підтримувати єдність та внутрішню координацію волонтерства як системи. Крім того, такий підхід дозволяє отримати системне уявлення про цінності та норми, які виступають зв'язуючим та об'єднуючим елементом цієї системи.

З точки зору діяльнісного підходу, волонтерство розглядається як вид діяльності, що ґрунтується на принципах поєднання цільово-раціонального та ціннісно-раціонального типів діяльності, вільності від зовнішнього примусу, можливості вибору варіанту дії, альтруїзму та виконання завдань поза межами сімейних та дружніх відносин [9]. Ознаками волонтерства як діяльності є: її процесуальний характер та позитивна спрямованість; здійснення добровільної діяльності поза основним родом занять; відсутність у волонтерів очікувань матеріальної винагороди за результатами своєї праці, осмислений та свідомий вибір, відповідальне ставлення, задоволення

процесом та результатами волонтерської діяльності. Метою волонтерської діяльності є досягнення соціального та економічного ефекту та практичної користі для її об'єкта.

З позицій суспільного підходу волонтерство розглядається як реально існуючий, відносно єдиний та самостійний зв'язок (соціальної спільноти) людей як суб'єктів добровільної діяльності, що характеризується низкою ознак: наявністю у неї соціальних, економічних, культурних ресурсів, спільних цінностей, інтересів, установок як основи формування соціальної ідентичності розглянутої спільноти; відсутністю очікувань у членів спільноти матеріальної винагороди за результати своєї праці; обдуманим та свідомим вибором, відповідальним ставленням, задоволенням процесом та результатами волонтерської діяльності. Метою спільноти волонтерів є формування власної ідентичності, громадського визнання їхньої праці, яка приносить конкретну практичну користь об'єктам добровільної діяльності.

“Парадигма обміну” широко використовується закордонними дослідниками для розробки окремих теорій волонтерства. Джорджа Хоманса [4], аналізуючи ряд окремих досліджень, підкреслює, що суть соціального обміну, як основи волонтерства, полягає в тому, що кожна людина отримує допомогу (для себе або своїх близьких) від суспільства, і завдяки цьому відчуває себе зобов'язаною. Волонтерство, з іншого боку, є реальним способом зняти таке зобов'язання. Відповідно до парадигми обміну, волонтери розглядаються як люди, які віддають свій час, щоб допомогти іншим, з метою отримання особистої задоволеності, соціального затвердження, іншими словами, особистої вигоди. Цю вигоду можуть усвідомлювати або не усвідомлювати самі волонтери, вона може мати внутрішні або зовнішні прояви, які можуть відрізнятися для певних соціальних груп. Теорія обміну передбачає, і дослідники показують, що літніх людей приваблює волонтерство, оскільки воно дозволяє компенсувати душевні та соціальні вигоди (спілкування, зв'язки), які вони отримували раніше на оплачуваній роботі. Для молоді волонтерство допомагає здобути

практичні навички та вміння, відкриває доступ на ринок праці та дає старт кар'єрі. Парадигма обміну дозволяє розглядати волонтерство як явище, яке тісно вплетене в обмінні відносини між окремими людьми і різними соціальними групами. З огляду на свої обмеження, ця парадигма не може надати повного пояснення інтегративної ролі волонтерства, його стійкості в умовах постійних змін та життєздатності явища в різних політичних, економічних і культурних умовах. Проте, на нашу думку, її положення добре застосовні для розуміння різних аспектів соціального управління волонтерством (його системності), про що ми будемо говорити далі.

Діяльність-активістська парадигма, яка інтегрує теоретичні ідеї П. Бурдьє, П. Штомпки, А. Турена, Ф. Фукуями, сьогодні вважається найбільш адекватною для вивчення волонтерства [3]. Основними тут є такі теоретичні концепції: інституційні зміни – постійний процес становлення, результат практики людей; ключовими елементами формуються структури є не лише окремі особи, але також комунікації, практики і взаємодія; найбільшою активністю володіє "агент" або "актор". У цьому підході практичні дії волонтерів, як різних соціальних суб'єктів, визначають спрямованість соціальних змін, формують поле міжособистісних, внутрішньогрупових та міжгрупових відносин. Міжособистісне поле волонтерів постійно в русі. Визначальною рисою тут є постійність процесів групування та перегрупування, організації та реорганізації, що будує та структурує поле волонтерства та його взаємодію з іншими структурними полями, перш за все, з полем світової та регіональної політики. Під час дослідження важливості поля волонтерства в контексті відносин з іншими полями було виявлено, що існує доказовий зв'язок між високими витратами на соціальне забезпечення і високим рівнем волонтерства та благодійності. Окрім поля політики, важливий вплив на розвиток волонтерства справляють поля релігії та економіки¹¹⁶. Міжкультурні соціологічні дослідження підтверджують існуючі тенденції включеності населення у волонтерство, які відрізняються в

країнах з різним рівнем економічного розвитку та характером політичного режиму.

Закінчення ХХ – початок ХХІ століття відзначається значною кількістю досліджень волонтерства, теоретико-методологічними засадами яких є теорія соціального капіталу. На макрорівні визначаючи цінність соціального капіталу волонтерства, дослідники намагаються знайти закономірності, які пояснюють відмінності в розвитку волонтерства в різних соціокультурних умовах, роблять спроби виділити характеристики середовища, соціальні, економічні та політичні фактори, які суттєво впливають на волонтерство

“Теорія довіри” – одна з основних теорій, яка використовується сьогодні для розуміння волонтерства. В її розробці активну участь взяв Ф. Фукуяма, за його думкою, принцип добровільності лежить в основі соціального розвитку, і утворення різних соціальних спільноти може бути пояснено термінами добровільної угоди між індивідами. “Довіра - це виникаюче очікування в членів спільноти, що інші члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб навколишніх, відповідно до деяких загальних норм” [6]. Суспільні відносини визначаються актуальними нормами довіри. Це нормативна довіра встановлює умови, обмеження та масштаб для довіри між особистостями, особистим, інституційним та соціальним.

Упродовж першого десятиліття ХХІ століття зарубіжні дослідники здійснили кілька спроб узагальнити окремі теорії волонтерства з метою створення єдиної інтегративної теорії. У 2008 р. у звіті Американської соціологічної асоціації з досліджень неприбуткових організацій та громадянської активності С. М. Чамбре і К. Енолф виділили три парадигми, які проявляються у теоретичних дискусіях та емпіричних дослідженнях волонтерства.

У межах першої парадигми, яка об'єднує найбільше число окремих теорій, волонтерство розглядається в економічному контексті як праця. Ч.

Тіллі класифікує волонтерство як один із чотирьох видів праці [8]. Волонтерська праця аналізується на однакових засадах поруч із оплачуваною роботою у формальному секторі економіки, роботою у неформальному секторі та домашньою роботою. Основною характеристикою тут є економічна цінність праці, а волонтери розглядаються як робоча сила.

Друга парадигма об'єднує теорії, які розглядають волонтерство як одну з форм просоціальної поведінки через поняття альтруїзму, розуміння соціальної взаємодії та оцінку залученості населення до громадянського суспільства. У контексті цієї парадигми розглядаються теорії, які пояснюють взаємозв'язок релігії та волонтерства, поєднання альтруїстичних настроїв та особистої користі волонтерів. Деякі теорії досліджують зв'язок волонтерства із життєвим циклом, з різними періодами людського життя, такими як дитинство, юність, батьківство і інші. Ще одна група теорій присвячена характеристиці волонтерства у контексті громадянської активності та політичної участі. Наприклад, М. Окун і Д. Мітчел доводять, що існує тісний зв'язок між високим рівнем соціального капіталу, їх соціальним статусом і волонтерською активністю людей.

У третій парадигмі об'єднані теорії, що розглядають добровільництво як один з аспектів життєвого стилю, вид дозвілля, який є найбільш характерним для людей похилого віку. Деякі теорії вказують на послідовність участі волонтерів упродовж усього життя людини, водночас виділяючи такий закономірний відносний образ дій.

Отже, в політичній науці склалися ряд підходів до розуміння сутності волонтерства. Системний підхід розкриває цілісність волонтерства як світового феномена. Інституціональний підхід надає можливість пояснити, як розвивається волонтерство, виділити інституційні механізми соціального управління, завдяки яким постійно відтворюються правила, норми та його структури. Діяльнісний підхід визначає діяльність волонтерських організацій. Зазначені підходи дозволяють систематизувати різні погляди на

волонтерство як соціальне явище, вони взаємно доповнюватимуть один одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волонтерство: poradnik dla organizatoriv volonter'skogo ruhu / Безпалько О. В., Заверіко Н. В., Зверева І. Д. та ін.; укладач Т. В. Лях. К. : ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.
2. Жужа Л. Парадигмальні перспективи вивчення громадянського суспільства та волонтерства. URL: <file:///C:/Users/acer/Downloads/2812-5626-1-SM.pdf>.
3. Кузьмук О. Теоретична інтерпретація концепту «довіра» в соціології URL: <file:///C:/Users/acer/Downloads/201-Текст%20статті-348-1-10-20161002.pdf>
4. Курчаба Т. Соціологія: навч.-метод. посібник / Т.Курчаба. – Л.: ПП Сорока Т.Б., 2015. 184 URL: https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3411/1/kurchaba_posibnyk.pdf
5. Ніколаєнко В.Л. та ін. Соціологіка мислення Толкотта Парсонса: монографія. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53558/1/Nikolaenko_Yakovenko%202021.pdf
6. Перепелиця Н. Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуями URL: politicus.od.ua/2_2019/2.pdf.
7. Примуш М. В. Загальна соціологія: Навч. посібник / М.В. Примуш. - К. : Професіонал, 2004. - 590 с. URL: https://pidru4niki.com/20080215/sotsiologiya/formalna_sotsiologiya_zimmel_ya
8. Пятницькова І. В. Альтернативна концепція історичного розвитку Чарльза Тіллі. URL: [file:///C:/Users/acer/Downloads/10244-Текст%20статті-20378-1-10-20210623%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/10244-Текст%20статті-20378-1-10-20210623%20(2).pdf).

9. Сірий Є, Сіра О. Феномен волонтерства крізь призму сучасного соціогуманного осмислення. Соціальне і правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні в умовах безпекових викликів: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. / за заг. ред. П. В. Горінова, Р. Г. Драпушка; Навчально-науковий інститут права УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 27 квітня 2023 р.). Київ, 2023. 246 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40212/Siryi%20Ye.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
10. Яцура К. Відкритість суспільства: основні принципи та ознаки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yatsura_vidrkytist.pdf.